

Segregovaná výučba Rómov
v školách strednej a
východnej Európy

STIGMY

Segregovaná výučba Rómov
v školách strednej a
východnej Európy

Vydanie slovenskej verzie správy ERRC „Stigmy – Segregovaná výučba Rómov v strednej a východnej Európe“ podporila Európska komisia. Pôvodná správa bola publikovaná v máji 2004 v anglickom jazyku a prezentuje výsledky výskumu uskutočneného v rokoch 2002 a 2003 Európskym centrom pre práva Rómov. Informácie o vývoji slovenskej vládnej vzdelávacej politike vo vzťahu k Rómom poskytuje Štefánia Košková.

Copyright: © Európske centrum pre práva Rómov, november 2005. Všetky práva vyhradené.

Úprava: Dzavit Berisa/ERRC

Pre informácie o podmienkach ďalšieho použitia častí tejto publikácie kontaktujte ERRC.

DESEGREGAČNÝ POTENCIÁL POLITÍK V OBLASTI VZDELÁVANIA NA SLOVENSKU	9
1. ÚVOD.....	23
1.1. Súhrn výsledkov výskumu ERRC	24
1.2. Povaha a štruktúra tejto štúdie.....	27
2. ZÁVÄZKY ZMLUVNÝCH ŠTÁTOV VYPLYVAJÚCE Z MEDZINÁRODNÝCH DOHOVOROV O ĽUDSKÝCH PRÁVACH	29
2.1. Zákaz rasovej segregácie	29
2.2. Zákaz rasovej diskriminácie a požívania práva na vzdelanie.....	31
2.3. Zákaz neľudského a ponižujúceho zaobchádzania.....	32
2.4. Povinnosť štátu zaistiť plnú a účinnú rovnosť	33
3. ÚDAJE O SEGREGÁCII RÓMOV VO VZDELÁVANÍ.....	35
4. SEGREGÁCIA RÓMOV VO ZVLÁŠTNÝCH ŠKOLÁCH PRE DETI S MENTÁLNYM POSTIHNUTÍM	49
4.1. Odopretie rovného štartu: priame umiestňovanie rómskych detí do zvláštnych škôl	53
4.2. Neschopnosť vzdelávať rómske deti: preradenie do zvláštnych škôl	57
4.2.1. Zanedbávanie zo strany učiteľov na bežných základných školách.....	57
4.2.2. Rasistické urážky rómskych detí zo strany učiteľov.....	59
4.3. Zneužitie súhlasu rodičov	60
4.3.1. Absencia plného a vedomého súhlasu.....	61
4.3.2. Nátlak k súhlasu s umiestnením do zvláštnej školy	62
4.4. Ponižujúce zachádzanie: diagnostika detí ako mentálne zaostalých.....	63
4.4.1. Rasovo diskriminačné testy	64
4.4.2. Zneužívanie testovania vedúce k nesprávnemu umiestneniu rómskych detí do zvláštnych škôl	64
4.5. Preradenie do zvláštneho vzdelávania bez testu.....	67
5. SEGREGÁCIA RÓMOV VO VÄČŠINOVÝCH ŠKOLÁCH	69
5.1. Zvláštne triedy v bežných školách	69
5.2. Segregované čisto rómske triedy v bežných školách	70
5.2.1. Tlak nerómskych rodičov	71
5.2.2. Segregácia ako dôsledok zneužívania menšinovej vzdelávacej politiky	75
5.2.3. Školské výsledky ako zámienka pre segregáciu.....	78
6. SEGREGÁCIA RÓMOV V GHETTO ŠKOLÁCH.....	81
6.1. Ghetto školy založené na miestnej segregácii.....	82
6.2. Ghetto školy založené na demografických zmenách.....	84
6.3. Ghetto školy, ktoré vznikli „odchodom bielych“	86

6.4. Školy ghetta medzi bežnými školami.....	88
6.5. Hmotné zabezpečenie v ghetto školách.....	88
6.6. Vzdelávanie v ghetto školách.....	90
6.7. Diskriminačné zamedzenie prístupu do bežných škôl.....	93
6.8. Diskriminačné vylúčenie rómskych detí zo škôl: Štatút súkromného vzdelávania v Maďarsku	94
7. ZÁVER	99
8. DESEGREGÁCIA ROMSKÉHO VZDELÁVANIA: ODPORUČENIE ERRC PRE VLÁDNU POLITIKU	105
8.1. Princípy rómskej vzdelávacej politiky	105
8.2. Právna reforma	106
8.3. Reforma vzdelávacej politiky.....	107
8.3.1. Integrácia žiakov zo zvláštnych škôl do väčšinového vzdelávania	108
8.3.1.1. Postupné ukončenie činnosti zvláštnych škôl.....	108
8.3.1.2. Integrácia žiakov, ktorí sú v súčasnej dobe vo zvláštnych školách.....	108
8.3.2. Odstránenie rómskych ghetto škôl	109
8.3.3. Odstránenie čisto rómskych tried.....	111
8.3.4. Prevencia ďalšej segregácie rómskych detí	111
8.4. Obecné opatrenia k zaisteniu úspešnej politiky desegregácie Rómov	112
Príloha 1. Bulharsko	115
Príloha 2. Česká Republika.....	119
Príloha 3. Rumunsko	125
Príloha 4. Slovensko	129
ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY	133

DESEGREGAČNÝ POTENCIÁL POLITÍK V OBLASTI VZDELÁVANIA NA SLOVENSKU

*Štefánia Košková*¹

Segregácia rómskych detí vo vzdelávacom systéme Slovenskej republiky je témou objavujúcou sa pravidelne už niekoľko rokov v oficiálnych dokumentoch vydávaných štátnymi inštitúciami, v nezávislých správach mimovládnych a medzinárodných organizácií a na verejných fórach. Segregácia rómskych žiakov vo vzdelávacom systéme je jednou z príčin nerovného prístupu ku vzdelaniu časti rómskej populácie, čo konzekventne vytvára veľké rozdiely vo vzdelanostnej úrovni medzi touto časťou rómskej populácie a majoritou. Okrem toho, existencia segregovaných škôl má aj širší dopad na vytváranie stereotypov a predsudkov na jednej, ako aj na druhej strane a vytvára zlý základ pre spolužitie rómskej menšiny a majority v lokálnom merítku, ale aj v širšom, celonárodnom kontexte.

Keď ERRC v roku 2002 mapovalo situáciu – rozsah a formy segregácie rómskych žiakov, bola táto téma ešte relatívne neprebádaná a v štátnych inštitúciách výskumný tím často narážal na prístup – de iure nemáme rómske deti, preto sa nemusíme trápiť ich de facto segregáciou. Prístup sa od roku 2002 mierne zmenil a je pozorovateľný posun k úprimnejšej a viac sebakritickej rétorike oficiálnych dokumentov. Je možné pripísať to vývoju a pozitívnym posunom vo viacerých oblastiach. Predovšetkým však, štátne inštitúcie dnes majú k dispozícii oveľa viac informácií a v rukách takisto viac nástrojov. Od prvého vydania publikácie viaceré rezorty zaviedli reformy a opatrenia, ktoré majú dopad na život časti rómskej populácie, ktorá najčastejšie pociťuje diskrimináciu v prístupe k verejným službám, medzi ktoré patrí aj vzdelávanie. Skúsenosti týchto reforiem predstavujú významný moment v procese organizačného „učenia sa“ – rezorty a ich predstavitelia mali možnosť lepšie spoznať rozsah problémov rómskych komúnit a potrebu systémového prístupu, ktorý jediný môže v dlhodobom horizonte priniesť zlepšenie. Jedným z kritérií úspešnosti prijatých reforiem totiž je a bude ich dopad na životy tých najzraniteľnejších v našej spoločnosti a v tejto skupine sú početne zastúpení Rómovia.

V tomto krátkom úvode stručne spomenieme najvýznamnejšie opatrenia a programy vlády SR, jednotlivých ministerstiev a štátnych inštitúcií v poslednom období a ich reálny, alebo predpokladaný dopad na stav a vývoj segregácie tak, ako bol popísaný v tejto správe ERRC a na proces desegregácie. Ešte predtým však definujeme terminológiu a fenomenológiu segregácie v kontexte tejto publikácie.

1 Štefánia Košková je sociologička, pracuje pre Národný demokratický inštitút pre medzinárodné záležitosti na Slovensku, kde koordinuje program zameraný na zvyšovanie rómskej politickej participácie. Niekoľko rokov sa venuje problematike segregácie rómskych detí vo vzdelávacom systéme. Spolupracuje s Inštitútom pre dobre spravovanú spoločnosť.

Pojem segregácia evokuje v prvom rade porušovanie ľudských práv a má rôzne iné negatívne konotácie. Samotný pojem segregácia však v deskriptívnom význame znamená proces separácie určitých skupín spoločnosti na základe určitého kritéria, spôsobený skupinovú dynamikou. Sám o sebe tento termín nehovorí nič o existencii inštitucionálneho a právneho rámca, ktoré by segregáčné procesy podporovali, alebo ich iba ignorovali, prípadne sa naopak snažili aktívnym spôsobom im brániť. Segregáciu teda v úplne základnom zmysle slova chápeme ako kolektívny jav separácie určitej skupiny spoločnosti, ktorý je však spôsobený individuálnymi rozhodnutiami, na základe určitých kritérií. Segregácia často existuje bez vedomého kolektívneho konsenzu a nepredchádza jej žiadne kolektívne rozhodnutie.

Klasikou v oblasti empirického štúdia segregácie sú práce Thomasa Schellinga.² Schelling vytvoril teoretický model vysvetľujúci, akým mechanizmom dochádza v zmiešaných komunitách – štvrtiach, kde jednotlivci nepreferujú segregáciu, ale nechcú byť v menšine, vždy k absolútnej segregácii.

Schellingov model segregácie je samozrejme zjednodušený analytický nástroj, berúci do úvahy len individuálne rozhodnutia ostať, alebo odsťahovať sa, na základe etnickej kompozície štvrte. V praxi prichádzajú do hry samozrejme mnohé ďalšie faktory, najmä ekonomické a inštitucionálne, no samozrejme aj tie osobné, ľudské – väzby na komunitu a lokalitu, atď. Pokiaľ rozhodnutia ostať, či odsťahovať sa v Schellingovom prípade, alebo rozhodnutia navštevovať túto, alebo inú školu v našom prípade sú podmienené viac, či menej systematicky, existujúcim právnym a inštitucionálnym rámcom, môžeme hovoriť o organizovanej segregácii. Tento proces môže prebiehať otvorene alebo skryto a inštitúcie či právne normy môžu mať naň priamy, alebo nepriamy vplyv, výsledkom však vždy je segregácia určitej skupiny spoločnosti. Organizovanosť môže byť odvodená aj zo zvyku, alebo tradície. Ekonomicky motivovaná segregácia, ak hovoríme o segregácii etnickej – segregácii Rómov, je pozorovateľná vtedy, ak dimenzia etnicity koreluje zároveň s dimenziou ekonomickou, teda ak určitá etnická skupina je zároveň aj ekonomicky slabšou, respektíve silnejšou skupinou. V prípade rozhodnutí mnohých nerómskych rodičov nehrá potom rolu ani tak preferencia, aby ich dieťa nenavštevovalo školu, kde je väčšina detí rómskych, ale preferencia, aby ich dieťa navštevovalo materiálne a personálne dobre vybavenú školu kde väčšina spolužiakov nebude pochádzať z rodín v hmotnej núdzi. V praxi je veľmi ťažké tieto formy oddeliť.

Napriek tomu, že v zmiešaných spoločnostiach prirodzene a spontánne dochádza k individuálne motivovanej segregácii, organizovaná, alebo ekonomicky motivovaná forma segregácie by mali byť javmi, proti ktorým by verejná politika, či už sa týka oblastí bývania, školstva, zdravotníctva, alebo zamestnanosti mala bojovať.

Takto užšie definovaná segregácia – prípady, ak existujúce právne normy a štátne inštitúcie podporujú (hoci aj nepriamo) segregáciu určitej skupiny obyvateľstva a ak táto segregácia určitej

2 Schelling, T., *Micromotives and Macrobehavior*, W.W. Norton, New York 1978.

etnickej skupiny súvisí s ekonomickou inferioritou danej etnickej skupiny – je predmetom tejto správy. **Poukazuje na praktiky vedúce k segregácii veľkého počtu rómskych detí v školách a triedach pre mentálne postihnutých žiakov, či v bežných základných školách, ktoré nerómski žiaci nenavštevujú.**

Formy segregácie rómskych detí vyskytujúce sa na Slovensku: v špeciálnych školách, špeciálnych triedach, alebo v malotriednych vidieckych školách, ktorým chýba základné vybavenie, personál a financie sú spôsobené všetkými tromi faktormi. Keďže dieťa samostatne konať nemôže, hlavnou hybnou silou pri procese segregácie sú rozhodnutia jeho rodičov. Etnická kompozícia obcí však je záležitosťou historickou a odráža sociálny a ekonomický status obyvateľov. Ekonomické faktory a individuálne rozhodnutia rodičov, ktorí si želajú, aby ich dieťa navštevovalo lepšie vybavenú školu v ktorej neprevažujú rómske deti sú kombinované s inštitucionálnymi mechanizmami, ako sú samotná sieť škôl, právne normy určujúce organizáciu vyučovacieho procesu, jeho obsah, a nakoniec štandardy stanovujúce normu a deviáciu – v ktorých prípadoch už žiak nespĺňa predpoklady pre štúdium na bežnej základnej škole, aké sú alternatívne možnosti (preradenie do špeciálnej školy/triedy, individuálna integrácia) a aký postup je potrebné dodržať pri ich naplňaní.

Mnoho kompetencií súvisiacich s územným plánovaním, ekonomickým a sociálnym rozvojom obcí, ako aj vzdelávaním prešlo v procese decentralizácie do rúk obcí. Pokiaľ existuje segregácia v školskom systéme na úrovni obce, najpovolanejšou osobou je starosta spolu so zastupiteľstvom obce, ktorí majú právo a moc nevyhovujúcu situáciu zmeniť. V praxi to však znamená poštváť si proti sebe časť voličov, ktorá s desegregáciou nesúhlasí a zvýšiť napätie a potenciálne zhoršiť interetnické vzťahy v obci a preto príklady takéhoto lokálneho riešenia problému segregácie nie sú známe.

V tomto úvode sa venujeme zmenám v legislatíve a novým nástrojom verejnej politiky, ktoré sa od uskutočnenia výskumu ERRC objavili a ktoré môžu mať potenciálne dopad na segregačné praktiky v slovenskom školstve, ktoré správa ERRC identifikovala.

Z pre Slovensko typických foriem segregácie popísaných v tejto správe sa najviac iniciatívy a prostriedkov venovalo disproporčnému zastúpeniu rómskych detí v špeciálnych základných školách pre žiakov s mentálnym postihnutím. Tento negatívny a neželaný stav bol diskutovaný na rôznych fórach a jeho odstránenie sa stalo cieľom viacerých iniciatív a projektov, či už realizovaných štátnymi inštitúciami, alebo mimovládnyimi organizáciami. Za dôležité kroky smerom vpred zo strany štátu môžeme považovať prijatie **antidiskriminačného zákona**, ktorý zavádza pojem nepriamej diskriminácie a vytvorenie a aplikáciu **nových diagnostických testov**, ktoré sú kultúrne prispôbené rómskym deťom. Existencia čisto rómskych bežných základných škôl je témou menej kontroverznou, a aj keď nie je možné povedať, že by bola tvorcami verejnej politiky úplne ignorovaná, nevenuje sa jej toľko pozornosti. V tejto oblasti sú dôležitými novými prvkami **dostupnosť údajov** na úrovni obcí o existencii kompaktných sídelných koncentrácií Rómov, a tým pádom aj o existencii škôl kde väčšinu žiakov tvoria Rómovia.

Potenciálne najdôležitejšou reformou je **reforma financovania regionálneho školstva**, ktorá v sebe obsahuje prvky motivujúce manažment škôl k integrácii. Veľké ambície v oblasti desegregácie škôl má aj **Národný akčný plán Dekády začleňovania rómskej populácie**. V poslednom roku zavedený **sytém štipendií a dotácií pre žiakov v hmotnej núdzi** takisto adresuje časť problémov segregovaných škôl.

V nasledujúcej časti sa venujeme podrobnejšie každej z menovaných iniciatív a nástrojov a analyzujeme ich desegregačný potenciál.

• Prijatie antidiskriminačného zákona

Vo februári 2004 vláda SR schválila návrh antidiskriminačného zákona,³ ktorý Národná rada Slovenskej republiky schválila v treťom čítaní 20. mája 2004.⁴ Prijatie antidiskriminačného zákona, teda zákona o rovnakom zaobchádzaní a o ochrane pred diskrimináciou a o zmene a doplnení niektorých zákonov (antidiskriminačný zákon) bolo vyvrcholením snahy ukončiť transpozíciu smerníc Európskej únie do nášho právneho poriadku, a to konkrétne dvoch smerníc: smernice Rady 2000/43/ES z 29. júna 2000, ktorá ustanovuje zásadu rovnakého zaobchádzania s osobami bez ohľadu na rasový a etnický pôvod a smernice Rady 2000/78/ES z 27. novembra 2000, ktorá ustanovuje všeobecný rámec rovnakého zaobchádzania v zamestnaní a zárobkovej činnosti.

Z hľadiska boja proti segregáčnym praktikám je určite veľkým prínosom tejto novej právnej normy zavedenie pojmu nepriamej diskriminácie, čo je „navonok neutrálny predpis, rozhodnutie, pokyn alebo prax, ktoré znevýhodňujú osobu v porovnaní s inou osobou“⁵ a zavedenie jasných mechanizmov ochrany pred diskrimináciou. Aby prijatý zákon priniesol potrebné zmeny aj v praxi, musí sa však aplikovať. V súčasnosti sú skúsenosti s aplikáciou právnych nástrojov v oblasti segregácie veľmi malé, takmer žiadne. Dôvodov je niekoľko. Predovšetkým sa pod tento stav podpisuje limitovaný prístup časti rómskej populácie k spravodlivosti, nízke právne vedomie práve u skupiny, ktorej členovia sú potenciálne najčastejšími obeťami diskriminačných praktík. Čiastočne kompenzovať toto nízke právne vedomie by mohli mimovládne organizácie, ktoré by komplexne monitorovali prípady porušovania práv Rómov na Slovensku v rôznych sférach a pozdvihovali právne vedomie Rómov o možnosti využitia antidiskriminačného zákona v praxi vzdelávacími a informačnými aktivitami a následne asistovali v prípadoch podaní v rámci správneho, civilného či trestného konania.⁶

3 Uznesenia vlády SR č. 125/2004, z 10. februára 2004.

4 Uznesenia NRSR č.966/2004, z 20.mája 2004.

5 Zákon č. 365/2004 Z.z. § 2, odstavec 4.

6 Alexander, J., Hodál, P., Právne nástroje boja proti diskriminácii v školstve, In: Salner, A. (ed.), Rómske deti v slovenskom školstve, SGI, Bratislava 2004.

• **Národný akčný plán Dekády začleňovania rómskej populácie 2005-2015**

Slovensko sa pridalo k siedmim krajinám strednej a juhovýchodnej Európy,⁷ ktoré sa zaviazali v spolupráci so Svetovou Bankou a Inštitútom otvorenej spoločnosti koordinovať a podporovať úsilie vedúce k urýchleniu integrácie rómskej menšiny v každej z týchto krajín do spoločnosti. Vláda Slovenskej republiky schválila Národný akčný plán Dekády začleňovania rómskej populácie 2005-2015.⁸

Národný akčný plán obsahuje zámery a ciele Slovenskej republiky k jednotlivým prioritám Dekády, ktorými sú vzdelávanie, zamestnanosť, zdravie a bývanie. Na ich vypracovaní podľa predkladacej správy spolupracovali jednotlivé ministerstvá, národné pracovné skupiny, experti na jednotlivé oblasti a zástupcovia slovenského Rómskeho fóra pre Dekádu. Dokument definuje ciele a indikátory v rámci každej z prioritných oblastí, a mal by naznačovať aj spôsob ich financovania a časový harmonogram ich plnenia. Keďže zámery a ciele aktivít v rámci priority vzdelávanie sa prelínajú s koncepciou integrovaného vzdelávania rómskych detí a mládeže, vrátane rozvoja stredoškolského a vysokoškolského vzdelávania,⁹ pre konkrétnejší časový plán a vyčíslenie finančných prostriedkov na aktivity a opatrenia vedúce k napĺňaniu cieľov sme odkázali práve na tento dokument. Nezávislá správa Inštitútu pre dobre spravovanú spoločnosť o tejto koncepcii hovorí: “Úlohy v materiáli sú štruktúrované veľmi neprehľadne, vo formáte, ktorý sa líši pre jednotlivé stupne škôl, miešajúc široko koncipované a veľmi úzke ciele. Ako výsledok preto materiál nie je ani prehľadnou koncepciou, ani plánom reformy, ktorého napĺňanie by bolo možné sledovať”.¹⁰ Koncepcia integrovaného vzdelávania vymenúva v oblasti špeciálneho školstva sadu opatrení, ktoré je potrebné vykonať na dosiahnutie integrácie rómskych detí *školskú integráciu a zvýšenie vzdelanostnej úrovne rómskych detí v oblasti špeciálneho školstva*. Ako už v mnohých predchádzajúcich dokumentoch tohto typu,¹¹ tieto opatrenia stoja na troch pilieroch a) zaraďovať do špeciálnych škôl len deti s indikovaným mentálnym postihom, b) pomocou tranzitívnych tried pomôcť prestupu zo špeciálnych škôl do bežných základných škôl tým deťom, ktoré na základe špeciálnych diagnostických testov preukážu na to predpoklady c) vytvárať podmienky v bežných základných školách pre integrované vzdelávanie. Opäť tu však nenájdeme indikáciu postupnosti krokov, rozdelenia úloh, monitoringu ich plnenia a finančného vyčíslenia nákladov potrebných na dosiahnutie cieľového stavu.

7 Bulharsko, Chorvátsko, Česká republika, Maďarsko, Macedónsko, Rumunsko, Srbsko a Čierna Hora.

8 Uznesenie vlády SR č. 28/2005 z 12. januára 2005.

9 Uznesenie vlády SR č. 498/2004 z 26. mája. 2004.

10 Salner, A., Stav vzdelávacej politiky voči rómskym deťom realizovanej vládou SR, In: Salner, A. (ed.), Rómske deti v slovenskom školstve, SGI, Bratislava 2004.

11 Koncepcia výchovy a vzdelávania rómskych detí a žiakov, Bratislava, MŠ SR 2001.

V oblasti vzdelávania je jedným zo zámerov Národného akčného plánu znížiť percento rómskych detí navštevujúcich špeciálne základné školy a špeciálne výchovné zariadenia do roku 2015. Konkrétnym cieľom je dosiahnuť, aby v špeciálnych základných školách a výchovných zariadeniach bolo 0 % nesprávne diagnostikovaných rómskych žiakov a aby sa počet rómskych detí zaradených do týchto škôl a zariadení znížil o 15 %. Aj

Národný akčný plán Dekády začleňovania rómskej populácie, aj Koncepcia integrovaného vzdelávania rómskych detí a mládeže trpia typickými neduhmi strategických dokumentov týkajúcich sa riešenia problémov rómskych komunit – neobsahujú konkrétne informácie o otázkach financovania a prepojení na iné nástroje verejnej politiky, preto len veľmi ťažko možno usudzovať, ako bude prebiehať implementačná fáza a aký bude reálny dopad na segregované školstvo.

• Dostupnosť informácií o rómskych osídleniach

Veľkým prínosom pre verejnú politiku zameranú na Rómov a teda aj pre politiku v oblasti vzdelávania bolo **sociografické mapovanie rómskych osídlení na Slovensku**,¹² ktoré prinieslo po prvý krát spoľahlivé a komplexné údaje o rómskych komunitách – najmä týkajúce sa ich celkovej kompozície – geografického rozčlenenia, socio-ekonomického statusu a miery integrácie do majoritnej spoločnosti. Nešlo o rómsky census, teda sčítanie jednotlivých občanov – Rómov, pretože hlavným kritériom nebola seba-deklarácia rómskej národnosti, ako je tomu pri sčítaní ľudu, ale majoritou pripísaná identifikácia a hlavnou jednotkou mapovania neboli jednotlivci, ale osídlenia.

Nedostupnosť údajov o rómskej populácii sa ukázala byť najväčšou prekážkou pri realizácii politík s cieľom zlepšiť situáciu v rómskych komunitách. Prostredníctvom sociografického mapovania bolo identifikovaných 1 575 osídlení rôzneho typu, v ktorých žijú komunity majoritou vnímané ako rómske. U 772 takto identifikovaných osídleniach žijú rómske komunity integrované v rozptyle medzi majoritnou populáciou. Rómovia v zvyšných 803 rómskych osídleniach žijú buď v obecných, či mestských koncentráciách (v 168 prípadoch), v osídleniach nachádzajúcich sa na okraji obce, či mesta (v 338 prípadoch) a v geograficky vzdialených či oddelených osídleniach (v 281 prípadoch). 149 z týchto obcí označili realizátori výskumu za segregované.¹³ Intuícia aj empirická skúsenosť naznačuje že minimálne vo všetkých 803 koncentrovaných, separovaných či segregovaných osídleniach existuje predpoklad, že aj školy nachádzajúce sa v blízkosti takýchto osídlení môžu byť do istej miery segregované. Tieto školy by sa preto mali stať objektom

12 Zadávateľom výskumu bol Úrad splnomocnenkyne vlády SR pre rómske komunity, realizátormi boli Inštitút pre verejné otázky (IVO), S.P.A.C.E. – Centrum pre analýzu sociálnej politiky, n.o. a KCPrO – Krajské centrum pre rómske otázky v Prešove. Výskum okrem Úradu splnomocnenkyne vlády SR pre rómske komunity finančne podporili aj Kanadská medzinárodná rozvojová agentúra (CIDA) a Svetová banka.

13 Nachádzajú na okraji alebo mimo obce/mesta, nemajú dostupný vodovod a podiel nelegálnych obydlí je vyšší ako 20 %.

desegregačných politík a iniciatív. Rozhodujúcim však bude nastavenie nástrojov ako sú dotácie a príspevky na prevádzkovanie škôl, či rozvojových projektov. Pri cielej podpore škôl s veľkým počtom žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia a žiakov so špeciálnymi výchovno vzdelávacími potrebami – ktorá je jednoznačne pozitívna a veľmi potrebná, rozhodne veľkú skupinu príjemcov takejto pomoci tvoria práve tzv. rómske školy nachádzajúce sa v blízkosti sídelných koncentrácií Romov. Na základe finančného zvýhodňovania takýchto škôl môže dôjsť nechcenému efektu konzervovania segregovaného vzdelávania, preto je potrebné mať na zreteli integračný potenciál jednotlivých opatrení. Údaje dostupné vďaka sociografickému mapovaniu rómskych osídlení na Slovensku sú cenným podkladom pre tvorcov politík zameraných na odstraňovanie segregovaného vzdelávania a takisto by mali byť využité pri monitorovaní dopadu širších opatrení a programov nielen v oblasti vzdelávania na pokrok pri snahách integrovať rómske deti vo vzdelávacom systéme SR.

• Dostupnosť alternatívnych diagnostických testov

V roku 2004 vydal Inštitút pre dobre spravovanú spoločnosť (SGI) publikáciu **Na vedľajšej koľaji**,¹⁴ ktorá priniesla detailnú analýzu procesu zaraďovania rómskych detí do špeciálnych škôl, kombinujúcu empirický výskum s analýzou existujúcej legislatívy a používaných psychodiagnostických testov. Publikácia poukázala na nejednoznačnosť a nedodržavanie platnej legislatívy, nedostatočnú kapacitu siete škôl s školských zariadení a nevhodnosť diagnostických nástrojov používaných pri procese zaraďovania žiakov do špeciálnych škôl.

Moment zaraďovania a preradovania žiakov do špeciálnych škôl môžeme považovať za kľúčový pri inštitucionalizovanej segregácii, ktorá prebieha organizovane (hoci nie zámerne), s podporou platnej legislatívy a platných predpisov.

Protokol diagnostického vyšetrenia s cieľom posúdiť schopnosť a spôsobilosť dieťaťa pre zaškolenie v určitom type vzdelávania sa ukázal ako diskriminujúci voči rómskym deťom zo sociálne znevýhodneného prostredia. Na preradenie či zaradenie do špeciálnej základnej školy je potrebná diagnóza mentálnej retardácie.¹⁵ Tá sa stanovuje na základe psychodiagnostických intelektových testov. Testy, ktoré sa v bežnej praxi používajú bývajú prispôsobené majoritnej populácii a preto znevýhodňujú príslušníkov menšín a sociálne znevýhodnených jedincov. Na Slovensku bola až do nedávna základným problémom v tejto oblasti neexistencia alternatívnych diagnostických nástrojov, ktoré by brali do úvahy kultúrne a sociálne odlišnosti niektorých rómskych detí. V roku 2004 Výskumný ústav detskej psychológie a patopsychológie vypracoval nové psychodiagnostické metodiky ako súčasť projektu Phare 2001 Podpora rómskej menšiny

14 Tomatová, J., Na vedľajšej koľaji. Je proces zaraďovania rómskych detí do špeciálnych základných škôl znevýhodňujúcim činiteľom?, SGI, Bratislava, 2004.

15 Zákon č. 29/1984 Z.z. o systave základných a stredných škôl a Vyhláška Ministerstva školstva, mládeže a športu Slovenskej republiky č. 212/1991 Zb. o špeciálnych školách.

v oblasti vzdelávania.¹⁶ Projekt pozostával z troch aktivít, pričom jedna z nich, pod názvom „Reintegrácia sociálne znevýhodnených detí zo špeciálnych škôl do štandardných základných škôl“ si kládla za cieľ vypracovanie „primeraných, vhodných diagnostických nástrojov, ktoré umožnia odkryť skutočný potenciál a spôsobilosť rómskych detí pre štúdium na základnej škole.“¹⁷ V priebehu rokov 2003 a 2004 boli vyvinuté dve nové metodiky – test školskej spôsobilosti sociálne znevýhodnených detí a diferenciálno-diagnostická metodika pre deti zo špeciálnych základných škôl – testová batéria RR screening.¹⁸ RR screening má slúžiť na vylúčenie mentálnej retardácie u detí, ktoré boli na základe štandardných intelektových testov zaradené do špeciálnych škôl, avšak nízky výkon v týchto testoch nebol spôsobený mentálnou retardáciou. Testy majú byť využité v bežnej praxi pedagogicko-psychologických poradní a v projekte tranzitívnych tried,¹⁹ zriaďovaných pri špeciálnych základných školách. Na základe nových testov budú vybrané rómske deti s potenciálom zvládnuť učivo bežnej základnej školy. V tranzitívnych triedach budú žiaci vzdelávaní podľa modifikovaných učebných osnov, ktoré budú kompatibilné s tými na bežných základných školách v najnižších ročníkoch. Projekt tranzitívnych tried je sľubnou iniciatívou, avšak priamo nerieši problém segregácie rómskych a nerómskych žiakov.

Podľa informácií ktoré zazneli na celoslovenskej porade riaditeľov pedagogicko-psychologických poradní 1. júla 2005,²⁰ novovyvinuté metodiky boli distribuované do 67 okresných pedagogicko-psychologických poradní. Zatiaľ nie sú spracované odozvy a prvé skúsenosti poradní pri používaní diferenciálnej diagnostiky, ani nie sú známe jej dopady na počet detí zaradených či preradených do špeciálnych základných škôl pre mentálne postihnutých.

I keď uvedenie nových diagnostických testov môžeme jednoznačne hodnotiť ako veľké pozitívum v odstraňovaní nadmerného zastúpenia rómskych žiakov v špeciálnom školstve, je potrebné mať na pamäti, že nevhodnosť diagnostických nástrojov je len jedným z problémov diagnostiky – ďalšími sú podmienky vyšetrenia, ako napríklad to, koľkokrát je dieťa vyšetrené pred stanovením diagnózy, koľkými odborníkmi, kde sa vyšetrenie odohráva. Na tieto činitele má najväčší vplyv predovšetkým nedostatočný rozpočet poradní, ktorý pociťujú najmä poradne v okresoch s vysokou mierou zastúpenia rómskej populácie – tie nemajú nedostatok financií na výjazdy a ich personálne kapacita je značne poddimenzovaná.²¹ Financovanie pedagogicko-psychologických

16 Projekt SR0103.01, viac informácií o projekte nájdete na stránke ministerstva školstva www.education.gov.sk.

17 http://www.minedu.sk/EI/PHARE/PPH/2001_podpora_romskej%20mensiny_PHARE_sk.doc.

18 http://home.nextra.sk/vudpap/reintegracia/vysledky_2.htm.

19 Projekt 2002/000.610-03 Ďalšia integrácia rómskych detí v oblasti vzdelávania a zlepšenie životných podmienok, viac informácií o projekte nájdete na stránke ministerstva školstva www.education.gov.sk.

20 Zápisnica a závery z celoslovenskej porady riaditeľov pedagogicko-psychologických poradní, http://www.minedu.sk/RS/OVaVRK/PPVaPP/20050701_zapis_a_zavery.doc.

21 Tomatová, J., Na vedľajšej koľaji. Je proces zaraďovania rómskych detí do špeciálnych základných škôl znevýhodňujúcim činiteľom?, SGI, Bratislava, 2004, str.58-69.

poradni sa odvíja od počtu detí v okrese, pričom je zrejmé, že okresy s rôznymi počtami rómskych detí zo sociálne znevýhodneného prostredia budú mať odlišné finančné náklady spojené s používaním alternatívnych postupov a diagnostiky.

V neposlednom rade je potrebné upozorniť, že aj ak sa podarí dosiahnuť, že žiadne rómske dieťa nebude zaradené do špeciálnej školy či triedy na základe nesprávnej diagnózy, počet rómskych detí vzdelávaných segregovane od majoritnej populácie nemusí vôbec klesnúť – pokiaľ dôjde k situácii, že špeciálne školy navštevované v súčasnosti v drvivej väčšine rómskymi deťmi sa postupne transformujú na bežné základné školy.

• Finančná podpora žiakov v hmotnej núdzi

Predchádzajúce analýzy a štúdie zhodne uvádzajú ako príčinu nepravidelnej školskej dochádzky a zhoršeného prospechu nepravidelné stravovanie rómskych detí zo sociálne znevýhodneného prostredia a častú situáciu hladu v rodinách. Okrem toho, že si rómski rodičia často nemôžu dovoliť prispievať na stravné svojich detí v školských zariadeniach, vo väčšine prípadov si nemôžu dovoliť ani nákup školských potrieb, čo brzdí prácu dieťaťa v škole aj v domácom prostredí. Tieto problémy nepriaznivo ovplyvňujú školskú úspešnosť takýchto detí a pravdepodobnosť absolvovania školy.

Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny v roku 2004 zaviedlo poskytovanie dotácií žiakom základných škôl, ktorých rodičia sú v hmotnej núdzi²² s vedomím, že veľkú časť tejto skupiny tvoria práve rómske deti navštevujúce základné školy. Výnos upravuje poskytovanie dotácie na stravu a školské potreby dieťaťa v hmotnej núdzi. Ide o poskytovanie obeda a iného jedla v predškolských zariadeniach, základných školách a špeciálnych základných školách, poskytovanie zošitov, písacích potrieb, učebníc a iných nevyhnutných individuálnych učebných pomôcok. Ďalej určuje pravidlá poskytovania prospechových štipendií žiakom základných škôl, ktorých rodičia sú v hmotnej núdzi. Prospech dieťaťa nesmie byť horší ako 2,5, alebo sa musí zlepšiť o 0,5 oproti predchádzajúcemu školskému polroku.

Ako pri predchádzajúcich opatreniach, ani tu sa nedá konštatovať, že by tento nástroj podpory školskej dochádzky a školskej úspešnosti rómskych detí zo sociálne znevýhodneného prostredia mal priamy dopad na proces desegregácie, i keď jeho dopad určite veľmi pozitívny.

• Systém financovania siete škôl

Reforma, ktorá môže mať naozaj priamy a určujúci vplyv na desegregáciu rómskych detí navštevujúcich základné školy, kde tvoria absolútnu väčšinu žiakov, je reforma financovania regionálnych škôl.

22 Novela výnosu Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny z 25. februára 2004 č. 37/2004-II/1 o poskytovaní dotácií v pôsobnosti Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky zo 7. septembra 2004 č. 3950/2004-II/1, v účinnosti od 15. septembra 2005.

Od roku 2004 existuje zmenený systém financovania regionálneho školstva.²³ Jeho hlavným prvkom je priama závislosť veľkosti objemu finančných prostriedkov od počtu a typu žiakov. Ide o spôsob takzvaného normatívneho financovania, keď sa pridelované financie odvíjajú od ročného príspevku na žiaka, v ktorom sa zohľadňuje personálna a ekonomická náročnosť vzdelávania v rôznych kategóriách škôl. Hlavným impulzom k zavedeniu normatívneho financovania škôl a školských zariadení bola potreba optimalizácie siete škôl a zvýšenie kvality poskytovaného vzdelania. Očakáva sa, že normatívny spôsob financovania bude motivovať školy k zvýšenému záujmu o žiaka a povedie k desegregácii škôl. Dôvodom k takýmto optimistickým očakávaniam je jednak normatívny príspevok na integrovaného žiaka so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami, ktorý predstavuje až 250% príspevku na bežného žiaka a jednak motivačný efekt prevádzkového financovania zohľadňujúceho počet žiakov, nie historické náklady na prevádzku, ako tomu bolo doteraz, ktorý ako sa očakáva povedie k spájaniu škôl. Zákon takisto zavádza príspevky na vzdelávanie žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia. Existuje však aj pesimistický scenár, ktorý hovorí o vytvorení nových možností a foriem segregácie v dôsledku nového systému financovania, napríklad cez vytváranie nešťátnych škôl s obmedzeným prístupom pre rómske deti.²⁴

Charakter tejto reformy a veľmi krátka doba, ktorá uplynula od jej zavedenia zatiaľ neumožňujú zhodnotiť jej dopad na postupné rušenie segregovaných škôl (často malých vidieckych škôl s nízkym počtom žiakov) a prechod k systému väčších škôl v strediskových obciach, navštevovaných žiakmi z celého okolia. Aj v prípade, že by sa tento predpokladaný smer vývoja ukázal byť reálne napĺňaný, je potrebné myslieť na podporné programy, ktoré ho musia sprevádzať, aby proces desegregácie prebehol úspešne. Medzi takéto programy by určite malo patriť zabezpečovanie dopravy pre rómskych aj nerómskych žiakov zo vzdialenejších obcí, zvýšený dôraz na multikultúrne prvky vo vzdelávacom procese, organizácia vyučovania a vnútorného chodu školy s dôrazom na integráciu žiakov, aby sa predišlo vytváraniu nových segregáčnych mechanizmov.

U všetkých spomínaných programoch a opatreniach môžeme konštatovať, že majú buď potenciál prispieť k procesu desegregácie, alebo byť výborným podporným programom rómske deti v desegregovanom školskom systéme. To isté platí pre už zavedené a odskúšané programy ako sú nulté ročníky a rómski asistenti učiteľa, ktorým sme sa v tomto úvode špeciálne nevenovali, pretože sú spomínané v samotej správe a nie sú novým prvkom. Keďže však, ako bolo spomínané na začiatku, je segregácia komplikovaným fenoménom spôsobeným mnohými faktormi, je nerealistické predpokladať, že sa vyrieši bez vedomej a odhodlanej snahy tvorcov politik. Ani jeden zo spomínaných nových prvkov neobsahuje čarovnú formulu, ktorá by v momente integrovala rómskych a nerómskych žiakov k všeobecnej spokojnosti oboch komunit. Na postupné zlepšovanie

23 Zákon č. 597/2003 Z.z. o financovaní základných škôl, stredných škôl a školských zariadení.

24 Kubánová, M., Špecifické dopady systému financovania školstva na rómske deti, In: Salner, A. (ed.), Rómske deti v slovenskom školstve, SGI, Bratislava 2004.

momentálneho stavu je dôležité monitorovať dopad väčších sektorových reforiem aj menších programov na časť rómskej (ale aj nerómskej) populácie, ktorej sa segregácia týka, skúmať ich možné využitie v procese desegregácie škôl – ich desegregačný potenciál a dozeráť na reálne plnenie cieľov rámcových dokumentov a akčných plánov v oblasti desegregácie. To je výzva pre mimovládne organizácie, ktoré môžu upozorňovať na problémy a navrhovať zlepšenia, ale najmä pre štátne inštitúcie, ktoré môžu desegregáciu uskutočniť.

POĎAKOVANIE

Táto správa je výsledkom práce Európskeho centra pre práva Rómov – *European Roma Rights Center (ERRC)*. Endre Sebik koordinoval výskum a editoval štúdie z jednotlivých zemí. Konečnú verziu tejto správy napísala Savelina Danova/Russinova. Claude Cahn redigoval predošlú verziu správy. Dimitrina Petrova redigovala konečnú verziu a dala povolenie k jej zverejneniu. Táto správa je založená na výskume a štúdiách z jednotlivých krajín, na ktorých sa podieľali nasledujúce osoby: Angel Blagoev, Kalinka Nikolaeva a Orhan Tahir z rómskej nevládnej organizácie *Equal Access Foundation* so sídlom v Sofii vykonali výskum segregácie Rómov v ghetto školách v Bulharsku; Slavka Kukova z *Bulharského helsinského výboru* podala správu o zvláštnych školách v Bulharsku; Emil Cohen z *Human Rights Project* napísal správu o stave segregovaných škôl v Bulharsku; Yveta Kenety z pražskej rómskej nevládnej organizácie *Athinganoi* a David Benák z Rady vlády pre otázky rómskej komunity vykonali výskum v Českej republike; Kateřina Dobiášová z *Athinganoi* pomáhala pri výskume v Českej republike; Erika Kurucz vykonala výskum v Maďarsku; Monica Vladulescu v Rumunsku a Štefánia Kosková z bratislavskej nevládnej organizácie Nadácia Milana Šimečku sa zaoberala Slovenskom. Práca v teréne na Slovensku bola spolufinancovaná *Slovak Governance Institute*. Ďalej sa na správe podieľali zamestnanci, stážisti a dobrovoľníci z *ERRC*: Ana Balogh, Anita Danko, Margaret Hagan, Rita Izsák, Mona Nicoara, Susana Ricea a Viktoria Veszelei. Krassimir Kanev, predseda *Bulharského helsinského výboru*, poskytol komentár k štatistickým údajom použitým v tejto správe.

ERRC by chcelo zvlášť poďakovať nasledujúcim Rómom, ktorí obetovali svoj čas a popisali problémy vzťahujúce sa k vzdelávaniu Rómov: Donka Panatyova z bulharskej rómskej nevládnej organizácie *Drom*, Milan Nikolov a Andrei Illiev z rómskej nevládnej organizácie *Amal-R*. Rada rómskych úradníkov a zamestnancov miestnych správ sa tiež významnou mierou podieľala na zhromažďovaní informácií o ľudských právach Rómov: Natasha Assenova, poradkyňa pre národnostné a demografické otázky v krajskom úrade v bulharskom Pazardžiku, Antonín Lukáč, rómsky poradca na okresnom úrade v Kladne, Zlataše Tomášová a Štefan Tomáš, rómski poradcovia na okresnom úrade v Tepliciach a Marta Pomprová, rómska poradkyňa na okresnom úrade v Sokolove.

ERRC je vďačné British Foreign and Commonwealth Office za finančnú podporu výskumu i publikácie tejto správy.

„...nosia zelené šaty,“ hovoril tichý, ale neobyčajne jasný hlas práve uprostred vety, „a delty nosia khaki. Nie, nechcem sa hrať s deltami. A epsilóni sú ešte horší. Sú najhlúpejší zo všetkých a nevedia ani čítať a písať. Okrem toho sa obliekajú do čiernej a to je ohavná farba. Som veľmi rád, že som beta!“ [...] „Alfa-deti nosia šedé šaty. Pracujú omnoho viac než my, pretože sú nesmierne múdre. Som naozaj veľmi rád, že som beta, pretože nemusím toľko pracovať! A okrem toho, my bety sme niečo omnoho lepšie než gamy a delty. Gamy sú hlúpe. Všetky nosia zelené šaty a delty nosia khaki. Nie, nechcem sa hrať s deltami. A epsilóni sú ešte horší. Sú najhlúpejší zo všetkých...“

Aldous Huxley, *Koniec civilizácie* (Preložili Josef Kostohryz a Stanislav Berounský)

1. ÚVOD

Táto správa skúma spôsoby, ktorými sú rómskym deťom prostredníctvom systému rasovo podmienenej segregácie upierané rovnaké práva a dôstojnosť v Bulharsku, Českej republike, Maďarsku, Rumunsku a na Slovensku. Rasová segregácia vo vzdelaní za desaťročie, počas ktorého v týchto krajinách prebiehala, spôsobila Rómom nenapraviteľné škody: Rómovia boli vychovávaní so stigmou menejcennosti, bol im odopretý rovný prístup ku vzdelaniu i pracovnému uplatneniu a zabránené využívať výhody vzdelávania a život v multikultúrnej spoločnosti. Vytvorenie segregovaných škôl pre Rómov prebehlo čiastočne ako dôsledok celkovej segregácie obyvateľstva. Inokedy k rasovej segregácii viedlo fungovanie vzdelávacieho systému v krajinách, ktoré vylučovali Rómov z dôvodov ich zvláštneho jazyka a kultúry. A nakoniec, rasová segregácia bola dôsledkom vedomého úsilia škôl a iných úradov oddeliť rómske deti od nerómskych detí, z dôvodov siahajúcich od osobnej zášti voči Rómom až k ústupkom v dôsledku tlaku nerómskej verejnosti. Do dnešného dňa vlády nedokázali zaviesť opatrenia, ktoré by segregácii bránili. S výnimkou Maďarska, ktoré v poslednej dobe zaviedlo opatrenia, ktoré majú zabrániť segregácii v špeciálnych školách a viesť k eliminácii niektorých foriem segregácie v školách, žiadna zo spomínaných vlád sa nepokúsila o žiadny zásadný krok smerom k desegregácii vzdelávacieho systému.

1.1. Súhrn výsledkov výskumu ERRC

Bulharsko

Podľa bulharského Ministerstva školstva a vedy je v Bulharsku 106 škôl a predškolských zariadení, v ktorých rómski žiaci tvoria 100%. Väčšina týchto škôl (ďalej nazývané ghetto školy) sa nachádzajú v segregovaných rómskych oblastiach podobajúcich sa ghattám alebo blízko nich. Podľa odhadov expertov, zhruba 70% rómskych detí v školskom veku sa v súčasnej dobe vzdeláva v rómskych ghetto školách. Podľa výsledkov výskumu z roku 2001 je v Bulharsku ešte viac ako 300 škôl, v ktorých sa percento rómskych žiakov pohybuje medzi 50%-100%. Na rozdiel od rómskych ghetto škôl, ktoré boli špeciálne vytvorené pre rómskych študentov sa stala rada škôl, prevažne dedinských základných škôl, prevažne rómskymi alebo celkom rómskymi kvôli demografickým zmenám posledného desaťročia. Napokon bez ohľadu na to, ako tieto školy vznikli, ich vzdelávací proces je na výrazne nižšej úrovni v porovnaní so školami, v ktorých nerómski žiaci tvoria väčšinu. Podradný stav vzdelávacieho procesu je obzvlášť zrejмый v rómskych ghetto školách, ktoré si za 50 rokov od svojho vzniku získali mimoriadne zlé povesť pre svoju nízku kvalitu. Aj keď sa ghetto školy tvorené len rómskymi žiakmi riadia štandardnými osnovami a sú formálne radené medzi bežné školy, materiálne vybavenie a kvalita výchovy je zreteľne horšia než na ostatných štandardných školách navštevovaných predovšetkým nerómskymi deťmi. Rómske ghetto školy vytvorili za polstoročie svojej existencie, od svojho založenia v päťdesiatych rokoch, obrovskú nerovnosť v dosiahnutom vzdelaní niekoľkých rómskych generácií, čím ich odsúdili k postupnému vylúčeniu z väčšinovej spoločnosti. V dôsledku toho, ako ukazuje nedávna štúdia Svetovej banky, 13,3% Rómov starších ako 15 rokov nemá žiadne vzdelanie, 76,4% dosiahlo len základné vzdelanie, 10% má stredoškolské vzdelanie a 0,2% má univerzitné alebo iné vyššie vzdelanie. Pre porovnanie sú údaje u rovnakej vekovej skupiny etnických Bulharov nasledujúce: 6,4% (bez vzdelania), 28,1% (len základné vzdelanie), 45,5% (stredoškolské vzdelanie) a 20,1% (univerzitné vzdelanie).²⁵

Ďalší vážny problém, pred ktorým stoja rómske deti v Bulharsku, je ich zaradovanie do zvláštnych škôl pre deti s mentálnym postihnutím.²⁶ Disproporčné zastúpenie Rómov v týchto vzdelávacích inštitúciách dosahuje podľa neoficiálnych odhadov 80-90% celkového počtu ich žiakov.

25 Vid' Bulgaria. Poverty Assessment. Report No. 24516-BUL. Document of the World Bank. 29. októbra, 2002, tabuľka 6.1, str. 106, na http://www-wds.worldbank.org/servlet/WDSCContentServer/WDSP/IB/2002/12/06/000094946_02112204044990/Rendered/PDF/multi0page.pdf.

26 Termín „zvláštne školy pre deti s mentálnym postihnutím“ alebo len „zvláštne školy“ sa v tejto správe vzťahujú ku zvláštnym školám, ktoré vzdelávajú deti s ľahkým až stredným mentálnym postihnutím podľa klasifikácie stupňov duševnej zaostalosti Medzinárodnej klasifikácie chorôb.

Česká republika

Podľa vlastných odhadov českej vlády, „zhruba 75 percent rómskych detí je preradených alebo je rovno zapísaných do zvláštnych škôl.“²⁷ V týchto školách rómske deti preberajú učivo, ktoré nedosahuje úroveň bežných škôl, a prakticky je im odopretá možnosť pokračovať vo svojom vzdelávaní na väčšinových školách. Aj keď teoreticky existuje možnosť prejsť do väčšinovej školy, v skutočnosti je zaradenie do zvláštnej školy nezvratné s výnimkou niekoľkých ojedinelých prípadov. Príznačne českí pedagógovia stále používajú inteligenčné testy ako základný spôsob hodnotenia schopností detí, a to aj keď bolo dokázané, že tento systém vedie k nespôľahlivým a rasovo diskriminačným výsledkom; psychologické testy neberú ohľad na jazykovú a kultúrnu diverziu; vysoká miera ľubovôle pri hodnotení týchto testov vedie k ovplyvneniu rasovými a inými irelevantnými faktormi. Navyiac súhlas rodičov je často získavaný pomocou rôznej miery nátlaku. Aj keď vláda tento problém priznáva, jej opatrenia doteraz nevedli k žiadnej podstatnej zmene v umiestňovaní rómskych detí do zvláštnych škôl. Deti umiestnené do zvláštnych škôl nemajú prístup k žiadnemu náhradnému vzdelaniu na základe svojho etnického pôvodu.

Maďarsko

Segregácia rómskych detí v maďarskom vzdelávacom systéme je všade prítomná. Celá škála mechanizmov vedie k rôznym formám segregácie na rôznych úrovniach vzdelávacieho systému. Ako inde v strednej a východnej Európe, maďarský systém zvláštnych škôl pre deti s mentálnym postihnutím slúžil po polstoročie ako odkladisko pre rómske deti, ktoré normálne základné školy nechceli alebo neboli schopné vzdelávať. Oficiálne štatistiky z roku 1993 – posledný rok, v ktorom štát zhromažďoval dáta na etnickom základe – ukázali, že skoro polovica žiakov, ktorí navštevovali zvláštne školy pre deti s mentálnym postihnutím, boli Rómovia. Následný výskum naznačuje, že tendencia disproporčného zastúpenia rómskych detí pretrvávala i v ďalších rokoch.

Iné rómske deti sú segregované vo zvláštnych triedach v normálnych základných školách. Rozšírená prax segregácie rómskych detí v maďarských väčšinových školách je založená na vyhláske Ministerstva školstva z roku 1997 o vzdelávaní národnostných a etnických menšín. Vyhláška sa používa ako základ pre segregáciu rómskych detí v čisto rómskych „vyrovnávacích“ triedach, ktoré majú často nízku úroveň a ponúkajú horšie vzdelanie v priestorovo segregovaných oblastiach. Väčšina rómskych detí vzdelávaných vo „vyrovnávacích“ triedach nie je už znovu zapojená do väčšinového vzdelávacieho procesu, ale namiesto toho končí svoje vzdelávanie v systéme zvláštnych škôl často už v piatej triede. Väčšinové školy sa tiež zbavujú rómskych detí tým, že vytvárajú nátlak na rómskych rodičov, aby svojim deťom dali „status súkromného študenta“, ktorý sa v skutočnosti používa k tomu, aby dieťa bolo vyňaté z povinnej školskej dochádzky a umožnilo tak škole vyhnúť sa povinnosti

27 Vid' Výbor pre odstránenie rasovej diskriminácie, CERD/C/372/Add.1, 14. apríla, 2000. Reports submitted by States Parties under Article 9 of the Convention. Fourth periodic report of States parties due in 2000. Addendum Česká republika, 26. listopadu 1999, odst. 134.

vzdelávať rómske deti zodpovedajúcim spôsobom. Tisíce rómskych detí sú tiež vzdelávané v segregovaných ghetto školách umiestnených v rómskych osadách alebo v ich okolí, kde sa len zriedka dá stretnúť s nerómskym žiakom.

Rumunsko

Významná časť rómskych detí študuje v čisto rómskych ghetto školách, ktoré sa nachádzajú v rómskych ghettách alebo v okresoch s veľkou rómskou menšinou. Navyše vznikla rada de facto segregovaných škôl v dôsledku demografických procesov a odchodu nerómskych študentov zo škôl, kde je vysoký počet rómskych študentov. Segregované rómske školy ponúkajú skoro vždy nižší štandard vzdelania v porovnaní so školami, kde väčšinu tvoria nerómski žiaci. Materiálne vybavenie a kvalita výučby na týchto školách je obvykle zlá, často však priamo žalostná.

Rómske deti sú tiež segregované vo zvláštnych triedach v rámci väčšinových škôl, vrátane tried pre etnické menšiny a zvláštne triedy, ktoré kopírujú osnovy zvláštnych škôl pre deti s mentálnym postihnutím. Aj keď zriaďovanie tried na etnickom základe v záujme zaistenia vzdelávania menšín neodporuje žiadnemu zákonu, v prípade Rómov tieto triedy vznikajú ako dôsledok rasovej diskriminácie. Nerómski rodičia nútia školy, aby ich deti oddelili od ich rómskych spolužiakov, a školy im vychádzajú v ústrety tým, že zriaďujú zvláštne triedy.

Diskriminácia Rómov v rumunskom vzdelávacom systéme vytvorila do očí bijúce rozdiely v dosiahnutom vzdelaní medzi Rómami a väčšinovým obyvateľstvom. Nedávny výskum ukázal, že rómske deti v porovnaní s väčšinovým obyvateľstvom navštevujú štyrikrát menej predškolskú výchovu. Ďalej v porovnaní so svojimi nerómskymi spolužiakmi je rómskych detí o 25% (na základných školách) a o 30% (na stredných školách) menej. Navyše 80% detí, ktoré nenavštevujú žiadnu školu, sú Rómovia.²⁸ Tieto výsledky výskumu sú šokujúce keď uvažíme, že skoro 40% dospelých Rómov je negramotných, čo je trend, ktorý v období transformácie vôbec nezoslabil ale zosilnel.²⁹

Slovensko

Najvýraznejším rysom slovenského systému segregácie rómskych detí je segregácia vo zvláštnych školách pre deti s mentálnym postihnutím. Rôzne zdroje naznačujú, že rómske deti tvoria v týchto školách 80% – 100%. Vo vedomí ľudí sú zvláštne školy natoľko zviazané s Rómami, že sa im ľudovo hovorí „cigánske školy“. Intenzívny proti-rómsky rasizmus na Slovensku vedie ku ghettizácii škôl, ktoré predtým mali zmiešané žiactvo. V dôsledku odchodu nerómskych študentov z určitých škôl sa v mnohých školách zvýšil počet Rómov,

28 MEC (Rumunské Ministerstvo školstva a vedy), ISE (Institute for Education Sciences), ICCV (Institute for the Research of Life Quality), UNICEF, 'Participation to Education of Romani Children', Bukurešť, 2002, str. 8.

29 Ibid. str. 8.

ktorých proporcionálny pomer nezodpovedá pomeru rómskych žiakov v ostatných školách tej istej oblasti. Vytváranie etnicky vyčistených škôl prebieha bez povšimnutia úradov a je ďalej zosilňované sociálno-demografickými procesmi, ktoré viedli ku zníženiu podielu nerómskeho obyvateľstva dedinských oblastí východného Slovenska.

1.2. Povaha a štruktúra tejto štúdie

Táto správa je založená na terénnom výskume ERRC v Bulharsku, Českej republike, Maďarsku, Rumunsku a na Slovensku koncom roka 2002 a v priebehu roka 2003. V Bulharsku prebiehal výskum ERRC vo zvláštnych školách v spolupráci s Bulharským helsinským výborom (BHC) ako súčasť širšieho výskumu BHC o situácii detí v štátnych zariadeniach. Spoločný tím ERRC a BHC navštívil 46 z celkového počtu 76 zvláštnych škôl v Bulharsku a zostávajúcich 28 škôl navštívil BHC samostatne (príloha 1). Navyac ERRC vykonal výskum rómskych ghetto škôl a iných foriem segregovaného vzdelávania Rómov v nasledujúcich miestach: jedno veľké mesto – Pazardjik (kraj Pazardjik), jedno malé mesto – Provadia (kraj Varna) a jedna dedina – Bukovlak (kraj Pleven).³⁰ Výskum Open Society Foundation v Sofii v rokoch 2001 a 2002 zaznamenal podobný vzorec segregovaného vzdelávania Rómov vo väčšine z 28 bulharských krajov (príloha 1).

V Českej republike sa terénny výskum ERRC sústredil na tri mestá – Teplice (Ústecký kraj), Sokolov (Karlovarský kraj) a Kladno (Stredočeský kraj), ktoré sa nachádzajú v krajoch s vysokým podielom rómskeho obyvateľstva podľa posledného českého sčítania ľudu (príloha 2). Tím ERRC navštívil všetky zvláštne školy v spomínaných mestách. Navyac ERRC od príslušných pedagogických inštitúcií získal informácie o etnickom zložení väčšiny normálnych škôl v týchto mestách (príloha 2).

V Maďarsku ERRC vykonal výskum v jednom meste – Pécs (kraj Baranya), malých mestách – Alsószolca (kraj Borsod–Abaúj–Zemplén), Komló (kraj Baranya), Nyíradony (kraj Hajdú Bihar) a Szentes (kraj Csongrád) a v dedinách – Forró (kraj Pest), Gönc a Szomolya (kraj Borsod–Abaúj–Zemplén), v piatich rôznych krajoch s vysokým podielom rómskeho obyvateľstva podľa posledného sčítania ľudu. Navyac údaje o segregovanom vzdelávaní poskytuje výskum Delphoi Consulting z roku 1998 (Tabuľka 3, 4).

V Rumunsku sa výskum vykonával v jednom veľkom meste – Oradea (kraj Bihor); v menších mestách – Hunedoara (kraj Hunedoara), Alexandria (kraj Teleorman) a Caracal (kraj Olt); malých mestách – Zimnicea (kraj Teleorman), Somcuta Mare (kraj Maramure) a Gyra

30 V Bulharsku existujú podľa administratívneho rozdelenia tieto správne celky: kraj (oblasť) a mesto (obština). V Českej republike je najväčší administratívny celok kraj, potom okres a mesto/obec. Rovnaké správne rozdelenie existuje i na Slovensku: kraj, okres a mesto. V Maďarsku sú tieto správne celky: kraj (régió), oblasť (megye) a obec (megyer jogú város, város, község). V Rumunsku sú tieto správne celky: kraj (judete), mesto (oras) a obec (comune).

Väii (kraj Băcau); a v jednej dedine Coroieni (kraj Maramure), v šiestich rumunských krajoch. Ďalšie dáta poskytla databáza vytvorená Ministerstvom školstva a výskumu, Inštitútom pedagogiky a Výskumným ústavom kvality života z roku 1998 (príloha 3).

Na Slovensku výskum ERRC prebehol v Košiciach a v Prešove, t. j. v krajoch s najvyšším podielom rómskeho obyvateľstva (tabuľka 6). V týchto krajoch sa výskum sústredil na 3 okresy - Spišská Nová Ves (kraj Košice), Prešov a Bardejov (oba kraj Prešov). ERRC navštívil všetky zvláštne školy v spomínaných krajoch (tabuľky 7, 9 a 11). Navyiac ERRC získala informácie o etnickom zložení 10 normálnych škôl v každom z týchto okresov. Vybrané školy získali neslávnu povest' ako „cigánske školy“, t. j. školy, ktoré miestne nerómske obyvateľstvo považuje za zlé kvôli tomu, že v nich prevládajú rómske deti alebo sa nachádzajú v blízkosti významných a rozsiahlych rómskych osád (tabuľky 8, 10, 12).

Nasledujúca kapitola popisuje najdôležitejšie medzinárodno-právne záväzky týkajúce sa práva na vzdelávanie. Tretia kapitola tejto štúdie sa skladá z údajov o vzdelávaní rómskych detí v spomínaných piatich krajinách. Štvrtá kapitola sa venuje systému zvláštnych škôl a faktorom, ktoré vedú k disproporčne vysokému percentu rómskych detí umiestnených v školách pre deti s mentálnym postihnutím. Piata kapitola sa sústreďuje na segregáciu rómskych detí vo zvláštnych triedach v normálnych školách. Šiesta kapitola sa zaoberá rómskymi ghetto školami a diskrimináciou rómskych detí, ku ktorej dochádza tým, že im je bránené navštevovať normálne základné školy. Správu uzatvára odporúčanie ako dosiahnuť desegregáciu Rómov vo vzdelaní.

2. ZÁVÄZKY ZMLUVNÝCH ŠTÁTOV VYPLÝVAJÚCE Z MEDZINÁRODNÝCH DOHOVOROV O ĽUDSKÝCH PRÁVACH

Bulharsko, Česká republika, Maďarsko, Rumunsko a Slovensko sú signatári základných medzinárodných a európskych dohovorov o ľudských právach zakazujúcich rasovú diskrimináciu aj jej obzvlášť extrémnu formu – rasovú segregáciu – a zaväzuje zmluvné štáty zaistiť rovný prístup ku vzdelaniu pre každého. Ústavné zákony všetkých týchto krajín navyše výslovne zahŕňajú tieto medzinárodnoprávne záväzky do národného práva a zaručujú ich prednosť pred národným právom v prípadoch, keď si medzinárodné a národné právo odporujú.³¹ Kandidátske štáty EU sú navyše povinné v rámci podmienok pre členstvo v EU rešpektovať ľudské práva (ako súčasť politických kritérií stanovených Európskou radou v Kodani)³² a prijať antidiskriminačný aquis EU.

Rasová segregácia Rómov vo vzdelaní, či už zámerne vytvorená, alebo ako nechcený dôsledok iných procesov, predstavuje porušenie medzinárodných dohôd o ľudských právach. Rasová segregácia Rómov vo vzdelaní je obzvlášť hrubá forma diskriminácie, ktorá odporuje celej rade medzinárodných právnych nástrojov v oblasti ľudských práv: rasová segregácia je jednoznačne zakázaná Medzinárodným dohovorom o odstránení všetkých foriem rasovej diskriminácie (ICERD); ICERD ďalej zakazuje rasovú diskrimináciu vo vzdelávaní; špecifický zákaz rasovej diskriminácie vo vzdelávaní obsahuje tiež Dohovor proti diskriminácii vo vzdelaní UNESCO. Konečne medzinárodné právo zakazujúce neľudské a ponižujúce zaobchádzanie sa tiež vzťahuje na zákaz rasovej diskriminácie, pretože, ako potvrdili medzinárodné súdne orgány, môže za určitých okolností predstavovať formu neľudského a ponižujúceho zaobchádzania. Zmluvné štáty týchto dohovorov sú povinné odstrániť všetky formy segregácie a iných foriem rasovej diskriminácie a sú nabádané, aby zaviedli pozitívne opatrenia ku zmierneniu ich dôsledkov.

2.1. Zákaz rasovej segregácie

Rasová segregácia je medzinárodným právom jednoznačne zakázaná. Medzinárodným dohovorom o odstránení všetkých foriem rasovej diskriminácie (ICERD) stanovuje v článku 3: „Zmluvné štáty zvlášť odsudzujú rasovú segregáciu a apartheid a zaväzujú sa na územiach spadajúcich pod ich právomoc predchádzať, zakázať a odstrániť všetky

31 Vid' článok 5(4) bulharskej ústavy; článok 10 českej ústavy; článok 7(1) maďarskej ústavy; článok 20 rumunskej ústavy a článok 11 slovenskej ústavy.

32 Bližšie informácie o prístupových kritériách EU stanovených Európskou radou v Kodani vid': <http://europa.eu.int/comm/enlargement/intro/criteria.htm>.

praktiky tohto druhu.³³ Článok 2 ICERD, ktorý popisuje povinnosti štátu, ukladá: „každý zmluvný štát zakáže a odstráni všetkými vhodnými prostriedkami, vrátane zákonodarných opatrení, rasovú diskrimináciu vykonávanú ktoroukoľvek osobou, skupinou alebo organizáciou“. (Článok 2 (d), zdôraznené ERRC) Normatívny obsah článku 3 bol ďalej rozvedený v obecnom komentári č. 19 Výboru pre odstránenie rasovej diskriminácie OSN, ktorý uvádza:

- „1. Výbor pre odstránenie rasovej diskriminácie OSN upozorňuje zmluvné štáty dohovoru na formuláciu článku 3, v ktorom sa štáty zaväzujú predchádzať, zakázať a odstrániť všetky praktiky rasovej segregácie a apartheidu na územiach spadajúcich pod ich právomoc. Odkaz na apartheid mohol byť adresovaný Južnej Afrike, ale článok, tak ako bol prijatý, zakazuje všetky formy rasovej diskriminácie vo všetkých zemiach.
2. Výbor sa domnieva, že povinnosť odstrániť všetky praktiky tohto druhu zahŕňa aj povinnosť odstrániť následky takýchto praktík vykonávaných alebo tolerovaných predchádzajúcimi vládami štátu alebo nútených silami vnútri štátu.
3. Výbor zaznamenal, že zatiaľ čo v niektorých zemiach boli podmienky úplnej alebo čiastočnej rasovej segregácie vytvorené vládou politikou, inde podmienky čiastočnej segregácie mohli vzniknúť ako nezamýšľaný vedľajší produkt aktivít súkromných osôb. V mnohých mestách je rozdelenie obyvateľstva ovplyvnené rozdielmi v príjmových skupinách, ktoré je niekedy kombinované s rozdielmi v rase, farbe, rodovom, národnostnom alebo etnickom pôvode, v dôsledku čoho môžu byť obyvatelia stigmatizovaní a jednotlivci trpieť formou diskriminácie, v ktorom sú rasové dôvody kombinované s inými dôvodmi.
4. Výbor teda potvrdzuje, že podmienky rasovej segregácie môžu tiež nastať bez akejkoľvek iniciatívy alebo priameho zapojenia štátnych úradov. Výbor vyzýva zmluvné štáty ku sledovaniu všetkých trendov, ktoré môžu viesť k rasovej segregácii, k snahe o odstránenie všetkých ich negatívnych dôsledkov a k popísaniu všetkých takýchto snáh v ich pravidelných správach.³⁴

Špecifický zákaz rasovej diskriminácie vo vzdelaní je tiež zakotvený v Dohovore proti diskriminácii vo vzdelaní (CDE). Článok 1(c) CDE zakazuje diskrimináciu vo vzdelaní, do definície ktorej zahŕňa, „zriadenie alebo prevádzku zvláštneho vzdelávacieho systému alebo

33 ICERD taktiež zahŕňa zvláštny zákaz rasovej diskriminácie vo vzťahu k právu na vzdelanie a školenie (odstavec 5 (e) (i) (v)), zákaz rasovej segregácie v článku 3 je teda pozoruhodný v tom, ako zdôrazňuje nadmernú škodlivosť vynútenej rasovej segregácie. Tým, že zahŕňa zákaz rasovej segregácie vo zvláštnom článku 3, ICERD zdôrazňuje zvlášť ponižujúce zaobchádzanie, ktorému sú vystavené obeť rasovej segregácie.

34 Vid' Office of the High Commissioner for Human Rights, "Racial segregation and apartheid (Art. 3): 18/08/95. CERD General recom. 19. (General Comments)", na: [http://193.194.138.190/tbs/doc.nsf/\(symbol\)/CERD+General+recom.+19.En?OpenDocument](http://193.194.138.190/tbs/doc.nsf/(symbol)/CERD+General+recom.+19.En?OpenDocument).

inštitúcií pre osoby alebo skupiny osôb“.³⁵ Článok 1(d) CDE ďalej zakazuje, „obmedzovať akúkoľvek osobu alebo skupinu osôb na vzdelaní nižšej úrovne“. Existencia de facto segregovaných škôl v rómskych ghettách, ktoré poskytujú vzdelanie nižšej úrovne, rovnako ako preraďovanie rómskych detí do škôl pre mentálne postihnutých, predstavuje teda porušenie CDE. V prvom prípade nemôže byť použitá žiadna z existujúcich výnimiek: rómske ghetto školy nie sú oddelené kvôli „náboženským alebo jazykovým dôvodom“, ani nie sú súkromnými školami ponúkajúcimi nadštandardné služby okrem tých, ktoré sú ponúkané v bežných štátnych školách. V prípade škôl pre deti s mentálnym postihnutím sa jedná o porušenie CDE, pokiaľ je zápis do týchto škôl založený na etnickom pôvode.

2.2. Zákaz rasovej diskriminácie a požívania práva na vzdelanie

Taktiež rada medzinárodných dohovorov zakazuje diskrimináciu na základe rasy alebo etnického pôvodu v požívaní základných ľudských práv, vrátane práva na vzdelanie.

Článok 5 ICERD zaväzuje zmluvné štáty zakázať a odstrániť diskrimináciu a zaistiť rovnosť pred zákonom v požívaní práva na vzdelanie. Rasová diskriminácia podľa definície v článku 1 ICERD zahŕňa „akékoľvek rozlišovanie, vylučovanie, obmedzovanie alebo znevýhodňovanie založené na rase, farbe pleti, rodovom alebo národnostnom alebo etnickom pôvode, ktorého cieľom alebo následkom je znemožnenie alebo obmedzenie uznania, užívania alebo uskutočňovania ľudských práv a základných slobôd na základe rovnosti v politickej, hospodárskej, sociálnej, kultúrnej alebo v ktorejkoľvek inej oblasti verejného života.“ Zákaz priamej (cielenej) i nepriamej diskriminácie (faktickej) je ďalej zdôraznený Výborom pre odstránenie rasovej diskriminácie, ktorý vysvetľuje ICERD v tom zmysle, že zahŕňa zákaz otvorenej diskriminácie aj zákaz zdanlivo neutrálnych krokov, ktoré vedú k „neospravedlňiteľne rozdielnemu dopadu na určitú skupinu

35 Článok 2 CDE vyníma zo zákazu rasovej diskriminácie niektoré formy oddeleného vzdelávania: „Ak je povolená zmluvným štátom, nasledujúce situácie nemajú byť považované za vytvárajúce diskrimináciu vo zmysle článku 1 tohto Dohovoru:

- (a) Zriadenie alebo prevádzkovanie oddelených vzdelávacích systémov alebo inštitúcií pre žiakov oboch pohlaví, pokiaľ tieto systémy alebo inštitúcie ponúkajú ekvivalentný prístup ku vzdelaniu, zaisťujú učiteľský zbor s kvalifikáciou rovnakej úrovne, rovnaké školské priestory a vybavenie rovnakej kvality, a ponúkajú možnosť navštevovať rovnaké alebo ekvivalentné predmety;
- (b) Zriadenie alebo prevádzkovanie oddelených systémov a inštitúcií z náboženských alebo jazykových dôvodov poskytujúcich vzdelanie, ktoré zodpovedá príaniu rodičov žiakov alebo zákonných zástupcov, pokiaľ účasť v týchto systémoch alebo navštevovanie týchto inštitúcií je dobrovoľná a pokiaľ poskytnuté vzdelanie vyhovuje úrovni, ktorú stanovujú alebo odsúhlasia kompetentné úrady, hlavne pre vzdelanie rovnakej úrovne;
- (c) Zriadenie alebo prevádzkovanie súkromných vzdelávacích inštitúcií, pokiaľ cieľom takej inštitúcie nie je zaistiť vylúčenie žiadnej skupiny, ale poskytnutie vzdelávacích možností presahujúcich tie, ktoré poskytujú verejné úrady, pokiaľ tieto inštitúcie sú vedené v súlade s týmto cieľom a pokiaľ poskytnuté vzdelanie vyhovuje úrovni, ktorú stanovujú alebo odsúhlasia kompetentné úrady, hlavne pre vzdelanie rovnakej úrovne.“

určenú rasou, farbou, rodovým, národným alebo etnickým pôvodom.³⁶ Aj keď teda národné zákony určitého štátu môžu zakazovať rasovú diskrimináciu alebo rasovú segregáciu, tento štát sa dopúšťa porušovania ICERD, pokiaľ dôsledky implementácie určitých zákonov alebo praktík odsudzujú Rómov k podradnému vzdelaniu. V európskom práve je priama a nepriama diskriminácia, týkajúca sa okrem iného požívania práva na vzdelanie, zakázaná Smernicou 2000/43/EC Európskej rady Európskej únie (Smernica o rasovej rovnosti). Článok 1 smernice zakazuje, „priamu a nepriamu diskrimináciu na základe rasového alebo etnického pôvodu“ vrátane oblasti vzdelania, ako určuje článok 3(g).

Diskriminácia v požívaní práva na vzdelanie na základe rasového alebo etnického pôvodu je taktiež zakázaná radou iných medzinárodno-právnych nástrojov, vrátane článku 2(1) Dohovoru o právach dieťaťa; článku 2(2) Medzinárodného paktu o ekonomických, sociálnych a kultúrnych právach (ICESCR); a článku 26 Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach.

Komentár k článku 13 ICESCR Výboru pre ekonomické, sociálne a kultúrne práva OSN (CESCR) uvádza, že jednou zo súčastí práva na vzdelanie je požiadavka, aby vzdelanie bolo „prístupné všetkým, obzvlášť najviac zraniteľným skupinám, de iure i de facto, bez diskriminácie“.³⁷ Zatiaľ čo mnohé súčasti práva na vzdelanie (rovnako ako všetky práva v ICESCR) majú byť zavádzané postupne, zákaz diskriminácie vyžaduje plné a okamžité zavedenie.³⁸

Ostatné medzinárodné dohovory o ľudských právach obsahujú všeobecné záruky rovnnej ochrany a zákazov diskriminácie, ktoré sa vzťahujú rovnakou mierou na vzdelanie ako na ostatné oblasti činností zmluvných štátov. Protokol č. 12 Európskeho dohovoru o ľudských právach ukladá (ECHR) v článku 1: „Užívanie akéhokoľvek práva zakotveného v zákone musí byť zaistené bez diskriminácie na základe pohlavia, rasy, farby pleti, jazyka, náboženstva, politických alebo iných názorov, národnostného alebo sociálneho pôvodu, príslušnosti k národnostnej menšine, majetku, rodu alebo iného statusu.“

2.3. Zákaz neľudského a ponižujúceho zaobchádzania

Európsky dohovor o ľudských právach (ECHR) (článok 3), Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach (ICCPR) (článok 7) a Dohovor o právach dieťaťa (CRC) (článok 37)

36 Vid' Office of the High Commissioner for Human Rights, Definition of discrimination (Art. 1, par.1): 22/03/93. CERD General recom. 14. (General Comments), na: [http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/\(symbol\)/CERD+General+recom.+14.En?OpenDocument](http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(symbol)/CERD+General+recom.+14.En?OpenDocument).

37 Vid' Economic and Social Council. The right to education (Art.13): 08/12/99. (E/C.12/1999/10, CESCR General comment 13 para. 6 (b)), na: [http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/\(symbol\)/E.C.12.1999.10,+CESCR+General+comment+13.En?OpenDocument](http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(symbol)/E.C.12.1999.10,+CESCR+General+comment+13.En?OpenDocument).

38 *Ibid.*, odst. 31.

obsahujú zákaz „neľudského a ponižujúceho zaobchádzania“. Rasová diskriminácia môže zahŕňať alebo byť sama o sebe za určitých podmienok formou ponižujúceho zaobchádzania, ako to definuje medzinárodné právo. Napríklad v zlomovom rozhodnutí Európska komisia pre ľudské práva stanovila, že „diskriminácia na základe rasy môže za určitých podmienok sama o sebe predstavovať ponižujúce zaobchádzanie“ podľa článku 3 ECHR.³⁹

2.4. Povinnosť štátu zaistiť plnú a účinnú rovnosť

Medzinárodné právo ukladá zmluvným štátom prijať pozitívne kroky k zabráneniu a zmierneniu diskriminácie, vrátane diskriminácie vo vzdelávaní.

Článok 4 ICERD stanoví, že: „Za rasovú diskrimináciu nie sú považované zvláštne opatrenia, prijaté výhradne pre zaistenie primeraného rozvoja niektorých rasových alebo etnických skupín alebo jednotlivcov, ktorí potrebujú takú ochranu, ktorá môže byť nevyhnutná k tomu, aby im zabezpečila rovné vyžívanie alebo výkon ľudských práv a základných slobôd, pokiaľ ovšem tieto opatrenia nevedú k zachovávaniu rozdielných práv pre rôzne rasové skupiny a pokiaľ nezostanú v platnosti po dosiahnutí cieľov, pre ktoré bola prijatá.“

Rámcový dohovor o ochrane národnostných menšín vo svojom článku 4(2) ukladá: „Strany sa zaväzujú prijať, kde je to nevyhnutné, zodpovedajúce opatrenia k presadzovaniu plnej a účinnej rovnosti príslušníkov národnostných menšín a príslušníkov väčšiny vo všetkých oblastiach hospodárskeho, spoločenského, politického a kultúrneho života. V tomto ohľade berú náležite v úvahu špecifické podmienky príslušníkov národnostných menšín.“ Ďalej článok 12 tohto dohovoru určuje, že zmluvné štáty majú „podporovať rovnosť príležitostí prístupu

39 Viď European Commission of Human Rights, *East African Asians vs. UK* 3 E.H.R.R. 76 (1981), odst. 196. V prípade, v ktorom občania Spojeného kráľovstva a kolónií ázijského pôvodu z východnej Afriky napadli britskú imigračnú legislatívu, ktorá zabraňovala vstupu do Spojeného kráľovstva pre držiteľov pasov Spojeného kráľovstva ázijského pôvodu žijúcich vo východnej Afrike, Európska komisia pre ľudské práva uviedla, že „vyčleniť verejne určitú skupinu osôb na základe rasy pre zvláštne zaobchádzanie môže za istých okolností predstavovať zvláštnu formu útoku na ľudskú dôstojnosť“ a že, „rozdielne zaobchádzanie zo skupinou osôb na základe rasy môže preto predstavovať ponižujúce zaobchádzanie, zatiaľ čo rozdielne zaobchádzanie na inom základe by takúto otázku nenastolovalo.“ Štrasburské orgány potvrdili tento princíp pri niekoľkých príležitostiach. (Viď European Commission of Human Rights, *East African Asians vs. UK* 3 E.H.R.R. 76 (1981), para. 207.) Viď taktiež *Abdulaziz, Cabales and Balkandali v. UK*, Commission Report, 6 E.H.R.R. 28 (1983), odst. 113 (výslovne potvrdzujúci „svoj názor v prípade východoafrických Aziatov, že vyčleniť verejne určitú skupinu osôb na základe rasy pre zvláštne zachádzanie môže za istých okolností predstavovať zvláštnu formu útoku na ľudskú dôstojnosť“); *Hilton v. UK*, No. 5613/72, Admissibility Decision of 5 March, 1976 (obvinenie z rasovej diskriminácie zo strany väzenských dozorcov proti väzňom obrátilo pozornosť k článku 3); *Glimmerveen & Hagenbeek v. Netherlands*, 4 E.H.R.R. 260 (1979), Admissibility Decision, para. 19 (pripomínajúci rozhodnutie v prípade východoafrických Aziatov, že rasová diskriminácia môže predstavovať ponižujúce zaobchádzanie). Ďalej potom Európsky súdny dvor prijal argumentáciu Štrasburských orgánov: *Vivien Prais v. Council of the European Communities*, Case 130/75, Decision of the European Court of Justice, 27. októbra 1976, str. 7 (odkazujúci na prípad východoafrických Aziatov).

príslušníkov národnostných menšín ku vzdelaniu na všetkých úrovniach.“ Pri najmenšom z týchto záväzkov vyplýva, že zmluvné štáty musia prijať isté afirmatívne kroky s cieľom ukončiť segregáciu v školách.

Konečne Smernica o rasovej rovnosti vo svojom článku 5 stanovuje, že: „S ohľadom na zaistenie plnej rovnosti v praxi, princíp rovného zaobchádzania nesmie brániť žiadnej z členských krajín vo vykonávaní alebo zavádzaní špecifických opatrení s cieľom zabrániť alebo kompenzovať znevýhodnenie vzťahujúce sa k rasovému alebo etnickému pôvodu.“

3. ÚDAJE O SEGREGÁCII RÓMOV VO VZDELÁVANÍ

Pre krajiny, ktorými sa výskum ERRC zaoberá, úplné a presné údaje o vzdelávaní Rómov neexistujú. Všeobecne v žiadnej z týchto krajín sa vo väčšine oblastí systematicky nezhracujú dáta podľa etnických kritérií.⁴⁰ Tento fakt veľmi sťažuje úlohu zhodnotiť status Rómov vo vzdelávacom systéme spomínaných krajín. Takisto politické opatrenia, založené na neexistujúcich alebo sporadických údajoch, musia zákonito zlyhať. V prípadoch, keď štatistické údaje o stave vzdelávania Rómov sú k dispozícii je zjavné, že znižujú skutočné počty Rómov. Nasledujúce údaje ERRC majú rôznorodý charakter, aj čo sa týka ich zdrojov, aj rozsahu: niektoré údaje pochádzajú z oficiálnych štatistických zdrojov a zakladajú sa na samoidentifikácii Rómov; iné dáta pochádzajú z inštitúcií miestnej správy alebo ústrednej vlády a sú založené na identifikácii Rómov zo strany učiteľov a riaditeľov škôl; a konečne tretí typ údajov bol zhromaždený výskumníkmi ERRC behom ich práce v teréne v spomínaných piatich krajinách. ERRC sa napokon domnieva, že napriek všetkým týmto nedostatkom, dostupné

⁴⁰ Rada medzinárodných organizácií podporuje zber údajov triedených podľa etnických kritérií ako kľúčový nástroj pre vytváranie efektívnej protidiskriminačnej politiky. Zber týchto údajov nie je považovaný za ohrozenie princípu ochrany osobných dát. Preto odporúčenie Rady Európskej únie č. R(97) 18 týkajúce sa ochrany osobných údajov zbieraných a spracovávaných pre štatistické účely rozlišuje medzi „osobnými údajmi“ osoby, ktorá je alebo môže byť identifikovaná, a „anonymnými“ údajmi, kde táto identifikácia nie je možná. Viď príloha odporúčenia č. R (97) 18,1. Definícia na: <http://cm.coe.int/ta/rec/1997/97r18.html>. Rada Európskej únie poznamenáva, že „[štatistické výsledky] nemajú povahu osobných údajov, pretože sa nevzťahujú k fyzickej osobe, ktorá je alebo môže byť identifikovaná.“ Viď vysvetľujúce memorandum k odporúčeniu č. R (97) 18 Rady Európskej únie členským štátom týkajúce sa ochrany osobných údajov zbieraných a spracovávaných pre štatistické účely prijaté komisiou ministrov 30. septembra 1997 na 602. zasadnutí zástupcov ministrov, na: [http://cm.coe.int/ta/rec/1997/ExpRec\(97\)18.htm](http://cm.coe.int/ta/rec/1997/ExpRec(97)18.htm).

Výbor pre odstránenie rasovej diskriminácie (CERD) OSN opakovane vyzval členské štáty, aby poskytli údaje roztriedené na základe etnických kritérií. Vo svojom odporúčení IV(1973) CERD vyzval „členské štáty, aby sa snažili zahrnúť do svojich pravidelných správ tam, kde je to relevantné, zodpovedajúce údaje o demografickom zložení svojho obyvateľstva a to vo zmysle ustanovenia článku 1 Dohovoru, t. j., údaje o rase, farbe pleti, pôvode a národnostnom alebo etnickom pôvode.“ Viď CERD, Obecné odporúčenie IV, Demografické zloženie obyvateľstva (Art. 9), (Ôsma schôdza, 1973), na: <http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/0/5786c74b85372739c12563ee003d8c89?OpenDocument>. Ďalej CERD vo svojich Všeobecných zásadách týkajúcich sa formy a obsahu správ podávaných štátmi podľa článku 9, odst. 1 Dohovoru uvádza: „Údaje o etnickom zložení krajiny sú obzvlášť dôležité v súvislosti s Medzinárodným dohovorom o odstránení všetkých foriem rasovej diskriminácie. Mnoho štátov sa domnieva, že pri sčítaní obyvateľstva by nemali zdôrazňovať také faktory ako je rasa, pretože to zväčšuje rozdiely, ktoré sa snažia prekonať. Ak má byť pokrok v odstraňovaní diskriminácie na základe rasy, farby pleti, národnostného alebo etnického pôvodu sledovaný, je potrebné mať nejaké ukazatele počtu osôb, ktoré môžu byť znevýhodňované na základe týchto charakteristík. Žiadame teda štáty, ktoré vo svojich sčítaniach ľudu nezberajú takéto údaje, aby poskytli údaje pochádzajúce zo sociologických výskumov o materskom jazyku (ako ukladá odst. 1 HRI/CORE/1), ktoré dávajú možnosť určiť etnické rozdiely, spolu s akýmikoľvek informáciami o rase, farbe pleti, národnostnom a etnickom pôvode. V prípade chýbajúcich kvantitatívnych údajov by mali byť odovzdané kvalitatívne popisy etnických charakteristík obyvateľstva. Zostávajúca časť tejto sekcie by mala poskytnúť špecifické informácie týkajúce sa článkov 2 až 7, v súlade s poradím týchto článkov a im zodpovedajúcim ustanoveniam.“ Viď CERD/C/70/Rev.5, 5. decembra 2000, odst. 8.

dáta, ktoré tu predkladá, poskytujú pre jednotlivé krajiny dostatočne jasný obraz o vzorcach segregácie vo vzdelávaní Rómov.

Bulharsko

V Bulharsku žije – podľa výsledkov sčítania ľudu z roku 2001 – 370 908 Rómov, čo predstavuje 4,7 % obyvateľstva.⁴¹ Rôzne štúdie odhadujú skutočný počet Rómov na 600 000 až 800 000, alebo 8-10 % obyvateľstva. V školskom roku 2000-2001 sa podľa bulharského Ministerstva školstva a vedy v bulharských štátnych školách učilo približne 106 200 rómskych žiakov, čo je zhruba 10,5 % celkového počtu žiakov v Bulharsku.⁴² Podľa odhadov asi 70 % Rómskych žiakov navštevovalo v školskom roku 2000-2001 školy, ktoré sa nachádzajú v oblastiach osídlených Rómami a ktorých žiactvo je celkom rómske.⁴³ Celkový počet škôl a predškolských zariadení, v ktorých sa počet rómskych žiakov blíži k 100%, sa odhaduje na 106.⁴⁴ Ďalej je podľa štúdie z roku 2001 v Bulharsku viac než 332 škôl, v ktorých sa počet rómskych detí pohybuje medzi 50% a 100%⁴⁵ (príloha 1).

V školskom roku 2000-2001 fungovalo v Bulharsku 138 zvláštnych škôl pre deti s fyzickým alebo duševným postihnutím,⁴⁶ 74 z nich boli školy pre deti s mentálnym postihnutím (ďalej zvláštne školy). V školskom roku 2001-2002 bol celkový počet detí vo zvláštnych školách 9,348.⁴⁷ Oficiálne údaje o etnickom zložení žiactva v zvláštnych školách nie sú k dispozícii. Niektorí riaditelia a učitelia, ktorých sa ERRC a BHC pýtali, odhadovali počet rómskych detí vo svojich školách na 80-90% celkového počtu žiakov. Tento odhad bol potvrdený empirickými údajmi, ktoré zhromaždili výskumníci ERRC a BHC v 46 zvláštnych školách (príloha 1). Väčšina detí, s ktorými výskumníci hovorili, sa považovali za Rómov. Často uvádzali, že navštevujú zvláštnu školu, pretože sú Rómovia. V oblastiach s vysokým počtom Rómov je podiel rómskych detí vo zvláštnych školách vyšší. Napríklad podľa riaditeľky zvláštnej školy v meste Lom tvora Rómovia 80% detí v škole.⁴⁸ Tento fakt vysvetlila s odkazom na vysoký počet Rómov žijúcich v Lomu a jeho okolí.

41 Vid' Natsionalen statisticheski institut. Etnicheski sastav na naselenieto, at: <http://www.nsi.bg/Census/Census-i.htm>.

42 Vid' Nunev, Yosif. "Analiz na sastoiianieto na uchilishtata, v koito se obuchavat romski detsa." *In Strategii na obrazovatel'nata politika*. Ministerstvo na obrazovaniето i naukata. Sofia, 2001. Údaje o etnickom pôvode žiakov sa zakladajú na identifikácii zo strany riaditeľa školy a/alebo učiteľov.

43 *Ibid.*, s. 117.

44 *Ibid.*, s. 143.

45 Vid' Denkov, Dimitar, Elitsa Stanoeva, a Vasil Vidinski. *Roma Schools in Bulgaria 2001*. Open Society Foundation. Sofia, prístupná na: <http://romaschools.osf.bg/en/index.html>.

46 Natsionalen Statisticheski Institut. *Obrazovaniето v Republika Bulgaria za uchebnata 2000/2001*. Sofia, 2001.

47 Údaje poskytol odbor pre integráciu detí so zvláštnymi vzdelávacími potrebami na Ministerstve školstva a vedy počas konferencie "Príprava špecialistov na výchovu rómskych detí v integrovaných školách v Bulharsku", ktorá sa konala v Sofii 22-23. januára 2003.

48 Rozhovor ERRC/BHC s Dimitrinkou Ivanovou, 28. november, 2002, Lom.

Česká republika

Podľa sčítania ľudu z roku 2001 sa 11 716 občanov označilo za príslušníka rómskej národnosti. Česká vláda napokon odhaduje, že v Českej republike žije okolo 200 000 Rómov.⁴⁹

Behom svojho výskumu v roku 1999 v severomoravskom meste Ostrava ERRC zistilo, že ostravské rómske deti sú umiestňované do zvláštnych škôl 27,9 krát častejšie než nerómske deti.⁵⁰ Aj keď Rómovia predstavujú menej než 5% detí školského veku v Ostrave, tvoria viac než 50% žiactva vo zvláštnych školách. V celoštátnom merítku, ako uznáva sama česká vláda, navštevuje zvláštne školy zhruba 75% rómskych detí.⁵¹ Oficiálne odhady za školský rok 2001-2002 uvádzajú, že z 28 151 žiakov zvláštnych škôl je 25 336 žiakov rómskeho pôvodu.⁵² Výskum ERRC koncom roku 2002 v troch českých mestách – Kladno,⁵³ Teplice.⁵⁴ Sokolov⁵⁵ – potvrdil nezmenený stav vo vzorcoch segregácie Rómov v školách pre deti s mentálnym postihnutím oproti pôvodnému výskumu ERRC v roku 1999.⁵⁶

V Kladne sú dve zvláštne školy pre deti s mentálnym postihnutím a jedna zvláštna škola pre deti s viacerými chybami. Ako naznačujú údaje v tabuľke č. 1, rómske deti predstavujú 72% (183 Rómov z celkovo 253 detí) z celkového počtu detí vo zvláštnych školách pre deti s mentálnym postihnutím.

49 Vid' Výbor pre odstránenie rasovej diskriminácie CERD/C/419/Add.1 23. mája, 2003. *Reports submitted by states parties under Article 9 of the Convention. Fifth periodic report of States Parties due in 2002.* Addendum Czech Republic, 20. decembra 2002, odst. 2.

50 Pre detailný popis segregácie rómskych detí vo zvláštnych školách pre mentálne postihnutých v Českej republike Vid' správu ERRC "A Special Remedy: Roma and Schools for the Mentally Handicapped in the Czech Republic", Country Reports Series No. 8. jún 1999, na: <http://errc.org/publications/indices/czechrepublic.shtml>.

51 Vid' Výbor pre odstránenie rasovej diskriminácie, CERD/C/372/Add.1, 14. apríla, 2000. *Reports submitted by States Parties under Article 9 of the Convention. Fourth periodic report of States parties due in 2000.* Addendum Czech Republic, 26. novembra 1999, odst. 134.

52 Ústav pre informácie vo vzdelávaní, *Statistická ročenka školství, 2001/2002.* Údaj je prevzatý z tabuľky na str. C-43, C3.3.

53 Kladno má 71 778 obyvateľov, z ktorých sa 456 hlási k rómskej národnosti podľa sčítania ľudu v roku 2001. Podľa odhadu rómskeho poradcu Antonína Lukáča v Kladne žije 3 500 až 4 000 Rómov. Rozhovor ERRC s Antonínom Lukáčom, rómskym poradcom na okresnom úrade v Kladne, 4. november 2002, Kladno.

54 Teplice majú 51 437 obyvateľov, z ktorých sa 151 oficiálne hlási k rómskej národnosti. Podľa odhadu Zlatuše Tomášovej v Tepliciach žije zhruba 8 000 Rómov. Rozhovor ERRC so Zlatušou Tomášovou, rómskou poradkyňou na okresnom úrade v Tepliciach, 5. októbra 2002, Teplice.

55 Sokolov má 25 240 obyvateľov, z ktorých sa 301 hlási k rómskej národnosti podľa sčítania ľudu z roku 2001. Podľa odhadov počet Rómov tu je zhruba 6 000.

56 Údaje o počte rómskych detí vo zvláštnych školách poskytli riaditelia škôl a iní úradníci a zakladá sa na ich identifikácii rómskych detí.

Tabuľka č.1: Zvláštne školy v Kladne

Škola	Počet detí 2002/2003	Počet rómskych detí
Zvláštna škola T. G. Masaryka ⁵⁷	141	123
Zvláštna škola Pařížská ⁵⁸	112	60
Zvláštna škola pre deti s viacerými chybami Pařížská ⁵⁹	75	5

Ďalej podľa odhadov, ktoré pre ERRC, vytvorili riaditelia 15 kladnianskych základných škôl a miestni rómski aktivisti (príloha 2), v školskom roku 2002-2003 bolo medzi žiakmi bežných základných škôl v Kladne 212 Rómov, t. j. 3,2%. Odhadovaný podiel rómskeho obyvateľstva v Kladne je cez 5%.

V Tepliciach sú tri zvláštne školy, dve z nich súkromné. Rómski žiaci tvoria približne 63% žiactva týchto zvláštnych škôl (tabuľka č. 2) a sústredia sa predovšetkým v štátnej zvláštnej škole, ktorá je z 80% rómska.

Tabuľka č. 2: Zvláštne školy v Tepliciach

Škola	Celkový počet detí	Počet rómskych detí
Zvláštne škola U Červeného kostela ⁶⁰	250	200
Súkromná zvláštna škola Krušnohorská ⁶¹	62	6
Súkromná zvláštna škola U Nových lázní ⁶²	25	6

Podľa informácií, ktoré poskytli riaditelia škôl, 224 žiakov, t. j. 4% celkového počtu detí navštevujúcich normálne základné školy, boli Rómovia (príloha 2). Tento odhad, napokon, zahŕňa tiež rómskych žiakov, ktorí navštevujú zvláštne triedy na bežných základných školách.

57 Údaje poskytla Blanka Voráčková, riaditeľka školy, Kladno.

58 Údaje poskytol Antonín Lukáš, rómsky poradca, okresný úrad, Kladno.

59 Údaje poskytli ERRC školskí úradníci v dotazníku. Nízky počet Rómov v tejto škole zodpovedá celkovému spôsobu, akým sú Rómovia segregovaní v systéme zvláštnych škôl, pretože sú umiestňovaní prevažne do škôl pre deti s mentálnym postihnutím. Špeciálne školy pre deti s vážnejším mentálnym postihnutím alebo pre deti s inými formami postihnutia inklinujú k prijímaniu detí, ktoré skutočne zodpovedajú profilu školy.

60 Údaje poskytol Štefan Tomáš, asistent učiteľa, zvláštna škola U Červeného kostela, 5. októbra 2002, Teplice.

61 Údaje poskytol riaditeľ školy v dotazníku zaslanom ERRC.

62 Údaje poskytol riaditeľ školy v dotazníku zaslanom ERRC.

V Sokolove je jedna zvláštna škola. Podľa neoficiálnych údajov navštevovalo v školskom roku 2002-2003 túto zvláštnu školu 115 detí, z ktorých bolo podľa odhadu 96 Rómov, t. j. 83% percent všetkých žiakov. Ďalej je v Sokolove 8 bežných základných škôl. Odhady získané od krajského úradu v Karlových Varoch a rómskych aktivistov uvádzajú, že z trochu viac než 3 tisíc žiakov základných škôl v Sokolove v školskom roku 2002-2003, bolo menej než 300 Rómov (príloha 2). Podľa rómskeho poradcu zodpovedného za Sokolov má jedna zo základných škôl – Becká – vysoký podiel rómskych žiakov.⁶³ Táto škola má tiež vysoký počet zvláštnych tried. Škola neposkytla ERRC údaje o počte žiakov v týchto triedach alebo o ich etnickom zložení.

Maďarsko

Podľa sčítania ľudu v roku 2001 sa 190 046 ľudí označilo za príslušníka rómskej národnosti, t. j. približne 1,8% obyvateľstva.⁶⁴ Odhady hovoria o počte Rómov v rozmedzí 550 000 až 600 000 alebo 5,3-5,8% obyvateľstva.

Posledné údaje o stave vzdelávania rómskych detí v Maďarsku zhromaždilo Ministerstvo školstva v školskom roku 1992-1993. Potom čo vstúpil v platnosť zákon o ochrane osobných údajov, oficiálne štatistiky prestali evidovať etnickú skladbu žiakov na maďarských školách. Rada štúdií o Rómoch v maďarskom vzdelávacom systéme vypracovaných po roku 1993 sa opiera o odhady.

Podľa výskumu vytvorenom Delphoi Consulting v školskom roku 1998-1999 bolo v Maďarsku 986 základných škôl (28,7% všetkých škôl), v ktorých počet rómskych študentov presiahol 8,5%. Približne v tretine z týchto škôl (361) bol vykonaný bližší výskum.⁶⁵ Výsledky výskumu ukázali, že za šesťročné obdobie medzi rokmi 1992 až 1998 sa pomer rómskych žiakov v školách s nízkym percentom rómskych detí znížil, zatiaľ čo pomer rómskych detí v školách s vysokým percentom rómskych detí sa zvýšil.⁶⁶

Podľa výskumu Delphoi viac než štvrtina škôl so značným podielom rómskych detí (nad 8,5%) sa nachádza v malých obciach s menej než tisícom obyvateľov, zatiaľ čo okolo 20% týchto škôl sa nachádza v mestách s viac ako 10 000 obyvateľmi.⁶⁷ Čo sa týka veľkosti škôl výskum zistil, že väčšina rómskych detí navštevuje relatívne malé školy so 120 až 200 žiakmi.⁶⁸

63 Rozhovor ERRC s Martou Pomповou, rómskou poradkyňou, členkou Vládnej rady ...for Roma Community 10. marca 2003, Sokolov.

64 Népszámlálás 2001, Központi statisztikai hivatal, 2002, s. 9-10.

65 Vid' Babusik, Ferenc. *Survey of Elementary Schools Educating Romani Children*. Delphoi Consulting, 2000, na: <http://www.delphoi.hu/aktual.htm>.

66 *Ibid.*, str. 6.

67 *Ibid.*, str. 7.

68 *Ibid.*, str. 12.

Tieto malé školy sa nachádzajú v menších mestách a dedinách. Výskum dospieva k hypotéze založenej tiež na predošlých štúdiách, že školy s menším počtom žiakov sú obvykle umiestnené na predmestiach, pretože nie sú považované za prestížne.⁶⁹ Je z toho teda možné odvodiť, tvrdí Delphoi, že väčšina rómskych detí navštevuje školy na predmestiach veľkých miest, v malých mestách a na dedinách.

Štúdia sa ďalej zaoberala podielom rómskych žiakov v programoch zvláštneho vzdelávania. Preukázalo sa, že čím je vyšší podiel rómskych žiakov v škole, tým väčšia je pravdepodobnosť, že daná škola zavedie program zvláštneho vzdelávania.⁷⁰ Školy, v ktorých prebiehal program zvláštnej výchovy, teda tvorili 23,2% z celkového množstva škôl, v ktorých sa podiel rómskych detí pohyboval medzi 15% až 25%; 31% z celkového počtu škôl, kde podiel rómskych žiakov bol medzi 25% až 40% a 36,6% z celkového počtu škôl, v ktorých podiel rómskych žiakov presiahol 40%.⁷¹ Ďalej výskum preukázal, že čím je vyšší podiel rómskych detí v škole, tým viac rómskych detí sa zúčastňuje zvláštneho vyučovania. Rómski žiaci predstavujú väčšinu žiakov v programoch zvláštneho vzdelávania. Ako ukazuje tabuľka č. 3 vo všetkých typoch škôl bez ohľadu na ich veľkosť a počet rómskych žiakov v nich, rómske deti tvoria viac ako 50% všetkých žiakov v programoch zvláštneho vzdelávania. V školách, kde je počet rómskych detí vyšší než 25%, pomer rómskych detí vo zvláštnom vyučovaní presahuje 77%.

Tabuľka č.3: Veľkosť školy a koncentrácia rómskych detí vo zvláštnom školstve I

Veľkosť školy	Podiel rómskych detí v škole v %				
	0-9,99	10-14,99	15-24,99	25-39,99	40-100
	Podiel rómskych detí vo zvláštnom školstve vzhľadom k celkovému počtu všetkých detí vo zvláštnom školstve v %				
Menej než 120 žiakov	83,3		85,7	100,0	92,6
121-200 žiakov	27,8	72,7	86,5	77,0	83,5
201-320 žiakov	87,0	50,0	62,5	82,1	94,6
Viac ako 320 žiakov	35,1	60,6	69,4	79,9	95,9

So zvyšujúcim sa podielom rómskych detí v škole sa navyiac zvyšuje i podiel tých rómskych detí, ktoré sú zapojené do programu zvláštneho vzdelávania. Bolo dokázané, že viac než 80% všetkých rómskych detí, ktoré sú zapojené do programu zvláštneho vzdelávania navštevuje školy, v ktorých Rómovia tvoria viac než 25% žiactva (tabuľka č. 4).

⁶⁹ *Ibid.*, str. 8.

⁷⁰ *Ibid.*, str. 17.

⁷¹ *Ibid.*, str. 15.

Tabuľka č.4: Veľkosť školy a koncentrácia rómskych detí vo zvláštnom školstve II

Veľkosť školy	Podiel rómskych detí v škole v %				
	0-9,99	10-14,99	15-24,99	25-39,99	40-100
	Podiel rómskych detí vo zvláštnom školstve vzhľadom k celkovému počtu všetkých rómskych detí v základných školách v %				
Menej než 120 žiakov	1,1	0	0	0	2,4
121-200 žiakov	0,3	0,3	2,8	6,1	23,8
201-320 žiakov	1,4	0	3,1	10	15,8
Viac než 321 žiakov	0	0,6	6,4	19	4,8
Celkom	2,7	0,9	12,3	35,1	46,8

Štúdia maďarského Ústavu pre pedagogický výskum z roku 1991 skúmala 192 maďarských základných škôl, v ktorých v priemere 40% žiactva boli Rómovia.⁷² V týchto skúmaných školách výskumníci našli 157 tried len s nerómskymi žiakmi a 311 tried len s rómskymi žiakmi. To znamená, že 15,7% rómskych študentov navštevovalo čisto rómske triedy. Odhady založené na tejto štúdii sa domnievajú, že na celoštátnej úrovni 10% rómskych žiakov navštevuje čisto rómske triedy a ďalších 6 až 7% navštevuje triedy, v ktorých rómske deti tvoria väčšinu. Navyše štúdia ukazuje, že v školách, kde podiel rómskych detí presahuje 40%, je skoro každá šiesta trieda (17,2%) čisto rómska.⁷³ Na základe extrapolácie z tejto štúdie výskumníci odhadli, že v Maďarsku existuje približne 700 čisto rómskych tried.⁷⁴ Tento dobre dokumentovaný fenomén čisto rómskych tried ukazuje, že približne 6 až 8 tisíc rómskych žiakov sa vzdeláva v bežných školách v úplne segregovanom prostredí.

Rumunsko

Podľa sčítania ľudu v Rumunsku v roku 2001 sa 533 250 ľudí prihlásilo k rómskej národnosti, t. j. zhruba 2,5% obyvateľstva.⁷⁵ Odhady uvádzajú počet Rómov v rozmedzí medzi 1 800 000 a 2 500 000, t. j. 8,4-11,7% celkového počtu obyvateľov.

Podľa údajov poskytnutých ERRC rumunským Ministerstvom školstva a výskumu predstavovali rómski žiaci v školskom roku 2002-2003 4,2% všetkých žiakov v krajine.⁷⁶

72 Vid' Havas Gábor, István Kemény, Ilona Liskó. *Cigány gyerekek az általános iskolában*. Oktatáskutató Intézet. Budapest, 2001.

73 *Ibid.*

74 Úradníci maďarského Ministerstva školstva, vrátane ministra Balinta Magyara, v posledných mesiacoch opakovane odkazovali na tento údaj.

75 Rumunský štatistický úrad na: <http://www.recensamant.ro>.

76 List Ministerstva školstva, č. 9213/E, datovaný 16. júna 2003, uložený v ERRC.

Dáta poskytnuté Ministerstvom školstva ukazujú trvale sa znižujúci trend počtu rómskych žiakov po absolvovaní základných ročníkov. Zatiaľ čo podiel rómskych žiakov v predškolskom vzdelávaní bol 3,15% všetkých žiakov; v 1.-4. ročníku bol ich podiel 7,61%; v 5.-8.ročníku bol ich podiel 4,51% a v 9.-13. ročníku bol ich podiel 1,04%.

Podľa databázy vytvorenej v roku 1998 Ministerstvom školstva a výskumu (MER), Inštitútom pedagogiky (IES) a bukureštským Výskumným ústavom kvality života (RIQL), 87% dedinských škôl zahrnutých v prieskume malo menej než 50% Rómov medzi svojím žiactvom; 6,4% z nich malo rómsku väčšinu (Rómovia tvorili viac ako 50%) a v 5,8% škôl Rómovia prevládali (Rómovia tvorili viac ako 70%). Počet rómskych detí, ktoré navštevovali školy, v ktorých bolo žiactvo z viac než 50% tvorené Rómami, bol 38 334, t. j. 12,2% z celkového počtu rómskych detí vo všetkých skúmaných školách.⁷⁷ Podľa tej istej databázy (príloha 3) v 39 zo 40 rumunských krajov tvorili školy, v ktorých bolo viac ako 50% rómskych detí, 1,5 až 33,3% všetkých škôl v danom kraji. Školy s počtom rómskych detí viac ako 70% tvorili 1,1 až 16,9% všetkých škôl v 35 rumunských krajoch.⁷⁸

Slovensko

Podľa sčítania ľudu v roku 2001 sa na Slovensku 89 920 ľudí označilo za príslušníkov rómskej národnosti, t. j. 1,7% celého obyvateľstva.⁷⁹ Realistické odhady počtu slovenských Rómov uvádzajú počet v rozmedzí od 480 000 do 520 000, t. j. 8,9-9,6% celého obyvateľstva. Podľa údajov Ústavu informácií a prognóz školstva, mládeže a telovýchovy, z roku 1990 založených na identifikácii Rómov zo strany riaditeľov škôl a učiteľov 21,4% všetkých rómskych žiakov navštevovalo školy pre deti s mentálnym postihnutím. Rómovia v týchto zvláštnych školách tvorili 65,2% žiactva (tabuľka č. 5).⁸⁰

77 Surdu, Mihai. „The Quality of Education in Romanian Schools with High Percentages of Romani Pupils.“ In *Roma Rights* 3-4, 2002, na: http://www.errc.org/tr_nr3-4_2002/noteb1.shtml.

78 Ministerstvo školstva a výskumu, Inštitút pedagogiky, Výskumný ústav kvality života, UNICEF. *The Participation to Education of Roma Children. Problems, Solutions, Actors*. Bucharest, 2002.

79 Slovenský štatistický úrad na: <http://www.statistics.sk/webdata/english/census2001/tab/tab3a.htm>.

80 *Ústav informácií a prognóz školstva, mládeže a telovýchovy. Separát štatistickej ročenky školstva 1990*. Bratislava, 1990, str. 19 a str. 39. Rok 1990 bol posledný, kedy vláda zisťovala dáta o etnicite inak, než na základe samoidentifikácie.

Tabuľka č. 5: Neúmerný podiel Rómov v zvláštnych školách na Slovensku I

1990	Celkový počet detí	Deti rómskeho pôvodu
Základné školy ⁸¹	720 326	42 727
Zvláštne základné školy ⁸²	23 504	11 801
Zvláštne školy pre deti s mentálnym postihnutím	17 901	11 682

Údaje o vzdelávaní na Slovensku triedené podľa etnickej príslušnosti v publikácii slovenského Ústavu informácií a prognóz školstva (UIPŠ) z roku 2001 sú založené na samoidentifikácii Rómov.⁸³ Podľa tejto štúdie študovalo v školskom roku 2000-2001 celkom 4 448 Rómov. Tieto dáta UIPŠ ale jednako hrubo podhodnocujú počty Rómov v základných a zvláštnych školách, ako dokazuje iná štúdia vytvorená Metodickým centrom v Prešove. Táto štúdia sa zakladá na identifikácii rómskych detí zo strany riaditeľov škôl a zistila, že počet rómskych detí v slovenskom vzdelávacom systéme v školskom roku 2000-2001 bol 47 701, t. j. približne 8,28% všetkých žiakov. Aj keď sa štúdia UIPŠ zakladá na podhodnotených údajoch o počte rómskych detí, jej výsledky dokazujú zásadný nepomer v počte rómskych detí v zvláštnych školách v porovnaní s počtom detí z iných etnických skupín (príloha 4). Podľa týchto údajov 38,4% rómskych žiakov navštevuje zvláštne školy. Naproti tomu tento podiel u detí pochádzajúcich zo slovenskej väčšiny činí 2,5% a u detí z maďarskej menšiny 2,9%.⁸⁴ V prešovskom kraji, ktorý podľa sčítania ľudu z roku 2001 má najväčšiu rómsku komunitu, je tento nepomer ešte zreteľnejší: rómske deti vo zvláštnych školách predstavujú 48,7% celkového počtu rómskych detí školského veku v kraji. Podiel u detí zo slovenskej väčšiny v kraji tvorí 2,5%.⁸⁵

Ako ukazuje tabuľka č. 6, aj keď v mnohých krajoch je podiel Rómov v obyvateľstve nižší než jedno percento, podiel rómskych žiakov v zvláštnych školách niekoľkonásobne prevyšuje podiel rómskych obyvateľov v danom kraji. Napríklad v nitrianskom kraji je podiel rómskych študentov vo zvláštnych školách dvanásťkrát vyšší než podiel rómskeho obyvateľstva v kraji; v Prešove je to desaťkrát viac; v Trnave pätnásťkrát viac. V celoštátnom merítke je podľa oficiálnych vládnych údajov podiel rómskych študentov v zvláštnych školách približne deväťkrát vyšší než podiel Rómov v obyvateľstve.

81 Termín „základná škola/vzdelanie“ v tejto správe odkazuje na vzdelanie od 1. do 8. stupňa; „prvý stupeň“ odkazuje na vzdelanie od 1. do 4. triedy; a „stredná škola/vzdelanie“ odkazuje na vzdelanie od 8. stupňa vyššie.

82 Obecná kategória „zvláštne školy“ zahŕňa školy pre deti s telesným postihnutím, a tiež deti s mentálnym postihnutím.

83 *Ústav informácií a prognóz školstva. Separát štatistickej ročenky školstva SR 2001.* Bratislava, 2001.

84 *Ibid.*

85 *Ibid.*

Tabuľka č. 6: Neúmerný podiel Rómov v zvláštnych školách na Slovensku II⁸⁶

Kraj	Počet obyvateľov	Počet obyvateľov rómskej národnosti	Podiel obyvateľov rómskej národnosti v %	Počet rómskych detí v bežných školách	Celkový počet detí v zvláštnych školách	Počet rómskych detí v zvláštnych školách	Podiel rómskych detí v zvláštnych školách vzhľadom k celkovému počtu detí v zvláštnych školách v %
Bratislava	599 015	755	0,1	3	1 008	14	1,4
Trnava	551 003	3 163	0,6	216	1 680	155	9,2
Trenčín	605 582	1 547	0,3	92	1 055	0	0
Nitra	713 422	4 741	0,7	254	1 728	152	8,7
Žilina	692 332	2 795	0,4	51	1 330	8	0,6
Banská Bystrica	662 121	15 463	2,3	538	2 584	191	7,4
Prešov	789 968	31 653	4	1 978	4 412	1 892	42,8
Košice	766 012	29 803	3,9	1 316	4 784	363	7,6
SR	5 379 455	89 920	1,7	4 448	18 581	2 775	15

Na jeseň 2002 ERRC vykonal výskum v troch slovenských okresoch. Výskum preukázal omnoho vyšší podiel rómskych detí v zvláštnych školách, než tvrdili oficiálne údaje.

V okrese Spišská Nová Ves v kraji Košice je sedem zvláštnych základných škôl pre deti s mentálnym postihnutím. Dve z nich – škola Spišská Nová Ves a Krompachy – sa nachádzajú v mestách, zvyšok sú dedinské školy. Z 985⁸⁷ žiakov navštevujúcich všetkých sedem zvláštnych základných škôl v okrese Spišská Nová Ves aspoň 813, t. j. 82,5% všetkých žiakov, boli v roku 2002-2003 Rómovia (tabuľka č. 7). V šiestich zvláštnych školách v okrese Spišská Nová Ves, v ktorých bolo možné získať dáta o etnickom zložení, bolo z celkového počtu 822 žiakov 813 Rómov. To znamená že skoro 99% všetkých žiakov boli Rómovia.

86 Údaje v tejto tabuľke vychádzajú z dát Štatistického úradu Slovenskej republiky, prístupných na <http://www.statistics.sk/webdata/slov/scitanie/tab/tab3a.htm> a na dátach Ústavu informácií a prognóz školstva, *Separát štatistickej ročenky školstva SR 2001*, Bratislava 2001. Percenta sú vypočítané ERRC.

87 Riaditeľ zvláštnej základnej školy v Spišskej Novej Vsi odmietol poskytnúť ERRC údaje o etnickom pôvode žiakov školy.

Tabuľka č.7: Rómovia v zvláštnych školách v Spišskej Novej Vsi

Škola	Celkom	Rómovia	Rómovia v %
Zvláštna základná škola Letanovce	153	153	100
Zvláštna základná škola Hrabušice	84	84	100
Zvláštna základná škola Krompachy	154	152	98,7
Zvláštna základná škola Markušovce	120	120	100
Zvláštna základná škola Rudňany	199	198	99,4
Zvláštna internátna škola Spišské Vlchy	112	106	94,6
Zvláštna základná škola Spišská Nová Ves	163	Neuvedené	
Celkom	985	813	82,5

V Spišskej Novej Vsi ERRC získalo informácie o etnickom zložení desiatich bežných základných škôl z celkového počtu 33 škôl v celom okrese. V štyroch z nich Rómovia tvorili viac ako 50% žiakov. V ostatných šiestich školách rómski študenti predstavovali 13,9%, 15,8%, 32%, 37,9%, 40% a 47,7% z celkového počtu žiakov (tabuľka č. 8).

Tabuľka č.8: Rómovia v základných školách v Spišské Nové Vsi

Základné školy v okrese Spišská Nová Ves	Celkom	Rómovia	Rómovia v %
Základná škola Letanovce	285	92	32
Základná škola Markušovce	430	255	59,2
Základná škola Spišský Hrušov	234	37	15,8
Základná škola Rudňany	395	158	40
Základná škola Smižany	907	344	37,9
Základná škola Bystrany	530	494	93,2
Základná škola Spišské Vlchy	182	182	100
Základná škola Krompachy, Ulica SNP	149	148	99,3
Základná škola Hrabušice	402	192	47,7
Základná škola Spišská Nová Ves, Lipová ul.	574	80	13,9
Celkom	4 088	1 982	48,4

V okrese Prešov v prešovskom kraji je 5 zvláštnych základných škôl pre duševne postihnutých. Z 694 žiakov navštevujúcich v školskom roku 2002-2003 tieto zvláštne základné školy aspoň 494, t. j. 71% celkového počtu žiactva, boli Rómovia. Opäť pre jednu školu údaje o etnickom zložení neboli k dispozícii (zvláštna internátna škola v Prešove). Keď zvláštnu internátnu školu v Prešove vyjme

z celkového počtu, potom z celkového počtu 591 žiakov navštevujúcich školy pre mierne duševne postihnuté v okrese Prešov, 494 alebo 84% boli v roku 2002-2003 Rómovia (tabuľka č. 9).

Tabuľka č. 9: Rómovia v zvláštnych školách v okrese Prešov

Názov školy	Celkom	Rómovia	Rómovia v %
Zvláštna základná škola Prešov	200	104	52
Zvláštna základná škola Chminianske Jakubovany	290	290	100
Zvláštna základná škola Rokycany	24	23	95,8
Zvláštna základná škola Malý Slivník	77	77	100
Zvláštna internátna škola Prešov	103	N/A	
Celkom	694	494	

Tabuľka č. 10: Rómovia v základných školách v okrese Prešov

Základná školy v okrese Prešov	Celkom	Rómovia	Rómovia v %
Základná škola Žehná	68	68	100
Základná škola Hermanovce	238	90 ⁸⁸	37,8
Základná škola Mirkovce	93	93	100
Základná škola Varhaňovce	60	60	100
Základná škola Svinia	333	213 ⁸⁹	63,9
Základná škola Drienov	228	42	18,4
Základná škola Petrovany	250	58	23,2
Základná škola Kendice	225	93 ⁹⁰	41,3
Základná škola Lemešany	345	79	22,8
Základná škola Chminianska Nová Ves	445	95 ⁹¹	21,3
Celkom	2,285	891	38,9

V okrese Prešov ERRC navštívil desať bežných základných škôl z celkového počtu 75 škôl v okrese (tabuľka č. 10). V troch z nich Rómovia tvorili 100% žiactva; v jednej 63,9% žiactva;

88 Zvláštne triedy pre rómske deti.

89 Zvláštne triedy pre rómske deti.

90 Zvláštne triedy pre rómske deti.

91 Zvláštne triedy pre rómske deti.

v zvyšných 6 školách predstavovali Rómovia medzi 18,4% a 41,3% žiactva. V troch školách, v ktorých tvorili Rómovia menej než 100% fungovali zvláštne triedy pre Rómskych žiakov.

V okrese Bardejov v prešovskom kraji sú dve zvláštne základné školy pre duševne postihnuté deti a v dvoch školách sú zvláštne triedy. Z celkového počtu 253 žiakov navštevujúcich zvláštne základné školy pre duševne postihnutých v okrese Bardejov, 205, t. j. 81% všetkých študentov boli v školskom roku 2002-2003 Rómovia (tabuľka č. 11).

Tabuľka č. 11: Rómovia v zvláštnych školách v okrese Bardejov

Názov školy	Celkom	Rómovia	Rómovia v %
Zvláštna základná škola Bardejov	129	82	63,5
Zvláštna triedy v Raslaviciach	31	31	100
Zvláštna triedy v Malcove	26	26	100
Zvláštna základná škola Zborov	67	66	98,5
Celkom	253	205	81

ERRC také navštívil 10 bežných základných škôl v okrese Bardejov z celkového počtu 63 škôl na okrese. Prieskum ERRC ukázal, že rómske deti tvorili 100% študentov v 2 školách a v ďalších 5 školách podiel Rómov bol vyšší než 50%. V zvyšných troch školách podiel rómskych žiakov činil 4,7%, 17% a 29,6% (tabuľka č. 12).

Tabuľka 12: Rómovia v základných školách v okrese Bardejov

Základné školy v okrese Bardejov	Celkom	Rómovia	Rómovia v %
Základná škola Zborov	377	200	53
Základná škola Bardejov	847	144	17
Základná škola Raslavice	525	25	4,7
Základná škola Gaboltov	279	147	52,6
Základná škola Malcov	429	127	29,6
Základná škola Cígeľka	33	33	100
Základná škola Lenártov	61	43	70,4
Základná škola Petrova	76	76	100
Základná škola Hrabské	50	31	62
Základná škola Nižný Tvarožec	45	26	57,7
Celkom	2,722	852	31,3

4. SEGREGÁCIA RÓMOV VO ZVLÁŠTNÝCH ŠKOLÁCH PRE DETI S MENTÁLNYM POSTIHNUTÍM

V každej zo skúmaných krajín existuje okrem väčšinových škôl taktiež zložitý paralelný systém základných alebo stredných škôl pre deti s telesným alebo duševným postihnutím. Deti s mentálnym postihnutím sú vzdelávané vo zvláštnych základných školách a vo zvláštnych triedach v bežných základných školách. Zvláštne školy pre deti s mentálnym postihnutím (ďalej len zvláštne školy) neponúkajú vzdelanie v rovnakej kvalite, ako bežné školy.⁹² Zvláštne školy môžu upraviť štandardné osnovy na úroveň, ktorá zodpovedá jej žiakom. Napríklad, zatiaľ čo žiak bežnej školy v Českej republike sa naučí v prvom ročníku porozumieť textu, celú českou abecedu a počítať do dvadsať, u žiakov zvláštnych škôl sa neočakáva, že tuto znalosť získajú skôr než v treťom alebo štvrtom ročníku. V Bulharsku, Rumunsku a Maďarsku osnovy zvláštnych škôl nezahŕňajú cudzie jazyky. Na Slovensku sa žiaci druhých tried väčšinových škôl naučia zvládať číselné rady do 100 a počty s dvojcifernými číslami. Vo zvláštnych školách sa žiaci naučia zvládať číselné rady iba do 10 a počty sú takisto obmedzené na čísla do 10.⁹³

Právny rámec upravujúci zvláštne školstvo, vrátane vzdelávania v školách pre deti s mentálnym postihnutím, predpokladá znovu zapojenie do väčšinových škôl tých detí, ktoré sú schopné dosiahnuť učebné štandardy väčšinových škôl. Podľa metodického pokynu českého Ministerstva školstva, mládeže a telovýchovy z roku 1999 majú byť deti, ktoré dosiahnu dobré

92 Slovenský školský zákon vo svojom článku 33 uznáva odlišnú úroveň vzdelávania poskytovanú vo zvláštnych školách, „Vzdelanie získané v špeciálnych školách okrem vzdelania získaného v špeciálnych školách pre žiakov s mentálnym postihnutím je rovnocenné so vzdelaním získaným v základných školách a stredných školách.“ Článok 28 (2) českého školského zákona taktiež vylučuje zvláštne školy pre deti s mentálnym postihnutím z práva na rovné vzdelanie. Zatiaľ čo článok 28 (2) školského zákona jasne hovorí, že sa žiakom s telesným postihnutím alebo s poruchami chovania má dostať rovnakého vzdelania, ako vo väčšinových školách, žiadne také ustanovenie nespomína rovné vzdelanie pre deti s mentálnym postihnutím. Článok 28 (4) školského zákona, ktorý vymenováva štyri typy zvláštnych škôl – zvláštne školy, zvláštna odborná učilišťa, praktické školy a pomocné školy, neposkytuje záruky rovnakej úrovne vzdelávania v týchto typoch škôl.

Bulharská legislatíva upravujúca zvláštne školstvo taktiež jasne hovorí, že vzdelávanie vo zvláštnych školách pre deti s mentálnym postihnutím nemá rovnakú úroveň ako väčšinové vzdelávanie. Vyhláška č. 6 Ministerstva školstva a vedy O vzdelávaní detí so zvláštnymi pedagogickými potrebami alebo s chronickými chorobami z 30. augusta 2002 explicitne určuje v článku 29 (1), že zvláštne školy pre duševne postihnuté deti vyučuje podľa zvláštnych osnov. Všetky ostatné typy zvláštnych škôl, ktorých fungovanie upravuje vyhláška, používajú štandardné osnovy. Naviac ustanovenie článku 35(4) a (5) ukladá v prípade prechodu žiakov zo zvláštnej školy do väčšinovej školy, aby títo žiaci zložili skúšky, ktorých účel je zistiť ročník väčšinovej školy, pre ktorý spĺňajú štandardné požiadavky. Podobne žiaci, ktorí dokončili ôsmi ročník zvláštnej školy pre duševne postihnuté deti môžu pokračovať vo svojom vzdelaní po zložení skúšok, ktorých účel je zistiť ročník väčšinovej školy, pre ktorý spĺňajú štandardné požiadavky. (Neoficiálny preklad ERRC)

93 Informácie poskytla ERRC slovenská pedagogička Eva Končoková

známky na konci tretieho ročníka zvláštnych škôl preradené do bežných základných škôl. Podľa bulharskej vyhlášky č. 6 z roku 2002 O vzdelávaní detí so zvláštnymi pedagogickými potrebami alebo s chronickými chorobami, má byť preradenie dieťaťa zo zvláštnej školy do bežnej školy zahájené po preskúmaní dieťaťa tak, aby sa zistil jeho alebo jej úroveň znalostí a ročník bežnej školy, do ktorého sa bude môcť zapojiť. Zvláštna komisia, ktorá sleduje vývoj dieťaťa vo zvláštnej škole je povinná vypracovať na konci každého školského roku správu o vývoji dieťaťa a o možnosti jeho preradenia do bežného vzdelávacieho systému. Na Slovensku sa preradenie dieťaťa zo zvláštnej školy do iného typu vzdelávania zaháji na základe odporúčenia riaditeľa školy. Vyhláška regulujúca zvláštne vzdelávanie, napokon nepožaduje pravidelné preskúšavanie detí. Preskúšanie môže byť vykonané na základe odporúčenia školského psychológa alebo na žiadosť rodiča či právneho zástupcu, t. j. záleží to predovšetkým na rozhodnutí školy. V Maďarsku nariaďuje vyhláška 14/1994 maďarského Ministerstva školstva špeciálnej diagnostickej komisii vykonávať preskúmanie dieťaťa navštevujúceho zvláštnu školu po prvom roku, a potom každé dva roky, do tej doby než dieťa dosiahne vek 12 rokov. V prípade, že dôvody pre umiestnenie dieťaťa do zvláštnej školy pominuli, malo by byť preložené do bežnej školy.⁹⁴

Zvláštne školy ale jednako nie sú nijak motivované k tomu, aby znižovali počty svojich žiakov, tým že by odporúčali reintegráciu detí do väčšinových škôl. Navyac mnohí rómski rodičia sa zdráhajú previesť svoje deti zo zvláštnych do väčšinových škôl, pretože sa boja šikany svojich detí kvôli ich etnickému pôvodu a tiež kvôli tomu, že navštevovali školy pre mentálne postihnutých.⁹⁵

Pravdepodobnosť, že dieťa, ktoré raz zahájilo školskú dochádzku na zvláštnej škole, alebo tam bolo preradené, bude znovu zaradené do bežnej školy sa blíži nule. Napríklad uplatňovanie Metodického pokynu k zaisteniu preradenia úspešných žiakov zvláštnych škôl č. 28.498/99-24 českého Ministerstva školstva, mládeže a telovýchovy⁹⁶ nevedlo k žiadnemu podstatnému presunu detí zo zvláštnych do bežných škôl. Podľa vyhlásenia úradníka českého Ministerstva školstva bolo v školskom roku 1999/2000 celkom približne 140 detí preradených do bežných škôl na základe tohto metodického pokynu. Počet rómskych detí medzi preradenými žiakmi nie

94 Viď Metodický pokyn k zaisteniu preradenia úspešných žiakov zvláštnych škôl č. 28.498/99-24 českého Ministerstva školstva, mládeže a telovýchovy; Vyhláška č. 6 bulharského Ministerstva školstva a vedy O vzdelávaní detí so zvláštnymi pedagogickými potrebami alebo s chronickými chorobami z 30. augusta 2002, článok 19 (8) (neoficiálny preklad ERRC); článok 45 (1) vyhlášky rumunského školského zákona 84/1995 (neoficiálny preklad ERRC); Vyhláška o špeciálnych školách 212/1991 slovenského Ministerstva školstva, článok 16; vyhláška maďarského ministerstva školstva 14/1994 (VI.24) článok 17(4) a 20(4) (neoficiálny preklad ERRC).

95 Písaný komentár, ktorý ERRC poskytla Eva Bajgerová, rómska koordinátorka na krajskom úrade v Ústí nad Labem, 27. januára, 2004.

96 Podľa Dr. Marty Teplej z odboru špeciálneho vzdelávania a inštitucionálnej výchovy Ministerstva školstva, tento metodický pokyn odporúča, aby deti s dobrými známkami na zvláštnej škole (do priemeru 1,5) boli preradené do bežnej školy, po ukončení tretej triedy zvláštnej školy. Preradenie dieťaťa má byť schválené školským poradenským zariadením, ktoré má tiež zaistiť, že dieťa bude stačiť úroveň ostatných detí. Okrem toho je tiež povinnosťou bežnej školy, aby zaistila, že dieťa zvládne učivo podľa bežných osnov (rozhovor ERRC s Dr. Martou Teplou, 17. februára,

je známy, pretože ministerstvo nezhrmažďuje údaje podľa etnických kritérií. Podľa toho istého úradníka Ministerstvo školstva prerušilo sledovanie zavádzania tohto metodického pokynu krátko potom, čo vyšiel v platnosť. Preto údajne nie sú po roku 2000 k dispozícii žiadne údaje o počte detí preradených do väčšinového školstva.⁹⁷

Počas svojho výskumu sa výskumníci ERRC nestretli s prípadom preradenia rómskeho dieťaťa zo zvláštnej školy do bežnej školy. Rómsky koordinátor na krajskom úrade v Ústí nad Labem povedal ERRC:

„Zo všetkých zvláštnych škôl, ktoré sú tu, myslím, že len v Střekovskej, čo je malá, príjemná, skoro rodinná zvláštna škola, boli niektoré deti preradené späť do základnej školy. Pôsobí tam príjemný riaditeľ, ktorý má deti rád, objektívne ich posudzuje a keď sa objaví dobré, múdre dieťa, navrhne jeho preradenie.“⁹⁸

K januáru 2004 podľa rómskych koordinátorov v Zlínskom, Pardubickom a Libereckom kraji nedošlo v školských rokoch 2001/2002 a 2002/2003 v týchto krajoch k žiadnemu preradeniu dieťaťa zo zvláštnej školy do bežnej školy.⁹⁹ Podľa pracovníka krajského úradu v Plzni boli v školskom roku 2002/2003 preradené celkom tri deti zo zvláštnej do bežnej školy a v školskom roku 2000/2001 jedno dieťa bolo preradené do bežnej školy.¹⁰⁰ Podľa rómskeho koordinátora v Ústeckom kraji bolo v školskom roku 2000/2001 preradené len jedno dieťa do bežnej školy.¹⁰¹

Teoreticky je možné, aby absolventi zvláštnych škôl, potom čo dokončia ôsmu triedu, pokračovali vo svojom vzdelávaní na väčšinových stredných školách za predpokladu, že sú schopní takejto úrovne štúdia. V Českej republike novela školského zákona z roku 2000 odstránila právne ustanovenie, ktoré bránilo absolventom zvláštnych škôl skladať

2003, Praha). Článok 5 (2) vyhlášky ukladá „V spolupráci s poradenskými pracoviskami a riaditeľom zvláštnej školy, z ktorej žiak prestúpil, a rodičmi žiaka, sa zohľadnia potreby žiaka po dobu jeho adaptácie na prostredie novej školy. V prípade potreby stanoví prijímanému žiakovi individuálny študijný plán, ktorý bude napomáhať úspešnému začleneniu žiaka do bežného režimu školy.“ Článok 5 (3) ukladá: „K úspešnejšej integrácii žiakov v období prechodu zo zvláštnej školy do základnej školy môže riaditeľ základnej školy vyzvať k spolupráci výchovných poradcov, asistentov pôsobiacich na školách v prípravných triedach pre deti zo sociálno-kultúrne znevýhodneného prostredia a ďalších poverených pracovníkov školy, popr. rodičov žiaka, aby pomohli preklenúť počiatočné obdobie prechodu individuálnou pomocou integrovaným žiakom.“

97 Rozhovor ERRC s Dr. Martou Teplou, 17. februára, 2003, Praha.

98 Rozhovor ERRC s Evou Bajgerovou, krajskou rómskou koordinátorkou, 11. februára, 2003, Ústí nad Labem.

99 Informáciu poskytla ERRC Jiřina Bradová, rómska koordinátorka v Zlínskom kraji, Marta Válková, rómska koordinátorka v Pardubickém kraji a Josef Holec, rómsky koordinátor v Libereckom kraji, január 2004, Praha.

100 Etnický pôvod detí nebol určený, pretože krajský úrad nezhrmažďuje dáta na etnickom základe. Informáciu ERRC poskytla Jana Hanková, Oddelenie organizácie školstva, krajský úrad Plzeňského kraja, január 2004.

101 Písané vyhlásenie Evy Bajgerovej pre ERRC, rómskej koordinátorky v Ústeckom kraji, 26. januára, 2004.

prijímacie skúšky na strednú školu.¹⁰² Ale jednako absolventi zvláštnych škôl sú stále vylúčení z prijímacieho riadenia na niektoré typy stredných škôl.¹⁰³ Aj keď neexistujú právne prekážky pre zápis sa na bežnú strednú školu, štatistika ukazuje, že v Českej republike iba bezvýznamný počet detí, ktoré dokončili zvláštnu školu, pokračuje na bežnej strednej škole. Napríklad z celkového počtu 5 278 žiakov, ktorí dokončili zvláštnu školu v školskom roku 2001-2002, 71,5% pokračovalo vo svojom vzdelávaní na dvojročných učilištiach určených pre absolventov zvláštnych škôl, 1,7% išlo študovať na iný typ učilišť určený pre absolventov bežných základných škôl, ktoré obvykle trvajú tri roky, 2,1% išlo na strednú školu a 24,7% sa registrovalo na úradoch práce, to znamená, že nepokračovali v žiadnom type stredoškolského vzdelania.¹⁰⁴

Tak ako dostupné údaje, tak i zistenie z práce v teréne ukazuje, že systém zvláštnych škôl pre deti s mentálnym postihnutím funguje ako de facto paralelný vzdelávací systém nižšej kvality pre Rómov. V niektorých prípadoch je zrejmé, že zvláštne školy boli vytvorené špeciálne pre Rómov. Jedná sa o školy v blízkosti rómskych ghett v Bulharsku, Českej republike a na Slovensku. Ako na Slovensku, tak aj v Českej republike – krajiny s najvyšším podielom Rómov v zvláštnych školách – územné rozloženie zvláštnych škôl má tendenciu kopírovať veľkosť rómskeho obyvateľstva v príslušných administratívnych celkoch. Napríklad na Slovensku v Bratislave a Trenčíne – kraje s najnižším počtom Rómov podľa sčítania ľudu z roku 2001 – je desať, respektíve pätnásť zvláštnych škôl. Oproti tomu v Prešove a v Košiciach – kraje s najväčšími rómskymi komunitami – je počet zvláštnych škôl 28, resp. 30.¹⁰⁵ Podobne potom v Českej republike, kraje Vysočina, Pardubický a Zlínsky, ktoré zaznamenali najnižší počet Rómov pri sčítaní ľudu v roku 2001, majú najnižší počet zvláštnych škôl – 21, 25, resp. 20. Naproti tomu v Ústeckom, Stredočeskom a Moravskosliezskom kraji, t. j. v krajoch s najvyššou zaznamenanou mierou rómskeho obyvateľstva, je najvyšší počet zvláštnych škôl – 41, 48 resp. 53.¹⁰⁶

Komplex systémových nedostatkov v štruktúre a fungovaní vzdelávacieho systému, rasovo založený výber žiakov do špeciálneho školstva a široko rozšírený protirómsky

102 Zákon č. 19/2000 Zb., ktorým sa mení zákon č. 29/1984 Zb., o sústave základných škôl, stredných škôl a vyšších odborných škôl (školský zákon), článok 19, odstavec 1.

103 Článok 19 (2) českého školského zákona stanovuje, že iba žiaci, ktorí úspešne ukončili piatu triedu základnej školy môžu byť prijatí do prvého ročníka osemročného gymnázia a osemročného konzervatória so špecializáciou na tanec. Navyiac, iba žiaci, ktorí úspešne dokončili siedmu triedu základnej školy môžu byť prijatí do prvého ročníka šesťročného gymnázia.

104 Ústav pre informácie vo vzdelávaní, Štatistická ročenka školstva, 2001-2002. Údaj je prevzatý z tabuľky na str. C3.9, str. C-46.

105 Viď Príloha 4. Disparita v počte zvláštnych škôl je zrejma, aj keď kraje Prešov a Košice patria obecné medzi najľudnatejšie na Slovensku.

106 Viď Štatistická ročenka školstva – 2001/2002, str. C-43, tabuľka C3.3 a Český štatistický úrad, Sčítanie ľudu, domov a bytov v roku 2001, Národnostné zloženie obyvateľstva.

rasizmus sa navzájom posilňujú na rôznych spoločenských úrovniach tak, že vo výslednom efekte zabráňujú Rómom v rovnom prístupe ku vzdelaniu. Väčšinové školy nie sú schopné integrovať rómske deti kvôli zabudovanej nespravodlivosti v jednaní s Rómami, ktorá vychádza zo „slepoty“ v etnických otázkach. Túto nespravodlivosť ukazuje nedostatok inštitucionálnych mechanizmov, ktoré by zaisťovali, že Rómovia budú mať na začiatku svojho vzdelávania rovnaké príležitosti. Vzdelávací systém namiesto toho, aby vytváral podmienky k tomu, že si Rómovia budú môcť zlepšiť znalosť jazyka väčšinového vzdelávania už v predškolskom veku, a pomohol znevýhodneným Rómom získať spoločenské schopnosti, ktoré si už väčšina detí osvojila, ich odsúva do podradného vzdelávania. Rasovo diskriminačné dôsledky fungovania vzdelávacieho systému sa spájajú s rasizmom učiteľov a školských pracovníkov, ktorí odmietajú Rómov vzdelávať a zámerné ich segregujú vo zvláštnych školách. ERRC sa všade stretával s ľuďmi, ktorí mali podobný alebo rovnaký názor ako istý slovenský odborník na zvláštne školy, ktorý ERRC povedal: „My vieme, že tam [do zvláštnych škôl] nepatria.“¹⁰⁷

Podľa vedcov vznikla prax umiestňovať Rómov do zvláštnych škôl pre deti s mentálnym postihnutím krátko po konci druhej svetovej vojny.¹⁰⁸ Hoci dobové dokumenty naznačujú, že politika komunistických strán bola Rómov skôr integrovať než segregovať,¹⁰⁹ bol zavedený systém zvláštnych škôl a tried. Počas nasledujúcich desaťročí počet rómskych detí v týchto zariadeniach dramaticky vzrástol. Napríklad v Československu viedla školská reforma z roku 1976, ktorá sprísnila školské osnovy, k situácii, kedy v polovici 80. rokov bolo v českých krajinách umiestnené do zvláštnej školy zhruba každé druhé Rómske dieťa.¹¹⁰

4.1. Odopretie rovného štartu: priame umiestňovanie rómskych detí do zvláštnych škôl

Mnohí Rómovia zahájajú svoje vzdelávanie vo zvláštnych školách, bez toho aby mali aspoň možnosť začať na bežnej škole. Zodpovedajúca právna úprava na Slovensku, v Českej republike a Maďarsku dovoľuje priame umiestnenie dieťaťa do zvláštnej školy bez predošlého

107 Rozhovor ERRC s p. Belanským, metodikom zvláštnych škôl v prešovskom krajskom úrade, 26. septembra 2002, Prešov.

108 Viď napríklad, Jurová, A.: „Dejiny rómskeho národa po roku 1945“, In: *Kaj Džas (Kam kráčaš)*. Nadácia Milana Šimečku. Bratislava, 2001, s. 41. Viď tiež, Kanev, Krassimir: *The First Steps: An Evaluation of the Non-governmental Desegregation Projects in Six Bulgarian Cities. An External Evaluation Report to the Open Society Institute*, 2002, str. 13.

109 Bližšie Viď Čanek, David: *Roma and Other Ethnic Minorities in Czech and Slovak Schools (1945–1998)*, str. 11, na: <http://www.policy.hu/ipf/fel-pubs/samples/ResearchSample3a>.

110 *Ibid.*, str. 12.

zápisu do bežnej školy.¹¹¹ Navyiac v Českej republike je proces umiestňovania rómskych detí do zvláštnych škôl podporovaný ustanovením vyhlášky o zvláštnych školách z roku 1997, ktorá umožňuje prijať do zvláštnej školy deti, ktoré nemajú žiadne mentálne postihnutie. Podľa článku 6(1) vyhlášky „[...] Pokiaľ počet detí a žiakov sa zdravotným postihnutím v triede špeciálnej školy alebo špeciálnej materskej školy je nižší než maximálny počet žiakov v triede [...], môžu byť k doplneniu tohto počtu zaradené do triedy aj deti a žiaci bez zdravotného poškodenia. Ich počet nesmie presiahnuť jednu štvrtinu zo stanoveného maximálneho počtu detí a žiakov so zdravotným postihnutím v triede.“¹¹² Využitie tohto ustanovenia podľa všetkého viedlo k umiestneniu rómskych detí do zvláštnych škôl, bez toho aby trpeli mentálnym postihnutím, a ich problémy v škole pramenili napríklad zo slabej znalosti českého jazyka.

Nedávna novela bulharského právneho rámca regulujúceho zvláštne školstvo uložila väčšinovým školám povinnosť vzdelávať deti sa zvláštnymi pedagogickými potrebami tým že stanovila, že deti môžu byť prevedené do zvláštnych škôl len vtedy, keď boli všetky ostatné vzdelávacie možnosti vyčerpané.¹¹³ Aj keď tieto zmeny boli vykonané v auguste 2002 a nadobudli okamžitú účinnosť, výskum ERRC/BHC začiatkom septembra 2002 zistil, že rómske deti sú i naďalej umiestňované priamo do zvláštnych škôl.

V Českej republike a na Slovensku mnoho rómskych detí nie je schopné prejsť zápisom do prvej triedy.¹¹⁴ Aj keď české a slovenské oficiálne miesta uznávajú znevýhodnenú pozíciu rómskych detí v zmysle ich jazykovej vybavenosti a spoločenských schopností, opatrenie, ktoré prijali na zmenu tejto diskriminácie nemali do dnešného dňa na väčšinu Rómov žiadny vážny dopad. Slovenská legislatíva napríklad ukladá zriadenie prípravných tried, ktoré majú pomôcť deťom splniť kritériá bežných škôl. Zriadenie takýchto tried nie je napokon povinné

111 Vyhláška o špeciálnych školách č. 212/1991, napríklad umožňuje priame umiestnenie dieťaťa s postihnutím do zvláštnej školy. Odstavec 14 vyhlášky ukladá: „Do špeciálnych škôl sa zaraďujú a preradujú [zdôraznil ERRC] zdravotne postihnutí žiaci, ktorí sa vzhľadom na zdravotné postihnutie nemôžu vzdelávať v základnej škole.“

112 Vid' vyhláška MŠMT č. 127/97 Zb., o špeciálnych školách a špeciálnych materských školách.

113 Vid' Zákon o verejnom vzdelávaní (v bulharčine), na: http://www.minedu.government.bg/normativni_doc/zakoni/narodna_prosveta.html.

Ďalej článok 2(2) vyhlášky č. 6 Ministerstva školstva a vedy z augusta 2002 stanovuje: „Deti so zvláštnymi pedagogickými potrebami alebo chronickými chorobami majú byť vychovávané v integrovaných škôlkach, školách a iných vzdelávacích inštitúciách.“ Článok 2(3) tej istej vyhlášky ukladá, „Vo zvláštnych škôlkach, školách a iných vzdelávacích inštitúciách môžu byť zapísané len tie deti, pre ktoré boli všetky ostatné vzdelávacie možnosti vyčerpané a ktorých rodičia k tomu dali výslovný súhlas.“ (Vid' články 2(1) a 2(3) vyhlášky č. 6 O vzdelávaní detí so zvláštnymi pedagogickými potrebami alebo chronickými chorobami uverejnené vo vládnom vestníku č. 83, 30. augusta 2002 (neoficiálny preklad ERRC)).

114 Testy pri zápise do prvej triedy na Slovensku zahŕňajú sledovanie hrubej a jemnej motoriky, schopnosť vnímania: zrakové, sluchové, hmatové, chuťové a čuchové zmysly, duševný vývoj, vrátane logického myslenia a všeobecného prehľadu týkajúci sa každodenného života, jazykové schopnosti a schopnosť porozumenia prostredníctvom hovorenia a počúvania, ako aj emočný a spoločenský vývoj.

a je ponechané na ľubovôli jednotlivých škôl.¹¹⁵ Mnoho škôl, ktoré ERRC navštívilo behom výskumu na Slovensku takéto triedy nevedie, a ani ich zaviesť nehodlá. Prípravné triedy zriadené v zvláštnych školách môžu tiež viesť ku zvýšenému zápisu rómskych detí do zvláštnych škôl skôr než do bežných škôl. V Českej republike napríklad približne jedna tretina prípravných tried bola zriadená v zvláštnych školách.¹¹⁶ Vzhľadom k tomu, že zvláštne školy sú obvykle umiestnené v oblastiach s vysokým počtom Rómov, rómske rodiny majú tendenciu posilať svoje deti do prípravných tried vo zvláštnych školách. Rómske deti navštevujúce tieto triedy si často zvyknú na prostredie zvláštnych škôl a cítia sa tu príjemne. Jedna rómska rodina v Českej republike vysvetlila ERRC:

Pamela chodila do predškolskej triedy vo zvláštnej škole a psychológ nám povedal, že chodiť do bežnej školy by bolo pre ňu omnoho ťažšie a že si vďaka predškolskej triede zvykla na prostredie zvláštnej školy, a preto to tam bude mať jednoduchšie.¹¹⁷

Keď nastane čas rozhodnúť, kam poslať deti do prvej triedy, pedagógovia zvláštnych škôl často navrhnú, aby dieťa zostalo. Neinformovaní rómski rodičia, ktorí vidia svoje dieťa v príjemnom prostredí a zároveň sú si vedomí nepriateľstva proti Rómom v mnohých „bežných“ školách, často súhlasia s tým, čo vyzerá ako prirodzený proces.

Pri mnohých príležitostiach rómski rodičia a vychovatelia popísali ERRC situáciu, ktorá naznačovala, že rómske deti boli nasmerované do zvláštnych škôl v dôsledku vedomého úsilia učiteľov a psychológov držať rómske deti mimo väčšinové školy. Učiteľka na maďarskej zvláštnej škole napríklad povedala ERRC:

Rómske deti sú obvykle zapísané do zvláštnej školy bez toho, aby boli v bežnej škole. Rozhodnutie o preradení dieťaťa je často založené na jednom názore, ktorý vyplýva z 30-minútovej skúšky, ktorú vykonáva opravná a odborná komisia. Nerómske deti dostávajú obvykle dve alebo tri šance ak už opakovane prepadli v druhej alebo tretej triede bežnej základnej školy, než boli preradené do zvláštnej školy. Oproti tomu mnoho Rómov je tam umiestnených okamžite.¹¹⁸

Názor, že bežné školy odmietajú vzdelávať Rómov a radšej ich priamo posielajú do zvláštnych škôl, zdieľajú mnohí rómski rodičia, s ktorými sa ERRC stretlo. Pán Drevnjak, rómsky otec z Českej republiky, vysvetlil, ako sa jeho staršie deti dostali do zvláštnej školy:

115 Školský zákon č. 29/1984, Odd. 2, odstavce 6, časť 2.

116 Podľa údajov poskytnutých ERRC českým Ministerstvom školstva bolo v školskom roku 2001-2002 z celkového počtu 109 prípravných tried 33% zriadené v zvláštnych školách.

117 Rozhovor ERRC s Bartolomějom Bodorom a Andělou Bodorovou, 31. októbra 2002, Kladno.

118 Rozhovor ERRC s pedagogičkou Csillou Gintli, 18. novembra 2002, Budapešť.

Škola jednoducho pošle dieťa do kancelárie psychológa. Psychológ povie, že dieťa nie je pripravené ísť do prvej triedy a navrhne, aby šlo do prvej triedy zvláštnej školy. Týmto spôsobom si to uľahčujú.¹¹⁹

Tým ERRC/BHC zdokumentoval cieľnú snahu získavať rómske deti do zvláštnych škôl v Bulharsku. Niektoré zvláštne školy sa snažia zachovať si svoje žiactvo a tak i zamestnancov a finančné príspevky tým, že presviedčajú rómskych rodičov, aby zapisovali svoje deti do zvláštnej školy. Výskumníci ERRC/BHC v Bulharsku zistili, že vedenia zvláštnych škôl sa v snahe získať ďalších žiakov primárne zameriavajú na rómske komunity. Podľa niektorých učiteľov a psychológov na zvláštnych školách sa vedenie zvláštnych škôl snaží získať žiakov tým, že ponúka služby navyiac, ako je ubytovanie, jedlo a učebnice zdarma. Takéto ponuky sú často úspešné a presvedčia rodičov, aby svoje deti do týchto škôl poslali. Niektoré zo zvláštnych škôl vydali farebné brožúry s fotografiami svojich priestorov (napríklad zvláštna škola v Pazardžiku), ktoré vyzerajú lepšie než domovy, v ktorých žijú deti sa svojimi rodinami. Iné zvláštne školy rozdáujú reklamné letáky alebo sa snaží získať žiakov reklamnými šotmi v káblových televíziách (napríklad zvláštna škola v Dimitrogradu) alebo v rádiu (napríklad zvláštna škola v Plovdivu).

Zvláštne školy ponúkajú materiálne výhody, ako sú učebnice alebo obedy zdarma, ktoré čiastočne znižujú finančné problémy rómskych rodičov. Navyiac mnohé zvláštne školy sú v skutočnosti internáty poskytujúce omnoho lepšie životné podmienky, než aké majú rómske deti doma. Dodatočná finančná pomoc ponúkaná postihnutým deťom zo strany zvláštnych škôl a štátu predstavuje pre chudobné rodiny značné lákadlo. Mnohí rómski rodičia oznámili ERRC, že materiálna podpora, ktorú dostávajú od zvláštnych škôl predstavuje jedinou možnosť, ako môžu zaistiť základné potreby školskej dochádzky svojich detí.

Dimitrina Stančeva, riaditeľka zvláštnej školy v dedine Votren neďaleko Starej Zagory v Bulharsku uviedla, že približne 90% žiakov jej školy je rómskeho pôvodu.¹²⁰ Ďalej uviedla, že učitelia navštevujú rómsku komunitu v dedine, aby sa porozprávali s rodičmi detí, ktoré sú zapísané v bežnej škole, ale nenavštevujú ju, alebo sa práve chystajú do prvej triedy. Učitelia vysvetľujú, že zvláštna škola ponúka ľahšie osnovy a že deti tam jednoduchšie získajú potrebné znalosti. Riaditeľ zvláštnej školy v Slivone Stefko Jovčev uviedol, že 40% žiakov sú Rómovia a ďalších 40% sa označuje za tureckých Rómov.¹²¹ Uviedol, že jeden zo spôsobov, ako určiť deti, ktoré majú zvláštne vzdelávacie potreby, je ísť do rómskej komunity a porozprávať sa s rodičmi detí v školskom veku, ktoré nenavštevujú školu. Informácie o týchto deťoch obvykle poskytne mestský úrad.

119 Rozhovor ERRC s rodinou Drevnjakovou, 7. februára 2003, Louny.

120 Rozhovor ERRC/BHC s Dimitrinou Stanchevou, 25. septembra 2002, Vetren.

121 Rozhovor ERRC/BHC s Stefkom Jovčevom, 26. septembra 2002, Sliven.

Niektorí pedagógovia, sa ktorými ERRC hovorilo pripustili, že rómske deti sa často stávajú obeťou zisťujúcich záujmov vedenia škôl. Václav Sneberger, riaditeľ programu Step by Step v Českej republike a bývalý učiteľ vo zvláštnej škole povedal ERRC, že:

Psychológovia automaticky posielajú rómske deti do zvláštnych škôl, ktoré vedia ako jednať s rómskymi deťmi, a kde už rómske deti sú. Školy dostávajú dotácie za každé dieťa, takže keď v niektorej škole nie je dostatok detí, urobia dohodu s psychológom alebo so základnou školou, aby im posielala žiakov. [...] Ľudia teraz urobia čokoľvek, aby si udržali miesto.¹²²

4.2. Neschopnosť vzdelávať rómske deti: preradenie do zvláštnych škôl

Mnohé rómske deti, ktoré sa dokázali zapísať do bežnej základnej školy stoja tvárou v tvár vážnym prekážkam vo svojom ďalšom štúdiu. Na jednej strane bežné školy neposkytujú dostatočne osobný prístup k potrebám rómskych detí. Na druhej strane rasové predsudky prevládajúce vo väčšinovej spoločnosti infikovali tak isto školské prostredie. Mnohí rómski žiaci a rodičia, s ktorými ERRC hovorilo, sa sťažovali, že na bežnej základnej škole boli prehladaní a ponížovaní ako zo strany učiteľov, tak i spolužiakov.

4.2.1. Zanedbávanie zo strany učiteľov na bežných základných školách

Prieskum vykonaný medzi učiteľmi základných škôl na Slovensku ukázal, že 47% týchto učiteľov sa domnieva, že rómske deti nie sú schopné v škole uspieť. Osemdesiatštyri percent dopytaných učiteľov si myslí, že rómske deti sú menej duševne schopné oproti ich nerómskym spolužiakom.¹²³ Takéto postoje prevládajú v mnohých krajinách. Napríklad, Sofia Dumitrescu, psychologička zvláštnej základnej školy č. 1 v Bukurešti sa domnieva, že „väčšina rómskych detí, ktoré navštevujú zvláštne školy trpí spoločensko-kultúrnou zaostalosťou; tieto deti sú súčasťou subkultúry, žijú v prostredí chudoby, promiskuity a negramotnosti, čo zabraňuje normálnemu fyzickému a duševnému vývoju.“¹²⁴ Pani Dumitrescu tvrdí, že sa jedná o „skutočnú formu zaostalosti, ktorá nemôže byť nikdy odstránená, iba zmenšená.“¹²⁵ Presvedčenie, že rómski študenti sú nevyliciteľne zaostalí, vedie u časti učiteľov k široko rozšírenému nezájmu, čo má ďalej za následok zhoršujúce sa školské výsledky rómskych detí. Rómske deti potvrdili ERRC, že učitelia ich vo výchovnom procese systematicky ignorujú.

122 Rozhovor ERRC/BHC s Václavom Snebergerom, 6. februára 2003, Praha.

123 Vid' Zelina, M., Valachová, D., Kadlečíková, Z., Butašová, A. *Vzdelávanie Rómov*. SPN, 2002, str. 44–61.

124 Rozhovor ERRC so Sofiou Dumitrescu, 11. septembra 2002, Bukurešť.

125 Rozhovor ERRC so Sofiou Dumitrescu, 11. septembra 2002, Bukurešť.

Istá rómska matka zo severných Čiech sa sťažovala ERRC na chovanie učiteľa:

Veronika začala chodiť do základnej školy v Prahe. V štyroch rokoch vedela písať a počítať, a tak sme si mysleli, že bude múdre dieťa a bude chodiť do základnej školy a nie do zvláštnej školy, ako všetky naše staršie deti. Ale jej učiteľka ju nemala rada. Ona nemala rada žiadne rómske deti. Čoskoro som zistila, že Veronika často na hodinách chýba. Tak som išla do školy, aby som sa s učiteľkou porozprávala a opýtala sa jej, prečo nemá rada moju dcéru. Ona to poprela a svoje chovanie nijak nezmenila, aj keď ľudia od nás s ňou hovorili znovu, keď nepustila iné rómske dieťa na záchod a on „to urobil“ v triede. Potom sme sa rozhodli preradiť Veroniku do zvláštnej školy, pretože sme si povedali, že to pre ňu bude lepšie, než aby nechodila do školy vôbec.¹²⁶

Florica Dobai, slobodná matka troch detí v školskom veku z Oradei v Rumunsku vyprávala ERRC o svojom deväťročnom synovi Eugenovi, ktorý opakoval druhou triedu v rumunskej časti bežnej školy č. 1 v Oradei. Pani Dobai uviedla, že nebola spokojná s školskými výsledkami svojho syna, ktorý nebol schopný čítať a písať po troch rokoch školskej dochádzky. Dávala to za vinu učiteľke, ktorá nevenovala Eugenovi žiadnu pozornosť a zaoberala sa len rumunskými žiakmi. Pani Dobai ERRC uviedla :

Išla som niekoľkokrát do školy, aby som sa o tom probléme porozprávala s učiteľkou, ale k ničomu to nevedlo. Raz som tam išla behom hodiny matematiky a videla som ako môj syn skoro spí s hlavou na lavici, zatiaľ čo ostatné deti riešili úlohy na tabuli. Keď som sa na to pýtala učiteľky, povedala, že nemôže pracovať iba s Eugenom, pretože v triede je veľa žiakov. Odporučila mi, aby som poslala môjho syna do zvláštnej školy pre duševne postihnutých, kde sa mu budú môcť lepšie venovať.¹²⁷

V Bulharsku sa ERRC/BHC zúčastnil skúšania detí diagnostickou komisiou zo Starej Zagory. Jedno z detí, ktoré sa dostalo pred túto komisiu, bola Sijka, rómske dieťa z detského domova. Sprevádzal ju vychovávateľ, pretože jej matku sa nepodarilo nájsť. Vychovávateľ prehlásil, že dieťa nerobí v škole žiadne pokroky, pretože učitelia vo väčšinových školách nemajú na také deti čas. Sijka študovala na väčšinovej škole jeden rok v prvej triede.

Niektorí rómski rodičia, s ktorými ERRC hovorilo, si uvedomili, že ich deti na bežných základných školách vzdelanie nezískajú. Preto „dobrovoľne“ previedli svoje deti do zvláštnych škôl s tým, že tam získajú aspoň nejaké, aj keď podradné vzdelanie, v porovnaní so žiadnym vzdelaním na bežných školách. Napríklad jeden rodič na Slovensku uviedol ERRC:

126 Rozhovor ERRC s rodinou Drevnjakovou, 7. februára 2003, Louny

127 Rozhovor ERRC s Floricou Dobai, august 2002, Oradea.

Moja dcéra chodila do základnej školy, ale nič sa tam nenaučila. Učítelia učili len biele deti. Bavili sa len s nimi a rómske deti tam iba sedeli a pozerali sa. Tak som súhlasila, aby ju preradili do zvláštnej školy.¹²⁸

4.2.2. Rasistické urážky rómskych detí zo strany učiteľov

ERRC sa stretlo s mnohými rómskymi rodičmi, ktorí radšej posielali svoje deti do zvláštnych škôl, aby ich nevystavovali rasovým útokom v bežných školách. Jedna rómska matka z Maďarska vyjadrila prístup, ktorý zdieľa mnoho Rómov v strednej a východnej Európe:

Všetky moje deti navštevujú zvláštnu školu, ale mne to nevadí. Im sa tam páči; cítia sa tam dobre, pretože tam sú so známymi a príbuznými. Je tam len pár nerómskych detí, takže nikto na nich nekričí „vy špinaví cigáni!“¹²⁹

V Bulharsku sa napríklad tým ERRC/BHC stal svedkom prípadu, keď rómsky otec priviedol svoje dieťa pred diagnostickú komisiu v Starej Zagore, pretože učiteľ dieťaťa v bežnej škole ostatným žiakom povedal, že jeho dieťa má vši, a prikázal mu ísť domov. Keď sa otec sťažoval u riaditeľky školy, riaditeľka sa učiteľa zastala, a otec sa preto rozhodol poslať dieťa do inej školy. Učiteľ telocviku na zvláštnej škole, ktorý je Róm, navrhol poslať dieťa do zvláštnej školy. Otec vysvetlil komisii, že chce, aby jeho dieťa chodilo do zvláštnej školy, pretože v bežnej škole je vystavované rasovým útokom. Komisia odmietla dieťa skúšať. Podobné dôvody pre zápis do zvláštnej školy vymenovali ERRC/BHC rómske deti šiestej triedy vo zvláštnej škole v Topolovgrade, ktoré uviedli, že ony i ich rodičia majú radšej túto školu, pretože im nikto nenadáva a nebije ich.¹³⁰

Podobne jeden rómsky otec z Českej republiky sa s ERRC podelil o nasledujúcu skúsenosť:

Máme štyri deti, troch chlapcov a jedno dievča. Denisa má 10 rokov a chodí do piatej triedy vo zvláštnej škole. Dvaja chlapci skončili zvláštnu školu a tretí má osem rokov a je v zvláštnej škole. Staršie deti chodili najskôr do základnej školy, ale potom boli preradené do zvláštnej školy. Šiel som za riaditeľom. S preradením sme nesúhlasili. Ale ony boli premiestnené aj tak. Takže, keď moje mladšie deti začínali chodiť do školy, zapísali sme ich do zvláštnej školy. Riaditeľ zvláštnej školy, kam moje deti teraz chodia mi zavolať a povedal mi, že Denisa by mala chodiť do základnej školy, že je na zvláštnu školu príliš dobrá. Ale ja nechcem, aby šla do základnej školy, tam je stále ten istý riaditeľ, ktorý nás cigánov nemá rád.¹³¹

128 Rozhovor ERRC s pani E. C., 31. októbra 2002, Letanovce.

129 Rozhovor ERRC s Andrásom Lakatosom, 26. septembra 2002, Szomolya.

130 Rozhovor ERRC/BHC s rómskymi deťmi v šiestej triede zvláštnej školy v Topolovgrade, 21. novembra 2002, Topolovgrad.

131 Rozhovor ERRC s pánom Nistorom, 10. februára 2003, Ústí nad Labem.

Rómske deti, ktoré sú vystavované rasistickým urážkam, strácajú motiváciu chodiť do školy a často radšej navštevujú zvláštne školy, kde sa medzi ostatnými rómskymi deťmi cítia príjemnejšie. V niektorých prípadoch sa rómske deti rasistickým postojom bránia a ich chovanie je považované učiteľmi za problematické. ERRC hovoril s rómskym študentom, ktorý bol preradený do zvláštnej školy kvôli „problémom s chovaním“. Pepa G., rómsky žiak z Českej republiky, ktorý bol preradený do zvláštnej školy, uviedol pre ERRC dôvody svojho preradenia:

Do základnej školy som chodil nerád. Napríklad som iba sedel v lavici a učiteľ sa ma neustále pýtal: „[oslovenie priezviskom], čo tam robíš?“ U riaditeľa sa na mňa sťažovali aj učitelia, s ktorými som nikdy ani neprehovoril. Hovorili, že keď budem naďalej nezdvorný, že ma pošlú do detského domova. V tej škole som nebol jediný, kto mal problémy, viem o ďalších rómskych deťoch, ktoré mali podobné potiaže. Riaditeľ ma tiež nemal rád. Raz zavolať políciu, keď sa stratili nejaké peniaze, a zvädzal to na mňa. Ja som to nespravil. Vtedy navrhli, aby som bol preradený. Hovorili, že až budem mať pätnásť rokov a niečo sa zase stratí, pôjdem do väzenia na päť až desať rokov. Ale nikdy nedokázali, že som niečo ukradol. Riaditeľ aj tak tvrdil, že urobí čokoľvek, aby ma dostal zo školy. Hovoril, že to bude pre moje vlastné dobro.¹³²

4.3. Zneužitie súhlasu rodičov

Súhlas rodičov s umiestnením alebo preradením dieťaťa do zvláštnej školy je nutný podľa právnych úprav zvláštneho školstva všetkých piatich krajín sledovaných v tejto správe.¹³³ Čo sa však týka súhlasu rómskych rodičov k zaradeniu ich detí do zvláštnych škôl, plný a vedomý súhlas je často prázdny pojem.¹³⁴ V mnohých prípadoch rómski rodičia súhlasia s umiestnením svojich detí do

132 Rozhovor ERRC s Pepom G., 15. októbra 2002, Kladno.

133 Vid' článok 2(3) Vyhlášky č. 6 bulharského Ministerstva školstva a vedy publikované v Úradnom vestníku No 83, 30. 08. 2002; článok 7(1) Vyhlášky MŠMT o špeciálnych školách a špeciálnych materských školách; článok 13(1) maďarského Zákona o verejnom školstve a článok 15(1) vyhlášky maďarského Ministerstva školstva 14/1994 (VI.24); článok 45(2) rumunského školského zákona 84/1995; odstavce 14 Vyhlášky o špeciálnych školách 212/1991 slovenského Ministerstva školstva.

134 Na medzinárodnej úrovni sú štandardy pre vedomý súhlas definované dohovormi o ľudských právach vzhľadom na práva pacienta. V dohovore o ľudských právach a biomedicíne Rady Európy z roku 1997 sú tieto štandardy založené okrem iného na nasledujúcej premise: „presvedčenie o potrebe rešpektovať ľudskú bytosť jednak ako jednotlivca a zároveň ako člena ľudského rodu a uznávajúce dôležitosť zaistenia dôstojnosti ľudskej bytosti.“ Vysvetľujúca správa k Dohovoru o ľudských právach a biomedicíne interpretuje pojem vedomý súhlas vo vzťahu k článku 5: „súhlas pacienta je považovaný za slobodný a vedomý, pokiaľ je daný na základe objektívnych informácií poskytnutých zodpovedným zdravotníckym pracovníkom o povahe a prípadných následkoch plánovaného zákroku alebo jeho alternatív, bez akéhokoľvek nátlaku.“ Ďalej správa uvádza, „táto informácia musí byť dostatočne jasná a vhodne formulovaná.“ (Vid' Dohovor na ochranu ľudských práv a dôstojnosti ľudskej bytosti v súvislosti s aplikáciou biológie a medicíny: Dohovor o ľudských právach a biomedicíne, Vysvetľujúca správa, odst. 35 a 36, na: <http://conventions.coe.int/treaty/EN/cadreprincipal.htm>)

zvláštnych škôl, keď sú postavení pred voľbu medzi dvoma zlami, umiestniť dieťa do školy, z ktorej sa nedá ďalej pokračovať, alebo ho vystaviť systematickému ponížovaniu a urážkam v bežnej škole. Medzi rodičmi, ktorí dali súhlas so zvláštnym vzdelaním pre svoje deti, sú aj tí, ktorí si uvedomujú, že podradné vzdelanie vo zvláštnych školách je lepšie než žiadne vzdelanie v bežných školách. V takýchto a podobných situáciách nie je možné považovať súhlas rodičov za nevynútený. V prípadoch, keď sa rómski rodičia rozhodnú poslať svoje deti do zvláštneho školstva, ich voľba často nie je motivovaná tým, že by sa domnievali, že zvláštna škola bude pre ich deti lepšia než bežná škola. Rómski rodičia, ktorí zvidia pre svoje deti zvláštne školstvo často žijú v extrémnej biede a nemôžu si dovoliť hradiť náklady na bežnú školu a radšej posielajú svoje deti do škôl, kde ich životní úroveň bude lepšia než doma. Mnohí rómski rodičia posielajú svoje deti do zvláštnych škôl, pretože sa domnievajú, že zvláštna škola im poskytne prostredie, kde sa budú cítiť dobre a nebudú vystavované rasistickým urážkam, a kde tiež budú medzi ostatnými rómskymi deťmi, ktoré obvykle tvoria väčšinu žiactva vo zvláštnych školách. Navyše výskum ERRC naznačuje, že len málo z rómskych rodičov si je vedomé faktu, že zvláštne školy poskytujú podradné vzdelanie a že de facto blokujú dieťaťu cestu za ďalším vzdelaním. Súhlas rodičov za takýchto podmienok nie je slobodný a informovaný.

Výskum ERRC taktiež zistil prax zneužívania súhlasu rómskych rodičov zo strany vedenia škôl. V niektorých prípadoch nebol súhlas k zvláštnemu vzdelávaniu plne vedomý, v extrémnych prípadoch bol vynútený alebo nebol poskytnutý vôbec.

4.3.1. Absencia plného a vedomého súhlasu

Rómski rodičia, ktorí súhlasia so zápisom alebo preradením svojich detí do zvláštnych škôl nie sú často dostatočne informovaní o povahe týchto škôl. Výskum ERRC zistil, že vedenie škôl aktívne propaguje ich výhody, ale má tendenciu neposkytovať informácie týkajúce sa ich nevýhod. Výskum ERRC/BHC v Bulharsku dokladá tento fenomén. ERRC/BHC sa 9. a 10. septembra 2002 zúčastnilo skúšok vykonávaných diagnostickou komisiou v Starej Zagore. Z 19 detí, ktoré mali byť preskúšané, bolo 12 Rómov.

Väčšina rómskych rodičov, ktorí priviedli svoje deti pred komisiu v Starej Zagore boli bývalí žiaci zvláštnych škôl. Ich rozhodnutie nechať svoje deti preskúšať a umiestniť do zvláštnych škôl bolo zrejme ovplyvnené ich vlastnými skúsenosťami. Ďalšia skupina rodičov, ktorí priviedli svoje deti pred komisiu na preskúšanie boli Rómovia, ktorí nikdy nechodili do školy a nehovorili plynne bulharsky.

Výskum ERRC/BHC ukázal, že mnohí rodičia detí, ktoré boli preskúšané, nechápali povahu zvláštnych škôl, ako napríklad fakt, že po jej absolvovaní deti získajú iba certifikát dokladajúci, že dokončili ôsmu triedu, ktorý nemá rovnakú právnu platnosť ako diplom zo strednej školy, alebo fakt, že po absolvovaní zvláštnej školy budú ich deti mať obmedzenú možnosť pokračovať v ďalšom vzdelávaní a nájsť v budúcnosti zamestnanie.

Podobne výskum ERRC v Maďarsku ukázal, že rómski rodičia, ktorých deti chodili do zvláštnych škôl, si nevedomovali povahu týchto škôl. Keď si ju uvedomili, bolo už často neskoro. Istá rómska matka povedala ERRC:

Dlho som nevedela, čo to znamená pomocná škola, a o čo môj syn prichádza, keď navštevuje takúto školu, namiesto aby chodil do bežnej základnej školy. Nikto mi to presne nevysvetlil. Keď môj syn dokončil zvláštnu školu, chcel pokračovať na strednej škole Gardonyi v Egri. Prihlásil sa tam, ale nebol prijatý, pretože nevedel žiadny cudzí jazyk a v pomocnej škole dostal omnoho horšie vzdelanie. Môj syn plakal a hovoril: „Mami, oni mi zničili život s tou ich pomocou“ V tomto momente som si veľmi jasne uvedomila, čo to naozaj znamená pomocná škola.¹³⁵

4.3.2. Nátlak k súhlasu s umiestnením do zvláštnych škôl

Vedenie škôl často núti rómskych rodičov, aby súhlasili s presunom svojich detí do zvláštnych škôl. Na Slovensku sa napríklad mnohí rómski rodičia sťažovali, že si ich učitelia a riaditelia bežných základných škôl, kde ich deti chodili do školy, často pozývali do školy a vysvetľovali im, že ich dieťa nie je vhodné pre tento typ školy a lepšie by mu bolo vo zvláštnych škole. Keď rodičia nesúhlasili, učitelia údajne spôsobovali dieťaťu problémy tak, aby nemohlo na bežnej škole pokračovať. Mnohí rodičia tak boli donútení preradiť svoje deti do zvláštnych školy.

ERRC zistil v Českej republike prípad, kedy dieťa bolo vyšetrené v kancelári školského psychológa aj keď bolo schopné navštevovať väčšinou školu, nakoniec pod tlakom vedenia školy skončilo v zvláštnych škole:

Náš syn Karol bol jediným rómskym dieťaťom v triede bežnej školy a nikdy nemal žiadne problémy. Keď začal chodiť do siedmej triedy, školská psychologička navrhla psychologické vyšetrenie, s tým že údajne má problémy držať krok s ostatnými žiakmi. Z výsledkov testu vyplynulo, že Karol by mal zostať na bežnej škole. Školská psychologička a učiteľ na nás stále vytvárali nátlak, snažili sa nás presvedčiť, aby sme naše dieťa preradili. Odmietala nás pochopiť a bola arogantná. Nakoniec sme pochopili, že keď zostane na základnej škole, bude to tam mať veľmi ťažké, ako zo strany učiteľov tak aj spolužiakov, pretože tí sa mu začali posmievať a on sa cítil veľmi ponížený. Preto sme nakoniec s presunom súhlasili. Náš syn tam začal chodiť v školskom roku 2000-2001 v siedmej triede. Teraz je v deviatej triede a jeho učitelia skutočne veria, že bude schopný pokračovať v štúdiu potom, čo dokončí zvláštnu školu.¹³⁶

135 Rozhovor ERRC s Kálmánom Horváth, 3. septembra 2002, Szomolya.

136 Písomné vyhlásenie Heleny Timočovej a jej syna Karla Timoča pre ERRC, 7. októbra 2002.

Fakt, že v niektorých prípadoch je rozhodnutie rómskych rodičov, do akého typu školy bude ich dieťa chodiť, len čistá formalita, ilustruje svedectvo jedného rómskeho rodiča z Teplice:

Keď bol náš syn v škôlke, miestna psychologička zo školského poradenského zariadenia nás pozvala, aby sme spolu s naším synom prišli do jej kancelárie na test. Behom testu sa nás opýtala do akého typu školy by sme chceli naše dieťa poslať. Povedali sme, že by sme boli radšej, keby chodilo do bežnej základnej školy. Všetky dokumenty boli ale poslané priamo do zvláštnej školy, aj keď sme ani ja ani moja žena s tým nesúhlasili. Rozhodli sme sa, že proti tomu budeme protestovať. Išli sme späť do kancelárie školského poradenského zariadenia a sťažovali sa. Psychologička nám povedala, že sa rozhodla, že náš syn bude chodiť do zvláštnej školy a tým to končí. Svoje rozhodnutie obhajovala tým, že nás obviňovala, že sme nenaučili naše dieťa myslieť. Trval som na tom, že musí byť preradený späť do základnej školy. Nakoniec síce bol preradený do základnej školy, ale po 14 dňoch sa vrátil do zvláštnej školy, pretože učitelia navádzali ostatné deti, aby sa mu posmievali kvôli tomu, že prišiel zo zvláštnej školy.¹³⁷

4.4. Ponižujúce zachádzanie: diagnostika detí ako mentálne zaostalých

Rozhodnutie či určité dieťa trpí mentálnym postihnutím a má byť umiestnené do zvláštnej školy obvykle robí diagnostická kancelária, ktorá vykonáva psychologické testy dieťaťa. Vo všetkých skúmaných krajinách sa používajú IQ testy ako diagnostické kritérium. Keď sú výsledky dieťaťa pod určitým počtom bodov (obvykle 70), je určené, že trpí ľahkým mentálnym postihnutím, a odporúča sa pre zvláštnu školu. Špecialisti, s ktorými ERRC konzultovala, často spochybňovali spoľahlivosť a vhodnosť takýchto testov všeobecne. Vedci tiež kritizovali psychometrické testy, ako spôsob určenia schopností dieťaťa.¹³⁸ ERRC sa domnieva, že súčasné psychologické testy vykonávané za účelom konečného rozhodnutia o inteligencii a schopnostiach dieťaťa, často s veľmi malými deťmi, predstavujú ponižujúci proces, ktorý vedie k celoživotnej stigmatizácii detí, ktoré boli označené za duševne postihnuté. ERRC sa domnieva, že psychologické testy by mali byť prevedené ako dodatočný nástroj plne väčšinového vzdelania, s jediným cieľom, a to určiť špecifické potreby každého dieťaťa a vytvoriť základ pre individualizovaný prístup k učению.

137 Rozhovor ERRC s Ivanem Gizmanom, rómskym aktivistom, 5. októbra 2002, Teplice.

138 Viď napríklad Closs, Alison: "Proces vzdelávacej inklúzie v Českej republike. Porovnanie detí s poruchami učenia a rómskych detí: pohľad 'odinakiaľ' ". V: *Pedagogika* roč. LI, 2001, Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, str. 29.

4.4.1. Rasovo diskriminačné testy

Bolo dokázané, že okrem toho, že narušuje dôstojnosť dieťaťa, psychologické testovanie duševných schopností dieťaťa vedie k rasovo diskriminačným výsledkom. Veľké množstvo rómskych detí, ktoré sú vystavované psychologickým testom vo všetkých sledovaných krajinách, vykazuje také výsledky, ktoré ich umiestňujú do kategórie detí s ľahkým mentálnym postihnutím. Mnohí pedagógovia a psychológovia, s ktorými ERRC behom výskumu v skúmaných piatich krajinách hovorili pripustili, že používané testy a samotný proces testovania neberie ohľad na jazykové a kultúrne rozdiely u rómskych detí a teda neposkytuje spoľahlivé informácie o schopnostiach rómskych detí. V Českej republike ERRC hovoril s Petrom Klímom, psychológom, ktorý sa podieľal na štandardizácii psychologického testu zavedeného českou vládou s výslovným cieľom znížiť počet rómskych detí, ktoré sú umiestňované do zvláštnych škôl.¹³⁹ Uviedol, že bez ohľadu na to, aký test bol použitý, „pri skúšaní rómskych detí sú testy kvôli kultúrnemu handicapu detí neprijateľné.“¹⁴⁰ Podobné názory vyjadril Viktor Sakyt z Rady vlády ČR pre záležitosti rómskej komunity: „Nové testy [používané v Českej republike] sú omnoho objektívnejšie, ale ani ony nemôžu rozlíšiť medzi duševným handicapom a kultúrnym handicapom, ktorým trpí mnoho rómskych detí.“

ERRC znekludňuje ako maskovanie rasových rozdielov mentálnym postihnutím, tak aj terminológia používaná pedagogickými psychológmi samotnými, ktorí definujú rasové rozdiely ako „kultúrne“ alebo „spoločensko-kultúrny handicap“.

4.4.2. Zneužívanie testovania vedúce k nesprávnemu umiestneniu rómskych detí do zvláštnych škôl

Inherentná nevhodnosť psychologických testov k meraniu duševnej kapacity rómskych detí je ďalej zhoršovaná neschopnosťou jednotlivých psychológov a pedagógov vyhovieť právnym a etickým požiadavkám pri vykonávaní týchto testov rómskych detí.

Zneužívanie testovania nevyplýva často z ničoho iného než z rasových predsudkov. Napríklad jedna psychologička z krajského vzdelávacieho inšpektorátu vo Starej Zagore, pani

139 Uznesenie Vlády ČR zo dňa 29. októbra 1997 č. 686, odst. III(e) ukladá Ministerstvu školstva „pripraviť nové podklady pre testovanie detí pri zaraďovaní detí do zvláštnych škôl a zohľadniť v nich viac špecifických predpokladov rómskych detí a tým zamedziť doterajšej praxi príliš častého zaraďovania rómskych detí do zvláštnych škôl bez podložených dôvodov dokladajúcich ich intelektové a vzdelávacie predpoklady.“ Podľa ministerstva bol nový test WISC III vybraný, pretože nie je kultúrne diskriminačný ako ostatné testy používané v súčasnej dobe v Českej republike. Test bol štandardizovaný Inštitútom pedagogicko-psychologického poradenstva, ktorý spolupracoval s ďalšími 120 psychológmi z pedagogicko-psychologických poradní.

140 Rozhovor ERRC s Petrom Klímou, riaditeľom pedagogicko-psychologickej poradne v Prahe 3, 30. októbra 2002, Praha.

Partenova, povedala tímu ERRC/BHC, že deti z rómskych rodín majú často genetické vady, ktoré vedú k duševnej zaostalosti. Vysvetľovala, že je to dôsledok incestu, ktorý je vraj častý v rómskych rodinách, a tiež pitie alkoholu behom počatia a tehotenstva.¹⁴¹

Viera v dedičné postihnutie rómskych detí je zrejme široko rozšírená v diagnostických komisiách v celom Bulharsku. V skoro každej správe o skúške, ktorú ERRC/BHC mohol vidieť, špecialisti z diagnostickej komisie uviedli, že aspoň jeden z rodičov dieťaťa alebo jeho súrodencov bol diagnostikovaný s duševným postihnutím. Tieto postihnutia boli určené behom rozhovoru, keď sa rodičov opýtali, či niektorý z rodinných príslušníkov trpel duševným postihnutím alebo duševnou chorobou a rodičia uviedli, že oni alebo ich deti chodili do zvláštnej školy. Tento samotný fakt stačil členom komisie, aby do správy o skúške uviedli existenciu duševného postihnutia alebo chorobu v rodinnej histórii dieťaťa. Akonáhle sa raz zistí história duševného postihnutia, je pre komisiu omnoho jednoduchšie diagnostikovať dané dieťa s podobným postihnutím. Táto situácia vysvetľuje fakt, že 10 členov tej istej rómskej rodiny bolo zapísané v jednej zvláštnej škole vo Vidine.¹⁴² V ostatných zvláštnych školách navštevovaných v Bulharsku tým ERRC/BHC zistil, že všetky alebo skoro všetky rómske deti v jednotlivých rodinách navštevujú alebo navštevovali zvláštnu školu.¹⁴³

Voľnosť, ktorú majú úradníci pri hodnotiacich postupoch, necháva mnoho priestoru pre ľubovôľu v rozhodovaní, obzvlášť keď výsledok testu nie je jednoznačný, napríklad v takzvaných „hraničných“ prípadoch. V takýchto prípadoch má voľnosť jednania diskriminačný dopad na Rómov. Pán Belanský, krajský metodológ pre zvláštne školy v Prešovskom kraji na Slovensku povedal ERRC, že hraničné prípady, ktoré sa týkajú Rómov, sú vždy rozhodnuté v prospech umiestnenia dieťaťa do zvláštnej školy.¹⁴⁴ V celo-rómskej zvláštnej škole Chminianske Jakubovany na Slovensku je najčastejšia diagnóza detí ľahká mozgová dysfunkcia (napríklad, dyslexia), čo nie je duševná zaostalosť. Taktiež sú tu deti zmyslove postihnuté. Napokon všetky tieto deti, bez ohľadu na povahu ich handicapu, navštevujú školu pre deti s ľahkým mentálnym postihnutím.¹⁴⁵

V niektorých prípadoch je skúšanie rómskych detí špecializovanými inštitúciami číra formalita. Výskumníci ERRC/BHC preverovali niektoré správy zo skúšok vyplnených

141 Rozhovor ERRC/BHC s N. Partenovou, 9. a 10. septembra 2002, Stara Zagora.

142 Rozhovor ERRC/BHC s deťmi vo zvláštnej škole vo Vidinu, 19. september 2002, Vidin

143 Rozhovory ERRC/BHC s riaditeľmi zvláštnych škôl v Chirpanu (23. september 2002) a ve Slivenu (26. september 2002).

144 Rozhovor ERRC s pánom Belanským, 26. septembra 2002, Prešov.

145 Rozhovor ERRC s Darinou Lažovou, 17. októbra 2002, Chminianske Jakubovany. Ako poznamenáva správa londýnskej nevládnej organizácie *Save the Children* v prípadoch, kde výsledky IQ testov ukážu hraničný prípad (medzi 75-80), sú rómske deti omnoho častejšie poslané do zvláštnych škôl než deti nerómske. Viď *Save the Children. Denied a Future: The Right to Education of Roma/Gypsy and Traveller Children*. London, s. 189.

diagnostickou komisiou po testovaní rómskych detí v bulharských zvláštnych školách. Tieto dokumenty jasne ukazujú, že skúšanie rómskych detí prebiehalo iba formálne. ERRC/BHC zistil, že len niekoľko kategórií bolo vyplnené a tie, ktoré boli vyplnené, obsahovali iba stručné a nejasné informácie. Nevysvetľovali aké dokumenty diagnostická komisia konzultovala ani aké metódy boli použité pri pôvodnom testovaní alebo pri skúšaní pred danou komisiou. Skúšky jedného dieťaťa trvali približne 15-30 minút.¹⁴⁶ V niektorých prípadoch komisia nezaznamenala dokonca ani výsledky IQ testu dieťaťa.¹⁴⁷

Mnohí rómski rodičia, ktorí sa nezúčastnili testu svojho dieťaťa, neboli informovaní o výsledkoch testu. Ich deti boli testované diagnostickou inštitúciou a výsledky boli zaslané priamo do zvláštnej školy. Rodičia súhlasili s presunom svojho dieťaťa, bez toho aby v skutočnosti videli výsledky psychologického vyšetrenia.

Pretože nepoznajú dostatočne jazyk, v ktorom je test vykonávaný, štandardné postupy psychologického testovania detí so zvláštnymi vzdelávacími potrebami stavajú rómske deti do veľmi nevýhodnej pozície. Mnohé rómske deti doma hovorí rómsky a v dobe, kedy dosiahnu školský vek je ich znalosť väčšinového jazyka horšia než u nerómskych detí. Tento fakt spolu so skutočnosťou, že nenavštevujú škôlky alebo navštevujú segregované škôlky iba pre Rómov, vytvára pre rómske deti jazykovú bariéru. Výskumníci ERRC/BHC v Bulharsku zistili, že mnohé rómske deti boli testované špecializovanými inštitúciami bez ohľadu na to, či poznajú bulharský jazyk dostatočne a neboli sprevádzané prekladateľom. Správa o skúške rómskych detí v Topolovgrade, ktorú mal ERRC/BHC k dispozícii napríklad dokladá, že jedno z detí žilo v bilingválnom prostredí (rómština-bulharčina) a že komunikácia s dieťaťom bola obtiažna. Bez ohľadu na toto zistenie diagnostická komisia diagnostikovala dieťa bez pomoci prekladateľa.¹⁴⁸

Deti, ktoré nehovoria plynne bulharsky sú obvykle sprevádzané k testom rodičom alebo spolužiakom z vyššej triedy, ktorí pre ne majú prekladať. Rómske deti často niektoré slova v bulharčine nepoznajú ale keď ich niekto pre ne preloží do rómštiny obvykle ich zmyslu porozumejú. Výskumníci ERRC/BHC však predsa zistili, že v mnohých prípadoch rómski rodičia samotní sotva môžu prekladať, pretože nevedia dostatočne bulharsky. V prípadoch, keď je test časovo obmedzený deti strácajú body, kvôli času stratenému prekladaním. Navyiac mnoho otázok nie je adaptovaných na rómske kultúrne prostredie, čo tiež vedie k zlým výsledkom

146 Psychológovia, s ktorými ERRC konzultovalo sa zhodli, že nie je prípustné, aby vyšetrenie prebiehalo menej než 60 minút. Podľa psychologičky Jany Vymetalovej by štandardné psychologické vyšetrenie, ktorého cieľom je rozhodnúť či poslať dieťa do zvláštnej školy, malo trvať približne 60 až 90 minút. Vymetalová uviedla, že ona sa nespolieha na jediné vyšetrenie, zvlášť nie v týchto dôležitých prípadoch, kedy vyšetrenie môže ovplyvniť budúcnosť dieťaťa. (Rozhovor ERRC s psychologičkou Janou Vymetalovou, 24. októbra 2002, Praha.)

147 ERRC/BHC návšteva vo zvláštnej škole v Aitos, 31. októbra 2002 a zvláštnej školy v Slavyanove, 19. novembra 2002.

148 ERRC/BHC navštívil 21. novembra 2002 zvláštnu školu v Topolovgrade a preštudoval spisy detí prvej a druhej triedy. Väčšina spisov obsahovala podobné informácie.

v testoch. Skúška osemročného rómskeho dievčaťa Zanky Ismailovej diagnostickou komisiou vo Starej Zagore 9. septembra 2002, ktorej sa zúčastnili výskumníci ERRC/BHC, poskytuje jasný príklad problémov, pred ktorými stoja rómske deti behom týchto skúšok. Zanku sprevádzala jej matka. Matka hovorila bulharsky s problémami a rozumela iba niektorým otázkam, ktoré jej boli položené. Uviedla, že je negramotná. Zanka nikdy nenavštevovala škôlku alebo školu a s bulharskými deťmi sa nestýkala.

Zanka predtým absolvovala predbežné psychologické vyšetrenie psychológom z diagnostickej komisie. Výsledok IQ testu Zanky bol 65, čo komisia vyložila ako „mierna až stredná duševná zaostalosť.“ Logopéd požiadal Zanku, aby vymenovala predmety na obrázku: ježka a kraba. Odpovedala rómsky a jej matka to preložila. Keď videla obrázok troch čerešní, povedala, že to sú bonbóny. Ďalšia úloha Zanky bola porozprávať príbeh založený na piatich obrázkoch, ktoré musela sama zaradiť. Obrázky naznačovali jednu obľúbenú detskú rozprávku. Dieťa nebolo schopné túto úlohu splniť a logopéd jej začal pomáhať. Zanka ale iba opakovala, to čo počula od logopéda. Logopéd diagnostikoval, že Zanka trpí „ozvenovou poruchou“.

Ďalšou úlohou Zanky bolo opakovať vety po logopédovi. Zanka nebola schopná to urobiť. Psychológ požiadal dieťa, aby si ukázalo na oči. Matka otázku preložila a dieťa urobilo, čo sa po ňom chcelo, predtým však otázke nerozumelo v bulharčine. Potom mala Zanka počítat' do desať, čo nedokázala. Keď sa jej opýtali, „Koľko máš rokov?“, Zanka nedokázala odpovedať a jej matka povedala, že má osem.

Behom psychologického vyšetrenia Zanky prebiehalo naraz mnoho rozhovorov: psychiater hovoril s matkou Zanky, logopéd s psychológom, predseda komisie s dieťaťom. Komisia odporučila, aby bola Zanka umiestnená do prvej triedy zvláštnej školy.

V Maďarsku nedávna správa parlamentného zmocnenca pre národnostne a etnické menšiny uvádza, že pri skúšaní detí je nedostatočná znalosť maďarčiny hodnotená, ako negatívny faktor pri hodnotení schopností dieťaťa. Zmocnenec ďalej kritizoval fakt, že sa o účasti prekladateľa alebo inej bilingválnej osoby pri hodnotení ani neuvažuje. Poznamenal, že jazykové nedostatky v testovaní pokladajú otázku, „či takáto hodnotiacia komisia môže vôbec dosiahnuť dôveryhodný záver o schopnostiach hodnoteného dieťaťa.“¹⁴⁹

4.5. Preradenie do zvláštneho vzdelávania bez testu

V niektorých extrémnych situáciách sú Rómske deti preradené do zvláštneho vzdelávania bez akéhokoľvek testu. Napríklad v slovenskej dedine Svinia, v Prešovskom okrese, sa ERRC

149 Vid' "Diskriminatívny eljársok a pátkai iskolában". In *RomNet*, 2. februára, 2003, na: <http://www.romnet.hu/hirek/hir0302047.html>.

dozvedelo o rómskych deťoch, ktoré sú priamo zapisované do zvláštnych tried základnej školy. Psychologické testy sa vykonávajú až po zápise dieťaťa a podľa vyjadrenia zástupcu riaditeľa zostáva približne 60% rómskych detí vo zvláštnych triedach.¹⁵⁰ Segregácia Rómov v základnej škole v dedine Svinia je úplná. Nielen že Rómovia navštevujú segregované triedy, ale tieto triedy sú fyzicky oddelené od tried navštevovaných nerómskymi deťmi v samostatnej budove. Rómovia sú taktiež oddelení od nerómskych žiakov v školskej jedálni. Tam môžu ísť rómske deti iba pod podmienkou, že budú sedieť v oddelenej časti jedálne a používať svoje vlastné riady a príbory. Družiny sú pre rómske a nerómske deti tiež oddelené.

¹⁵⁰ Rozhovor ERRCC so zástupcom riaditeľa základnej školy v obci Svinia, 17. októbra 2002, Svinia.

5. SEGREGÁCIA RÓMOV VO VÄČŠINOVÝCH ŠKOLÁCH

5.1. Zvláštne triedy v bežných školách

Niektoré bežné základné školy zriadili zvláštne triedy pre deti s mentálnym postihnutím, ktoré vyučujú podľa osnov zvláštnych škôl. Výskum ERRC ukázal, že tieto triedy sú tiež čisto rómske alebo prevažne rómske. Teoreticky by deti mali navštevovať tieto triedy, pokiaľ nezvládajú bežnú výučbu. Jednako ale výskum ERRC ukázal, že Rómske deti sú často zapisované do týchto tried priamo.

Zvláštne triedy v bežných školách sú zneužívané vedením škôl ako nástroj k odstráneniu rómskych detí z väčšinových tried. Rómske deti sú teda preradené do zvláštnych tried bez predošlého testu a bez súhlasu svojich rodičov. Napríklad rodičia rómskeho žiaka J. S. z Českej republiky poskytli ERRC rozhodnutie o preradení dieťaťa do zvláštnej triedy základnej školy zo 16. mája 2002, ktoré postrádalo súhlas rodičov. Tento dokument taktiež postrádal akékoľvek informácie vysvetľujúce, že zvláštne triedy poskytujú vzdelanie, ktoré sa líši od bežných tried a má nižšiu úroveň. Dokument podával nasledujúce vysvetlenie pre preradenie: „Riaditeľ [...] vyhodnotil duševné schopnosti spomínaného žiaka na základe predloženej dokumentácie a na základe vyšetrenia školského psychológa a rozhodol, že jeho mentálne postihnutie mu zabraňuje aby bol vzdelávaný v bežnej základnej škole, z tohto dôvodu bol žiak preradený do zvláštnej triedy základnej školy.“ Toto rozhodnutie obsahuje informáciu o možnosti odvolania, ale meno inštitúcie a proces odvolania je popísaný nesprávne a zavádzajúcim spôsobom.¹⁵¹

Podobne tak na Slovensku výskum ERRC ukázal, že súhlas rodičov s preradením do zvláštnej triedy je zneužívaný. Matka troch detí, z ktorých dve navštevujú zvláštne triedy, uviedla, že si spomína, ako deti priniesli zo školy nejaké dokumenty, aby ich podpísala a druhý deň ich odniesli späť do školy.¹⁵² Učiteľ dokumenty okopíroval a poslal jej ich. Dokumenty, ktoré ukázala ERRC, obsahujú rozhodnutie o preradení do zvláštnej triedy datované 2. februára 2001 - pol roka potom, čo jej syn Milan začal navštevovať zvláštnu triedu. Fakt, že podpísala súhlas s preradením svojho syna Milana do zvláštnej školy, sa prvý raz dozvedela od výskumníkov ERRC.

ERRC hovorilo na Slovensku s devätnásťročným Zdenom Čonkom z Hermanoviec, ktorý uviedol nasledujúce:

Pred zápisom do základnej školy som zložil test. Bol som dobrý žiak, mal som dobré známky, ale v druhej triede ma preradili do zvláštnej triedy bez akéhokoľvek testu.

151 Dokument poskytla pani J.K. Rodina nechcela, aby jej meno bolo zverejnené.

152 Rozhovor ERRC s pani Helenou, 1. apríla 2003, Malcov.

Jediný test, ktorý som robil, bol pri zápise do školy. Nevieť prečo ma preradili. Nebol som sám; niekoľko ďalších detí z našej osady bolo tiež preradených. Dnes nikto z našej osady do bielej školy nechodí.¹⁵³

Výskum ERRC v Českej republike zistil, že mnoho škôl radšej zriadi zvláštne triedy a preradí do nej rómske deti, než aby menovali asistenta pedagóga, ktorý by pomohol rómskym deťom v bežných triedach. Napríklad riaditeľ základnej školy Buzulucká, kde je približne päťdesiat rómskych detí, z ktorých väčšina navštevuje zvláštne triedy, povedal ERRC, že škola „nepotrebuje asistenta pedagóga, pretože rómski žiaci tvoria menej než polovicu detí vo zvláštnej triede.“¹⁵⁴

ERRC tiež zistilo, že školy so zmeňujúcim sa počtom žiakov používajú možnosť zriadiť zvláštne triedy, aby predošli zníženiu počtu tried a tým aj učiteľov. Zvláštne triedy dovoľujú školám zachovať triedy s nižším počtom žiakov než je minimum stanovené pre bežné školy. Riaditeľka základnej školy v obci Klobuky povedala ERRC, že rozhodnutie zriadiť viac zvláštnych tried je predovšetkým založené na fakte, že v oblasti nie je žiadna zvláštna škola a deti by museli dochádzať veľkú vzdialenosť. Napokon ďalším faktorom je, že im to dovoľuje znížiť povinné minimum žiakov na triedu.¹⁵⁵ Táto riaditeľka plánovala mať v nadchádzajúcom školskom roku žiakov so zvláštnymi vzdelávacími potrebami v tej istej triede, ale v nasledujúcich rokoch sa chystala otvoriť zvláštne triedy.¹⁵⁶

5.2. Segregované čisto rómske triedy v bežných školách

Výskum ERRC odhalil silné tendencie segregovať rómske deti do zvláštnych tried v väčšinových školách.

153 Rozhovor ERRC so Zdenom Čonkom, 26. februára 2003, Hermanovce.

154 Rozhovor ERRC s pánom Kaborkom, 4. februára 2003, Teplice.

155 Podľa vyhlášky o základných školách z roku 1991 majú triedy mať počet v rozmedzí 17 až 30 žiakov. Oproti tomu podľa vyhlášky o zvláštnych školách a triedach z roku 1997 majú triedy mať 4 až 12 žiakov, podľa ich stupňa.

156 Rozhovor ERRC s pani Vyskočilovou, riaditeľkou školy v Klobukoch, 11. marca 2003. Aj keď riaditeľka plánuje zahájiť výučbu žiakov podľa programu pre zvláštne školy, nie je príliš dobre informovaná o správnom postupe. Aby mohla otvoriť zvláštnu triedu, mala by hovoriť o tomto pláne a jeho podmienkach s príslušnou inštitúciou, ktorá bude program financovať (v prípade zvláštnych škôl sa jedná o mestský úrad), ale riaditeľka sa len zmienila, že chce plán oznámiť mestskému úradu. Taktiež nevedela, aký je požadovaný minimálny počet žiakov v triede a čo je potrebné k zahájeniu zvláštnej triedy a nebola schopná poskytnúť ERRC odpoveď, kde by sa také informácie dali získať s tým, že to sama nevie.

5.2.1. Tlak nerómskych rodičov

Vedenie škôl v zmiešaných školách najčastejšie zriaďuje rómske triedy v dôsledku rasových predsudkov nerómskych rodičov, ktorí požadujú, aby ich deti boli vychované v prostredí bez Rómov alebo s malým počtom Rómov. Tvarou v tvár tomuto tlaku vedenie škôl používa pre vytváranie oddelených tried postupy, ktoré sú zdanlivo založené na objektívnych kritériách.

Vedenie škôl č. 4 a 6 v Alexandrii v kraji Teleorman v Rumunsku, ktoré obe majú zmiešané rómske a nerómske žiactvo, hovorilo s ERRC o tlaku, ktorému je vystavené zo strany nerómskych rodičov, aby žiakov segregovalo.¹⁵⁷ Rozhodnutie segregovať školu bolo údajne prijaté v záujme zachovania počtu nerómskych žiakov v škole, a teda motivované snahou zachrániť ju pred tým, aby sa stala „ghetto školou“. Problém nie je chápaný v pojmoch segregácie alebo integrácie, ale ako otázka, akú podobu by rómska segregácia mala mať. Pre vedenie škôl so zmiešaným rómskym a nerómskym žiactvom je základným východiskom, že je lepšie mať segregované triedy, než sa stať segregovanou školou.

Zástupca riaditeľa základnej školy č. 4 v Alexandrii, Ancuta Florea, uviedol, že z celkového počtu 859 žiakov navštevujúcich školu v novembri 2002 bolo 288 Rómov.¹⁵⁸ Škola má celkom segregované triedy pre Rómov a tiež organizuje triedy, v ktorých Rómovia tvoria buď prevažnú väčšinu žiakov alebo naopak ich nepatrnú časť. Zástupca riaditeľa pre ERRC menoval problémy spôsobené veľkým podielom Rómov v škole:

Každý rok strácame deti, pretože ich rodičia nechcú, aby chodili do školy spolu s Rómami. Len tento rok sme prišli o 38 žiakov v prvej triede, ktorí, aj keď bývajú v okolí a boli zaregistrovaní našimi učiteľmi,¹⁵⁹ radšej odídu do iných škôl.¹⁶⁰

Zriadenie výlučne rómskej prvej triedy v školskom roku 2002-2003 obhajovalo vedenie školy tým, že nerómski rodičia dávajú prednosť určitým učiteľom. Vzhľadom k tomu, že učiteľ 1.C. rómskej triedy pôjde budúci rok do dôchodku, uviedol zástupca riaditeľa, nerómski rodičia nechcú, aby ich deti chodili do tejto triedy. Podľa zástupcu riaditeľa je dôvodom ich voľby dôležitosť prisudzovaná stabilite a vzťahu žiakov k určitému učiteľovi. Jednako ale táto možnosť bola ponúknutá iba nerómskym deťom. Pranie rómskych rodičov vedenie školy nezvažovalo. Zástupca riaditeľa sám pre ERRC uviedol, že mnohí rómski rodičia sa sťažovali na zriadenie segregovanej triedy a chceli, aby ich deti boli priradené do zmiešaných tried, kde by mohli

157 Rozhovor ERRC s Gabrielou Goranovou, 12. novembra 2002, Alexandria.

158 Rozhovor ERRC s Ancuťou Floreou, 13. novembra 2002, Alexandria.

159 Učitelia bežných základných škôl v Rumunsku majú povinnosť registrovať každý rok všetky deti, ktoré majú nasledujúci školský rok zahájiť školskú dochádzku.

160 Rozhovor ERRC s Ancuťou Floreou, 13. novembra 2002, Alexandria.

študovať s nerómskymi žiakmi, ale vedenie školy odmietlo ich žiadosť s odôvodnením, že keď preradí niektoré rómske deti, musí preradiť všetky.¹⁶¹

Podobná situácia, ako zistilo ERRC, nastala v základnej škole č. 6 v Alexandrii v Rumunsku, kde vedenie školy taktiež ospravedlňovalo zriadenie triedy s nižším počtom Rómov ako reakciu na pranie nerómskych detí vybrať si určitého učiteľa. Týmto spôsobom škola dosiahla to, že nerómski žiaci neboli preradení svojimi rodičmi do iných škôl. Elena Otelea, zástupkyňa riaditeľa školy, povedala ERRC:

Musíme vziať v úvahu pranie [nerómskych] rodičov. Inak pôjdu do inej školy.¹⁶²

ERRC zdokumentovalo triedy segregované na etnickom základe tiež v základnej škole č.3 v Zimnicei, kraj Teleorman v Rumunsku. Táto škola má triedy od prvej po ôsmu a je školou, kde rómske deti pokračujú vo vzdelávaní po dokončení štvrtej triedy vo vedľajšej základnej škole č.4, ktorá je ghetto školou. Školu č.3 navštevujú tiež nerómske deti, ktoré bývajú v spádovej oblasti školy č.4, ale už od prvého stupňa (triedy 1-4) navštevujú školu č.3, aby sa vyhli spoločnému štúdiu s Rómami. Etnická štruktúra tried v škole č.3 Zimnicei v školskom roku 2002-2003 ukazuje, že skoro každý ročník od piateho do ôsmeho má aspoň jednu triedu, z ktorej sú rómske deti prakticky vylúčené. Napríklad v triede 5.A je z 26 žiakov 14 Rómov; v triede 5.B je len jeden Róm z 28 žiakov, zatiaľ čo v 5.C je 22 Rómov z 23 študentov. Tento vzorec sa opakuje v ostatných ročníkoch.¹⁶³

Vedenie školy č. 3 v Zimnicei odôvodňuje existenciu segregovaných tried svojou snahou udržať kontinuitu triedy pre rómskych žiakov, ktorí prešli zo školy č. 4, ktorá končí v štvrtej triede. Jednako ale nerómske triedy sú údajne reakciou na pranie nerómskych rodičov.¹⁶⁴ Predsudky na škole č. 3 skutočne hrajú svoju rolu. Podľa vyhlásenia jedného z učiteľov zo školy č. 4 mnoho učiteľov zo školy č. 3 zosmiešňuje rómskych žiakov, ktorí tam boli preradení, a nazýva ich hlupákmi z č. 4.¹⁶⁵ Istý učiteľ z prvého stupňa školy č. 3 povedal ERRC, že „môžeme ich [rómskych žiakov] naučiť len základné prvky školských osnov. Naším cieľom je, aby sa žiaci do štvrtej triedy naučili čítať, písať a počítať.“¹⁶⁶

161 Rozhovor ERRC s Ancuțou Floreou, 13. novembra 2002, Alexandria.

162 Rozhovor ERRC s Elenou Oteleovou, 14. novembra 2002, Alexandria. Trieda 1.A mala 16 žiakov a z toho 14 Rómov, zatiaľ čo 1.B mala 25 žiakov vrátane 6 Rómov a 1.C mala 17 žiakov, z ktorých 7 boli Rómovia.

163 Škola napríklad poskytla ERRC údaje o zložení tried v ôsmom ročníku predošlého školského roku. Trieda 8.A mala 7 Rómov z celkom 27 žiakov; 8.B mala 1 Róma z 25; zatiaľ čo v 8.C bolo 25 Rómov z 27 žiakov.

164 Rozhovor ERRC s Lýdiou Nitulescu, sekretárkou školy č. 3 v Zimnicei, 16. decembra 2002, Zimnicea.

165 Rozhovor ERRC s učiteľmi školy č. 4 v Zimnicei, 16. decembra 2002, Zimnicea.

166 Rozhovor ERRC s Emilom Dudu, 16. decembra 2002, Zimnicea.

Na Slovensku je situácia podobná. Výskum ERRC ukázal, že vedenie škôl má tendenciu segregovať rómske deti, aby predišli odchodu nerómskych detí zo školy. Napríklad, v základnej škole Gaboltov v okrese Bardejov počet rómskych detí v piatych a šiestych triedach bol v školskom roku 2002-2003 nasledujúci:

5. trieda	rómske deti	nerómske deti
A	5	12
B	17	0
C	18	0

6. trieda	rómske deti	nerómske deti
A	0	18
B	15	0
C	15	0

Podľa riaditeľa školy rómske deti zo šiestich susedných dedín zahája dochádzku v základnej škole Gaboltov v piatej triede, čo „núti nerómskych rodičov poslať svoje deti do škôl v susednom Bardejove.“¹⁶⁷

V ďalšom slovenskom meste Bardejove rozdelenie rómskych detí v triedach taktiež ukazuje vzorec segregácie. Napríklad rozdelenie rómskych detí v prvej triede bardejovskej 1. základnej školy¹⁶⁸ bolo v školskom roku 2002-2003 nasledujúce:

trieda	rómske deti	nerómske deti
A	0	16
B	6	20
C	7	12
D	18	0
E	18	0

Čisto rómske triedy D a E sú navyše fyzicky oddelené od hlavnej budovy školy. Nachádzajú sa v zvláštnej budove blízko rómskej oblasti Poštárka.

Podobne v meste Provadia, v kraji Varna v Bulharsku, tým ERRC zistil, že rómske deti navštevujú zvláštne triedy vo väčšinových školách. Napríklad v škole Ivana Vazova (triedy 1.-8.),

167 Rozhovor ERRC s pánom Knapom, riaditeľom školy, 11. septembra, 2002.

168 Podľa učiteľov počet rómskych detí v škole je 144 a celkový počet žiakov je 703.

v ktorej je podiel rómskych detí približne 30%, sú rómske deti oddelené od ostatných.¹⁶⁹ Podľa vedenia školy v triede 3. A je 1 rómsky žiak a 21 nerómskych, zatiaľ čo v triede 3.B je 16 rómskych a 2 nerómski žiaci. Bez ohľadu na jasnú disproporciu v rozložení rómskych žiakov v triedach, miestni úradníci popierajú, že sa jedná o segregáciu. Podľa Penky Radevovej, riaditeľky školy, Rómovia sú disproporčne zastúpení v triede 3.B, pretože ich rodičia vo svojej žiadosti neuviedli, že deti by chceli študovať angličtinu od prvej triedy. Navyac trieda 1. A, ktorá je teraz 3.A, zahŕňa deti, ktoré mali angličtinu už v škôlke.¹⁷⁰ Ďalší úradníci z mestského úradu v Pravadii, s ktorými ERRC hovorilo, tiež uviedli, že rozdiely nie sú dôsledkom žiadneho vedomého úsilia segregovať rómske deti zo strany vedenia školy.¹⁷¹ Jednako ale pani Radevová uviedla tímu ERRC, že rodičia v posledných rokoch začali brať svoje deti zo školy Ivana Vazova kvôli vzrastajúcemu počtu rómskych detí v škole a v snahe prilákať nerómske deti, škola sa rozhodla začať program výuky angličtiny od prvej triedy. Podľa experta na etnické a demografické otázky na mestskom úrade v Pravadii, Yanko Yankova, neboli rómski rodičia o možnosti výuky angličtiny informovaní, a preto všetky rómske deti skončili v oddelenej triede. Mergul Kemryan, rómsky rodič z Pravadii, povedal ERRC, že na prvom stretnutí rodičov triedy 1.A v roku 1999 učiteľka Radka Kralevová prehlásila, že najlepšia trieda je tá, ktorá má len etnicky bulharské deti.¹⁷²

Existencia homogénnych rómskych alebo nerómskych tried v bežných školách bola obhajovaná radom spôsobov. Rozdelenie tried podľa údajných schopností študentov je pravdepodobne najčastejšie. Vedenie škôl môže zriadiť triedy pre nadaných žiakov so zvláštnym programom. Naopak, je možné zriadiť vyrovnávacie triedy pre deti, ktoré majú problémy zvládať rýchlosť bežnej výučby.

V skutočnosti segregácia rómskych a nerómskych žiakov v rôznych triedach tej istej školy má málokedy čokoľvek spoločného s objektívnym hodnotením schopností detí. Vo väčšine prípadov sa jedná o dôsledok rasových predsudkov nerómskych rodičov, ktorí odmietajú dovoliť svojim deťom, aby sa vzdelávali spolu s Rómami. Ako uviedol ERRC mestský úradník vo Forró v severnom Maďarsku:

Maďarské deti musia zostať pri sebe, to je jediný spôsob, ako ich tu udržať.¹⁷³

Školy môžu používať zvláštne pedagogické metódy pri vzdelávaní určitých detí v niektorých zo svojich tried. Zapojenie do týchto programov môže vyžadovať zloženie

169 Rozhovor ERRC s Pekou Redevou, riaditeľkou školy Ivana Vazova, 21. novembra 2002, Prevadia.

170 Rozhovor ERRC s Pekou Redevou, riaditeľkou školy Ivana Vazova, 21. novembra 2002, Prevadia.

171 Rozhovor ERRC s Nikolínou Daskalovou, vedúcou krajského inšpektorátu Ministerstva školstva a vedy v kraji Varna, 22. novembra, Varna.

172 Rozhovor ERRC s Mergulom Kemryanom, 21. novembra 2002, Prevadia.

173 Rozhovor ERRC s Dr. Mariannou Pályi Nagy, 28. októbra 2002, Forró.

písomného testu alebo finančný príspevok, čo znižuje pravdepodobnosť, že sa rómske deti zúčastnia – obvykle cieľ týchto opatrení. Prípád tohto druhu zistilo ERRC behom svojej návštevy školy v Nyíradony, malom meste vo východnom Maďarsku. Podľa starostu sa počet obyvateľov blíži k ôsmim tisícom s približne 15-20% Rómov. Väčšina Rómov žije spolu v osade na kraji mesta. Podľa starosty mesta Lászla Tasó tvorili Rómovia v roku 2002 44% zo 100 žiakov prvej triedy v hlavnej základnej škole.¹⁷⁴

Každý rok škola zavádza zvláštny pedagogický program pre obzvlášť talentovaných žiakov, nazývaný „Program vyššej kvality“, údajne preto, aby aspoň niektoré z nerómskych detí zhromaždila do jednej homogénnej triedy. Tento výber iniciovali nerómski rodičia. Ďalej je v škole športová trieda, ktorá obvykle „priláka“ len malý počet Rómov. Zo štyroch tried sú teda dve prevažne nerómske, čo vedie k vysokému podielu Rómov vo zvyšných dvoch triedach. Tento podiel sa v priebehu rokov mení len nepatrne. Starosta mesta vysvetlil ERRC:

Na začiatku prvého roku učitelia vyberú najtalentovanejších žiakov, aby navštevovali zvláštny program, takzvaný „Program vyššej kvality“, založený na špeciálnej pedagogickej metodike podľa Zsolnaya. Pochopiteľne rómski študenti sa nikdy do týchto tried dostať nemôžu.¹⁷⁵

Presunom žiakov do zvláštneho programu pre talentované deti dokáže škola vytvoriť celkom homogénne nerómske triedy. Ďalšou triedou je športová trieda, ktorú navštevuje len niekoľko rómskych žiakov. Väčšina Rómov, ktorí navštevujú školu, sú rozdelení do dvoch zvyšných tried, v ktorých tvoria skoro 80% žiakov.¹⁷⁶ Miestni podnikatelia údajne na školu vyvíjajú nátlak, aby vytvorila homogénnu triedu, tak aby sa ich deti mohli vzdelávať bez kontaktu s rómskymi deťmi. Riaditeľ a školský inšpektor v miestnej správe sa obávajú, že keď nevyhovejú požiadavku týchto vplyvných osôb, oni presunú svoje deti do školy v inom meste. Navyše finančná podpora štátu pre školu závisí od počtu detí, ktoré školu navštevujú a odchod väčšieho počtu žiakov by pre školu teda znamenal tiež značnú stratu finančných prostriedkov.

5.2.2. Segregácia ako dôsledok zneužívania menšinovej vzdelávacej politiky

V niektorých krajinách, ako Maďarsko alebo Rumunsko, je zavádzanie zákonných ustanovení o vzdelávaní národnostných menšín v niektorých prípadoch zredukované na mechanizmus segregácie Rómov od nerómskeho obyvateľstva. V Maďarsku napríklad zavádzanie vyhlášky

174 Rozhovor ERRC s Lászlom Tasó, 3. októbra 2002, Nyíradony. Starosta opieral svoje tvrdenia o presné údaje.

175 Rozhovor ERRC s Lászlom Tasó, 3. októbra 2002, Nyíradony. Starosta opieral svoje tvrdenia o presné údaje.

176 Rozhovor ERRC s Lászlom Tasó, 3. októbra 2002, Nyíradony. Starosta opieral svoje tvrdenia o presné údaje.

č. 32/1997 Ministerstva školstva¹⁷⁷ o vzdelávaní národnostných menšín viedlo k vytvoreniu veľkého množstva homogénnych rómskych tried po celej zemi. Podľa tejto vyhlášky sa rómsky menšinový program líšil od menšinových programov ostatných maďarských menšín v tom, že obsahoval – spolu s výučbou kultúry menšiny, ktorú zdieľal s ostatnými menšinovými programami – výchovnú časť zameranú na sociálne a komunikačné schopnosti rómskych žiakov s cieľom zníženia možného znevýhodnenia Rómov v maďarských školách. Tato vyhláška nielen že mala stigmatizujúci efekt, – explicitne spájajúci rómsku etnicitu s nedostatkom sociálnych a ďalších schopností – ale viedla i k segregácii Rómov v škole. V mnohých školách naprieč Maďarskom majú motívy pre zriadenie takzvaných „vyrovňavacích“ tried pre Rómov málo čo do činenia s výučbou etnicky založeného programu alebo s pomocou dobehnúť a udržať úroveň bežnej výučby.¹⁷⁸ Vo veľkej väčšine sú takéto triedy používané k segregácii Rómov od ich nerómskych vrstovníkov.¹⁷⁹

Tiež v Rumunsku existujú voliteľné triedy s výučbou rómskeho jazyka a literatúry vnútri väčšinových škôl. Možnosť vytvárať tieto triedy by mala slúžiť potrebám menšiny, jednako ale v skutočnosti vedenie škôl „adaptovalo“ toto opatrenie tak, aby zakrylo rasovú segregáciu, a rómčina nie je vôbec vyučovaná.

Výskum ERRC tiež zistil prípad segregácie rómskych detí na základe faktu, že hovoria maďarsky. Napríklad základná škola č. 1 v Oradei, hlavnom meste kraja Bihar, má ako rumunskú, tak aj maďarskú sekciu pre prvý aj druhý stupeň (triedy 1.-8.), rovnako ako zvláštnu sekciu vnútri maďarskej sekcie. Podľa údajov poskytnutých školou je v bežných maďarských triedach 110 Rómov v 1.-8. triede a 37 Rómov je vo zvláštnnej sekcii maďarskej sekcie, všetci na prvom stupni. Žiadne deti z maďarskej etnickej menšiny školu nenavštevujú. Riaditeľ školy ERRC povedal:

Maďarské deti obvykle nastúpia do školy č. 2, pretože ich rodiny nedovolia, aby chodili do školy spolu s Rómami. I v rumunskej sekcii sú občas problémy, pretože rumunským

177 Vid' No. 32/1997. (XI.5.) MKM rendelet a Nemzeti, etnikai kisebbség övodai nevelésének irányelve és a nemzeti, etnikai kisebbség iskolai oktatásának irányelve kiadásáról. (Vyhláška Ministerstva školstva o vydávaní nariadenia o vzdelávaní detí z národnostných a etnických menšín v škôlkach a nariadenie o výchove členov národných a etnických menšín v školách.)

178 Zmocnenec maďarského parlamentu pre národnostné a etnické menšiny vypracoval zoznam problémov vo vzdelávaní rómskej menšiny. Mnohé triedy zriadené podľa programu hlavne postrádali akékoľvek národnostné vyučovanie a dokonca aj vyrovnávací výuka bola vykonávaná náhodným spôsobom často na úkor niektorých predmetov, ako cudzí jazyk a technológia. Učitelia mali nízku kvalifikáciu a oddelené triedy, v ktorých program prebiehal, boli najzanedbanejšie a najtmavšie v celej škole. Aj keď zavedenie takejto triedy vyžaduje súhlas rodičov, rodičia často neboli opýtaní a v jednom prípade bol program organizovaný bez vedomia rodičov. Rodičia tiež neboli dostatočne informovaní o podmienkach programu. Vid' *Report on the Activities of the Parliamentary Commissioner for the Rights of National and Ethnic Minorities*, 2000, sekcia 3.3. <http://www.obh.hu/nekh/en/reports/reports.htm>.

179 Bližšie vid' *Roma Rights 2/2002*, Snapshots from around Europe/Hungary, http://errc.org/rr_nr2_2002/snap14.shtml.

rodičom vadí prítomnosť rómskych žiakov v triede. Našťastie sú v každej triede len dve alebo tri rómske deti.¹⁸⁰

Rómovia sú v škole celkom segregovaní, a to kvôli faktu, že maďarská sekcia sa nachádza v oddelenej budove, umiestenej 500 metrov od hlavnej budovy školy, kde je rumunská sekcia. Budova pridelená rómskym žiakom je menšia a staršia než hlavná školská budova. Podľa jedného učiteľa v maďarskej zvláštnej sekcii, budova, kde rómske deti študovali bola ešte pred niekoľkými rokmi vo veľmi zlom stave. Od školského roku 1999-2000 bola budova renovovaná a triedy novovybavené s podporou niekoľkých nevládných organizácií. Jednako ale budova zostáva príliš malá, než aby mohla poskytnúť prijateľné podmienky pre učenie, učebne sú naďalej preplnené. Pre dvanásť rómskych tried sú tu štyri učebne, rómske deti sa teda učia na smeny, ráno a poobede.¹⁸¹

Naviac podľa vedenia školy je fluktuácia učiteľov v maďarskej (rómskej) sekcii vyššia a ich kvalifikácia obvykle nižšia v porovnaní s učiteľmi v rumunskej sekcii. Väčšina učiteľov je netitulárna a mnoho z nich opúšťa školu po roku alebo po dvoch. Niektorí učители z rumunskej sekcie sú prinútení učiť v maďarskej (rómskej) sekcii, pretože, ako hovorí riaditeľ, „nemajú na výber, pokiaľ si chcú udržať miesto.“¹⁸² Vedenie školy uviedlo pre ERRC:

Učители z maďarskej sekcie sa tu nechcú stať titulárnymi, „pochovať“ sa v tejto sekcii. Aj keď ponúkame každý rok voľné miesta pre túto sekciu, učители obecne vedia, že je tu v škole mnoho Cigánov, hlavne keď sa zmienite o maďarskej sekcii...¹⁸³

Zástupca riaditeľa školy povedal ERRC, že podľa jeho názoru by prevedenie maďarskej sekcie do hlavnej budovy znamenalo „definitívny koniec školy“. ERRC povedal:

Ak ich [rómske deti] prevedieme sem, [nerómski] rodičia pošlú svoje deti do inej školy. Prišli by sme o polovicu žiakov. Dokonca aj dnes mnoho žiakov odchádza do iných škôl v piatej triede a ďalší sa sem vôbec nezapíšu kvôli Cigánom, tak ich aspoň držíme na oddelenom mieste.¹⁸⁴

180 Rozhovor ERRC s riaditeľom základnej školy č. 1 v Oradei, 23. augusta 2002, Oradea.

181 Rozhovor ERRC s Rosericou Orss, 23. augusta 2002, Oradea.

182 Rozhovor ERRC s Rosericou Orss, 23. augusta 2002, Oradea. Keď majú učители na výber, snažia sa rómskej sekcii vyhnúť. Riaditeľ uviedol príklad učiteľky biológie, ktorá v školskom roku 2001-2002 učila štyri hodiny do týždňa v rómskej sekcii, aby splnila povinný počet hodín pre učiteľskú kvalifikáciu, pretože nemala dostatok hodín v rumunskej sekcii. V školskom roku 2002-2003 jej bolo ponúknuté, aby učila nejaké hodiny v inej škole a ona si zvolila radšej učiť na dvoch rôznych školách než pracovať v rómskej sekcii.

183 Rozhovor ERRC s managementom základnej školy č. 1 v Oradei, 23. septembra 2002, Oradea.

184 Rozhovor ERRC s Ciprianom Moraru, 23. augusta 2002, Oradea.

5.2.3. Školské výsledky ako zámienka pre segregáciu

Rigidný systém rozdeľovania žiakov podľa výsledkov je tiež jedným zo spôsobov segregácie rómskych žiakov. Riaditeľ základnej školy v Komló, v kraji Baranya v Maďarsku, povedal ERRC, že deti v jeho škole sú rozdelené do slabej, dobrej a vyspelej skupiny každý rok. Toto rozdelenie je určené testom a preverované každého pol roka. Jeden z učiteľov na tejto škole povedal ERRC:

Zatiaľ čo trieda B nemá skoro žiadnych rómskych žiakov, dvoch alebo troch z dvadsiatich, trieda A má omnoho viac Rómov, v niektorých prípadoch až 60% alebo dokonca viacej. V mojej triede 6. A je 26 žiakov a z toho 17 Rómov. Fakt, že viac rómskych žiakov je v triede A sa dá vysvetliť problémami rómskych detí v socializácii a jazykovej socializácii. Zatiaľ čo v maďarských rodinách sú deti od raného veku naučené zostávať ticho a počúvať, dostávajú knihy a učia sa určité pravidlá chovania, tento socializačný proces sa v mnohých rómskych rodinách neodohráva.¹⁸⁵

Jeden rómsky rodič detí zo školy v Komló povedal ERRC, že jeho deti boli umiestnené do tried pre menej talentovaných žiakov bez akéhokoľvek testu hneď po začiatku školského roku:

Som veľmi nahnevaná. Obe moje deti boli pôvodne umiestnené do triedy B, čo je tá lepšia trieda. Tesne pred začiatkom druhej triedy môjho syna, vlastne priamo pri zahajovacej slávnosti, mi bolo povedané, že môj syn bol preradený do triedy A. Bolo mi povedané, že je to kvôli tomu, že v triede B nie je miesto. Keď som chcela bližšie vysvetlenie, riaditeľka školy mi nevenovala žiadnu pozornosť. Nechcela sa mnou vôbec hovoriť. Povedala mi, že má hostí z Nemecka a nemá na mňa teraz čas. Viem, že trieda B je pre lepších žiakov, a môj syn bol dobrý žiak. Na svojom poslednom vysvedčení mal skoro všetky známky 5.¹⁸⁶ Preto som chcela, aby pokračoval v štúdiu v triede B.¹⁸⁷

Učitelia v týchto slabších triedach často poskytujú rómskym deťom, ktoré sú v nich výrazne zastúpené, len minimálnu úroveň vzdelania, pretože sa domnievajú, že to je všetko, čoho sú schopné sa naučiť. Nerómsky učiteľ zo Szomolya, kraj Borsod-Abaúj-Zemplén, povedal ERRC:

Rómovia žijú len pre dnešok a nestarajú sa o budúcnosť, preto pre nich nie je škola dôležitá. Rómske deti sa musí naučiť základné veci, ktoré v skutočnosti ostatní žiaci už vedia, takže zvláštne vzdelanie je pre nich vhodné. Len by ostatných zdržovali, aby sa

185 Rozhovor ERRC s Józsefom Kópiczom, 25. novembra 2002, Komló.

186 Deti v maďarských školách dostávajú známky od 1 do 5, 5 je najlepšia známka.

187 Rozhovor ERRC s Máriou Orsós, 25. novembra 2002, Komló.

títo naučili nové veci a robili pokroky. Rómovia sa musia naučiť používať vhodné slová, chovať sa zdvorilo, naučiť sa sebaovládanie a plánovať budúcnosť.¹⁸⁸

V triedach pre slabších žiakov v Maďarsku sa obvykle učí podradné učivo. Rómski žiaci, ktorí navštevujú tieto triedy, často nemôžu študovať cudzie jazyky v rovnakej miere ako ostatní žiaci a majú obmedzený (alebo zakázaný) prístup do počítačových učební. Jeden z učiteľov v škole, kde rómski žiaci obecné navštevujú triedu B a nerómski žiaci triedu A, povedal ERRC:

Zatiaľ čo deti navštevujúce triedu A majú možnosť študovať dva cudzie jazyky zároveň, v triede B si môžu zvoliť len jeden jazyk. Miesto hodín druhého jazyka majú technické vyučovanie.¹⁸⁹

Bližší pohľad na etnické zloženie školy ukáže, že rozdiely v počte rómskych detí medzi triedami A a B sú do očí bijúce.

Etnické zloženie tried druhého stupňa základnej školy

	Trieda A		Trieda B		Trieda C	
	Celkom	Rómovia	Celkom	Rómovia	Celkom	Rómovia
Piata trieda	26	2	25	10	10	10
Šiesta trieda	30	1	24	10	—	—
Siedma trieda	29	0	26	12	—	—
Ôsma trieda	27	0	17	11	—	—

Rómsky chlapec v triede 7.B povedal ERRC:

Medzi triedami A a B je obrovský rozdiel. Žiaci v triede A si môžu zvoliť, že sa budú učiť dva jazyky (angličtina, nemčina) ale v triede B sa môžeme učiť len jeden jazyk. Od piatej triedy majú žiaci triedy A hodiny počítačovej výučby 2 hodiny týždenne, ale v triede B sa počas prvej hodiny hrajú a učia sa až druhú hodinu.¹⁹⁰

Jedna rómska matka vysvetlila ERRC:

Mám šesť detí, päť dcér (6, 10, 11, 12, a 16 rokov) a syna (4 roky). Bola som veľmi nahnevaná. Všetky moje deti dali rovno do triedy C. To je trieda pre hlupákov.

188 Rozhovor ERRC s Jánosom Pappom, 14. septembra 2002, Szomolya.

189 Rozhovor ERRC s Zsuzsannou Nyíri, 13. novembra 2002, Gönc. Technické vyučovanie („technika óra“) sa skladá z prípravy drobných predmetov, ako sú záložky do kníh alebo misky, a výučby činností, ako je vŕtanie alebo rezanie.

190 Rozhovor ERRC s Ronaldom Hersicsom, 20. októbra 2002, Gönc.

Hovoria tomu hravá trieda. Tam sa všetko učia ako hru, pretože ich mozog nemá schopnosť to inak pochopiť. Moju šesťročnú dcéru testovali, bez toho aby som o tom vedela. Keď išla do školy, vedela už čítať; aj tak ju dali do triedy C. Teraz vo svojej triede učí ostatných.¹⁹¹

Iná rómska matka uviedla nasledujúci prípad, ako môžu predsudky viesť k segregácii:

Moja dcéra začínala prvý školský rok v triede A. Bola jediným rómskym dieťaťom v triede. Všetky ostatné rómske deti boli umiestnené do triedy B. Učitelia hovoria, že túto triedu navštevujú deti s nižšou schopnosťou učenia. Chodila do štvrtej triedy, keď sa nerómske dieťa sťažovalo, že stratilo knihu. Učitelia nepovedali priamo, že ju ukradla ona, ale deti i učitelia zdôrazňovali, že je jedinou Rómkou v triede, takže cítila, že ju všetci podozrievajú. Krátko potom jej učiteľ matematiky dal na konci polroku dvojku, aj keď z matematiky mala vždy štvorku. Na základe známky z matematiky riaditeľ rozhodol, že nie je dostatočne inteligentná a preradil ju do triedy B k ostatným rómskym deťom. Cítila sa naozaj hrozne, poznamenaná, pretože to bolo tak nespravodlivé.¹⁹²

Skoro totožný prípad rozprával šesťnásťročný rómsky študent:

V škole nám dali pocítiť, že sme Rómovia. Najskôr som chodil do normálnej triedy, ale potom ma tam obvinili z krádeže náušnice jedného maďarského dievčaťa, neskôr sa ukázalo, že to urobila jej priateľka. Ja som ale bol preradený do slabšej triedy, kde väčšina detí sú Rómovia.¹⁹³

191 Rozhovor ERRC s pani Göllesovou, 24. novembra 2002, Pécs.

192 Rozhovor ERRC s Máriou Frenc Gulyásovou, 20. októbra 2002, Gönc.

193 Rozhovor ERRC s Attilou Bancsókem, 28. októbra 2002, Forró.

6. SEGREGÁCIA RÓMOV V GHETTO ŠKOLÁCH

Mnoho rómskych žiakov navštevuje školy nízkej kvality, v ktorých väčšinu detí tvoria Rómovia (ďalej len “rómske ghetto školy”). Aj keď vo všetkých krajinách, ktorými sa táto správa zaoberá, neexistuje právny rozdiel medzi rómskymi ghetto školami a ostatnými školami, existuje značný rozdiel v kvalite vzdelania, ktoré je poskytované v oboch typoch škôl. Rómske ghetto školy sú miestne známe ako “cigánske školy”, sú väčšinou horšie po stránke materiálnej i vzdelávacej – školy sú opotrebované a zle vybavené, čo zabraňuje poskytovaniu kvalitnej výuky. Učitelia postrádajú základnú kvalifikáciu, učebnice sú zastaralé a chýbajú učebné pomôcky. V niektorých prípadoch je v školách krajná materiálna núdza a niektoré sotva fungujú.

Rómske ghetto školy vznikli v dôsledku dvoch všeobecných činiteľov: miestnej segregácie Rómov a odchodu Nerómov zo škôl s vysokým percentom Rómov. Proces ghettizácie verejných škôl je tiež ovplyvnený rasovo motivovaným zabránením prístupu Rómom do bežných škôl. Taktiež rómski rodičia bežne reagujú na rasové predsudky a zlé zaobchádzanie tým, že dávajú prednosť škole, v ktorej je väčšina žiackeho kolektívu tvorená Rómami.

Vznik segregovaných škôl založený na miestnej segregácii je datovaný do rokov komunistického režimu v strednej a východnej Európe. Napríklad v Bulharsku, okrem vytvorenia rómskych mestských ghett v päťdesiatych rokoch dvadsiateho storočia bol vyvinutý systém segregovaných škôl ako výsledok systému školských okrskov, ktorý v podstate znemožnil výber školy. Snahy komunistických úradov o asimiláciu, ktorá okrem iného mala viesť k eliminácii rómskych osád a škôl,¹⁹⁴ boli z väčšej časti neúspešné. Boli vytvorené segregované rómske školy v rómskych oblastiach ako školy pre žiakov „so spiatočníckym spôsobom života a nízkou kultúrnou úrovňou.“ Ich hlavnými cieľmi boli „základná gramotnosť a vývoj pracovných návykov a profesných schopností.“ Tridsaťjeden týchto škôl „sa sústredilo na výcvik pre zamestnanie,“ čo znamenalo, že k základnému učebnému plánu dostali za úlohu vyprodukovať rôzne veci na predaj.¹⁹⁵ Aj tak oficiálnou politikou komunistických úradov, ako je zaznamenané v mnohých straníckych a štátnych rezolúciách, bolo konštantne zvyšovať kvalitu výučby v rómskych školách.

194 V októbri 1978 Sekretariát ústredného výboru Komunistickej strany Bulharska prijal rezolúciu 1360, ktorá si kládla za cieľ postupnú elimináciu rómskych štvrtí a ktorá zakazovala zakladanie segregovaných rómskych škôl. Vid' Marushiakova Elena and Veselin Popov, *Tsiganite v Bulgaria*. So. a, Klub 90, 1993, str. 90-91.

195 Vid' Marushiakova, Elena and Veselin Popov, str. 90-91.

6.1. Ghetto školy založené na miestnej segregácii

Vzorke miestnej segregácie prestupujú všetkými piatimi krajinami, ktoré sú predmetom výskumu ERRC.¹⁹⁶ Rómske ghetto školy v rómskych ghettoch existujú v mestách, malých mestách aj dedinách.

Mnoho mestských Rómov žije v ghettoch na okrajoch miest a veľkomiest alebo v ich vnútorných častiach. Aj keď existujú rôzne dôvody výskytu rómskych mestských ghetto vo všetkých krajinách, ich charakter je rovnaký – sú preľudnené a poskytujú podpriemerný štandard bývania.¹⁹⁷ Jedným príkladom je štvrť Iztok – rómske ghetto v bulharskom meste Pazardjik, ktoré je centrom okresu Pazardjik s 127 918 obyvateľmi. Iztocké ghetto má asi 30 000 obyvateľov a dve školy – jednu pre 1. až 4. triedu a druhú pre 5. až 8. triedu. Tretia škola, umiestnená na hranici rómskeho ghetta, má odhadom 55% rómskych žiakov. Približne 1 600 rómskych žiakov je vzdelávaných v ghetto školách a zvyšných 500 navštevuje bežné školy.¹⁹⁸

V maďarskom meste Szentes v kraji Csongrád je podobná situácia. Mesto s počtom ľudí 31 638, z ktorých 165 sa považuje za Rómov, podľa sčítania ľudu z roku 2001. Skutočný počet Rómov je ovšem omnoho vyšší, asi 1 400 ľudí. Jedna z ôsmich základných škôl mesta je ghetto školou a slúži rómskej komunite, ktorá žije predovšetkým v osade na okraji mesta. Škola sa nachádza asi dva kilometre od osady a spája ju s osadou dláždená cesta pre deti. Deti podnikajú túto prechádzku tam a späť každý deň nezávisle na počasi a sú nútené prejsť koľajnice aj rušnú vozovku. Školský kolektív tvoria asi z 90% Rómovia. Viac ako 50% rómskych detí, ktoré chodia do základnej školy, chodí do ghetto školy. Z ostatných siedmich škôl má len jedna

196 Podľa českej vlády „vysoký podiel rómskych obyvateľov týchto zariadení [segregovaného bývania] je alarmujúci, v niektorých prípadoch presahuje 80%.“ (viď CERD, CERD/C/419/Add.1, 23. mája 2003, Správy zaslané štátmi podľa článku 9Dohody, Piata periodická správa (viď Committee on the Elimination of Racial Discrimination, CERD/C/419/Add.1, 23 May 2003, Reports submitted by states parties under Article 9 of the Convention, Fifth periodic report of states parties due in 2002 addendum Czech Republic, 20 December 2002, para.38.) Podľa výskumu v Rumunsku z roku 1998, asi 30% komunit v Rumunsku boli prevažne rómske komunity, asi 30% prevažne nerómske komunity a viac ako 10% boli čisto nerómske komunity. (Viď Surdu, Muhai. “The Quality of Education in Romanian Schools with High Percentages of Romani Pupils.” In *Roma Rights* 3-4, 2002.) Podľa správy Svetovej banky asi jedna štvrtina Rómov na Slovensku žije v segregovaných oblastiach (Viď World Bank. *Poverty and Welfare of Roma in the Slovak Republic*, 2002, str. 12.) V Maďarsku podľa sociologického prieskumu žije 29% Rómov v podmienkach úplnej segregácie, 23,3% rómskych rodín žije v oblastiach s väčšinovou rómskou populáciou, 34,1% rómskych rodín žije v etnicky rôznorodých oblastiach a 13,6% oblastí sa skladá len z etnicky maďarských rodín. (Viď Havas Gábor, István Kemény, and Ilona Liskó: *Cigány gyerekek az általános iskolában*. Oktatókutató Intézet, 2001, Budapest.)

197 Viac o vzorcach miestnej segregácie Rómov viď Zoon, Ina: *On the Margins. Roma and the Public Services in Slovakia*. Open Society Institute, New York, 2001, str. 90-94; Ladanyi, J. 1993: “Patterns of Residential Segregation and the Gypsy Minority in Budapest.” *International Journal of Urban and Regional Research*. Zv. 17, č. 1, str. 30-41.

198 Rozhovor ERRC s Natašou Assenovou, poradkyňou pre etnické a demografické otázky na okresnom úrade v Pazardjiku, 15. novembra 2002.

podstatné zastúpenie Rómov – zvláštna škola Damjanich János, v ktorej Rómovia tvoria 24% detí. V žiadnej z ostatných škôl netvorí Rómovia viac než 5% kolektívu.¹⁹⁹

Rómske ghettá existujú i v mestečkách akým je rumunské mestečko Gura Văii v kraji Băcau, s počtom ľudí asi 6 000. Podľa starostu má mestečko tri školy – jedna je pre 1. až 8. triedu (do ktorej chodia aj Rómovia), jedna je pre 1. až 4. triedu (do ktorej žiadni Rómovia nechodia, pretože žijú ďaleko od nej) a jedna v rómskej osade pre 1. až 4. triedu (do ktorej nechodia rumunské deti). Starosta povedal, že „žiaci v Gura Văii sú posielaní do školy, ktorú majú najbližšie.”²⁰⁰

Maďarské mestečko Alsószolca v kraji Borsod–Abaúj–Zemplén má 6 044 obyvateľov, z ktorých 912 sa považuje za Rómov podľa sčítania ľudu v roku 2001. Skutočný počet Rómov sa odhaduje na 1 400 ľudí.²⁰¹ Mestečko má tri základné školy. Z týchto troch škola číslo jedna je najďalej od rómskej osady. Len niektorí rómski žiaci sa do nej dokážu zapísať, táto škola má najvyššie nároky a vzdelávacie štandardy. Škola číslo dva má bežné vzdelávacie štandardy, a podiel rómskych žiakov v škole je medzi 25% a 30%. Škola číslo tri je najbližšie rómskej osade, jedná sa o typickú segregovanú ghetto školu alebo takzvanú “cigánsku školu”. Aj keď počet žiakov je skoro tak vysoký ako v oboch predošlých školách, školská budova je najmenšia zo všetkých. Navyše, podľa svojho riaditeľa má škola od svojho založenia v roku 1989 zvláštne triedy, ktoré postupujú podľa učebného plánu zvláštnych škôl pre mentálne postihnutých. Spojenie rómskych ghett s nižšími vzdelávacími štandardmi je skoro automatické. Riaditeľ povedal ERRC:

Máme 200 rómskych žiakov z celkového počtu 206 žiakov školy. Ďalej sú v škole dva učebné plány: normálny a zmenený [v skutočnosti zvláštny] učebný plán. V normálnej triede sa žiaci neučia menej než v bežnej základnej škole, ale učenie je založené na odlišnej metóde. V skutočnosti v triedach so zmeneným učebným plánom je vzdelávacia úroveň značne znížená. Rómski žiaci z chudobnej, znevýhodnenej rómskej osady s negramotnými rodičmi alebo z rodín so slabou schopnosťou hájiť svoje práva iste skončí v tejto škole vo zvláštnej triede.²⁰²

V rumunskom meste Hunedoara v kraji Hunedoara, kde je odhadovaný počet Rómov kolem 10 000, t. j. 7% mestské populácie, je vzorec segregovaných škôl spojený taktiež s miestnou segregáciou.²⁰³ Mesto má dvanásť základných škôl (1. až 8. trieda), z nich tri sú

199 Rozhovor ERRC s pánom Norbertom Lakatosom, členom výboru samosprávy rómskej menšiny v Szentesi a s rómskymi rodičmi, 17. novembra 2002, Szentes.

200 Rozhovor ERRC s pánom Georgom Andreescu, starostom Gura Văii, 11. októbra 2002, Gura Văii.

201 Informácia podaná ERRC výborom miestnej samosprávy rómskej menšiny v Alsószolca.

202 Rozhovor ERRC s pánom Istvánom Ráki, 27. októbra 2002 v Alsószolca.

203 Informácia podaná ERRC slečnou Susanou Ricea, riaditeľkou úradu sociálneho zabezpečenia sociálnej správy v Hunedoara v Rumunsku, máj 2003, Budapešť.

ghetto školy – s rómskym žiackym kolektívom cez 70%. Škola číslo deväť sa nachádza blízko rómskeho ghetta s počtom ľudí asi 2 000, jedná sa o ghetto školu. Podľa informácie podanej ERRC miestnymi úradníkmi je škola číslo jedenásť situovaná v blízkosti ďalšieho rómskeho ghetta, s počtom ľudí asi 1 000, a jej žiactvo je asi z 90% rómske. Rómski žiaci prevažujú v žiackom kolektíve školy číslo dvanásť, aj keď škola je situovaná v mieste obývanom približne zhodnými počtami Rómov a Nerómov. V ďalšej škole je zastúpenie Rómov od 0 až 50%.

Miestna segregácia Rómov v dedinských oblastiach je tiež dôvodom výskytu rómskych ghetto škôl. Napríklad rómska osada Ponorâta v dedine Vălenii Lăpușului v kraji Maramures v Rumunsku je domovom asi 700 Rómov, z toho je približne 300 detí. Asi 110 z nich chodí do základnej školy (1. až 4. trieda) umiestenej v osade, ktorá je navštevovaná výhradne rómskymi deťmi z osady.²⁰⁴

6.2. Ghetto školy založené na demografických zmenách

Ďalší proces, ktorý formuje výskyt ghetto škôl dedinských oblastiach je zvýšené percento Rómov v miestnej populácii, ktorá vyplýva z demografických trendov a ekonomickej emigrácie z dedinských oblastí. Zvýšenie počtu Rómov v bežnej populácii sa odráža v žiackom kolektíve dedinských škôl, z ktorých mnohé sa postupne stávajú svojim zložením prevažne rómskymi. Tak je tomu napríklad v mnohých slovenských školách v dedinských oblastiach.

Na Slovensku obecné a obzvlášť v dedinách v okolí Prešova a Košíc sú školy, ktoré poskytujú vzdelanie od 1. do 4. triedy (tak zvané “školy s obmedzeným počtom ročníkov“ alebo malotriedky). Tieto školy väčšinou pozostávajú zo spoločnej triedy navštevovanej žiakmi 1. a 3. triedy a 2. a 4. triedy. Demografická dynamika na Slovensku, charakterizovaná poklesom pôrodnosti a starnutím populácie, rovnako ako odliv obyvateľstva z dedín má za následok a zníženie počtu školopovinných detí.²⁰⁵ Malotriedky v mnohých dedinách boli zatvorené a deti z nich boli priradené do škôl v okolitých dedinách alebo mestečkách. V prípade niekoľkých dedín v okolí Prešova a Košíc boli ovšem malotriedky zachované. Žiacky kolektív v týchto školách je prevažne rómsky a zodpovedá demografickej charakteristike rómske populácie,²⁰⁶ a taktiež

204 Terénny výskum ERRC, 9. október 2002, Ponorâta. Bližšie o podmienkach života v rómskej osade Ponorâta, viď *Romanian Roma: Two Years After the Adoption of the Government Strategy, No Visible Change*. Roma Rights, 1-2/2003, na adrese: http://errc.org/tr_nr1-2_2003/.eld_report.shtml.

205 Viac o demografickej charakteristike slovenskej populácie viď Infostat—inštitút informatiky a štatistiky, výskumné demografické centrum. *Prognóza vývoja školstva SR do roku 2050*. Edícia: Akty, Bratislava, november 2002.

206 Podľa demografických odhadov, rómska populácia v krajine je obecné mladšia v porovnaní s väčšinovou populáciou a tento fakt spôsobuje zvyšujúci sa podiel Rómov v žiackych kolektívoch dedinských škôl vo vidieckych oblastiach s vysokým percentom Rómov. Bližšie o vekovej štruktúre rómskej populácie na Slovensku, viď inštitút informatiky a štatistiky, výskumné demografické centrum. *Prognóza vývoja rómskeho školstva v SR do roku 2025*. Edícia: Akty, Bratislava, november 2002, str. 6, na adrese: <http://www.infostat.sk/vdc/pdf/prognóza2025rom.pdf>.

reflektuje fakt, že sloboda pohybu Rómov je v niektorých prípadoch obmedzená. Pohyb Rómov bol v niektorých prípadoch úmyselne obmedzovaný slovenskými úradmi.²⁰⁷ Navyiac takéto školy sú niekedy používané k oddeleniu rómskych detí od detí nerómskych. Napríklad rómske deti z dediny Mirkovce v okrese Prešov po dokončení štvrtého ročníka v miestnej škole majú pokračovať vo svojom vzdelávaní v základnej škole v Šarišských Bohdanovciach. Vzhľadom na to, že škola v Šarišských Bohdanovciach nemá potrebnú kapacitu, školské úrady údajne umiestnili všetkých rómskych žiakov z piatej a šiestej triedy do školy v Mirkovciach. Výsledkom je, že rómske deti z Mirkoviec sú aj po štvrtej triede naďalej vyučované v segregovanom prostredí.

Podobný trend formovania plne rómskych škôl v dôsledku demografickej dynamiky a ekonomického pohybu Nerómov z dedinských oblastí existuje v Bulharsku.²⁰⁸ Napríklad, v dedine Archar v kraji Vidin, v ktorej žije asi 2 900 obyvateľov, z ktorých 1 100 sú Rómovia. Kvôli migrácii nerómskych rodín do blízkeho mesta Vidin a ďalších častí krajiny je miestna škola skoro úplne rómska - z 394 žiakov 315 sú podľa odhadov školských úradov Rómovia. Podobná je situácia v dedine Bukovlak, v kraji Pleven, ktorý má asi 4 000 obyvateľov, z ktorých odhadom 2 500 sú Rómovia.²⁰⁹ Je tu jedna miestna škola, ktorá je prevažne rómska. Podľa riaditeľa školy len tridsať žiakov z celkového počtu asi 460 žiakov prijatých v školskom roku 2002-2003 sú etnickí Bulhari.²¹⁰ Miestni rómski rodičia povedali ERRC, že skoro všetky bulharské rodiny zapísali svoje deti do škôl v meste Pleven.²¹¹

V mnohých dedinách v Bulharsku cez obecný pokles obyvateľstva a zodpovedajúci zníženie školskej populácie boli školy zachované. Aby školy priťahovali žiakov, ponúkajú niektoré z nich rôzne výhody. Napríklad škola v dedine Vrav v kraji Vidin sa stala internátnou školou a zaisťuje zdarma ubytovanie a jedlo pre deti. Škola má 28 žiakov, z ktorých 23 sú Rómovia a všetci prišli z okolitých dedín práve do tejto školy kvôli internátu, ktorý ponúka.²¹²

207 Viac o obmedzovaní migrácie Rómov, viď ERRC. *Time of the Skinheads. Denial a Exclusion of Roma in Slovakia*. január 1997, str. 57-59.

208 Viď Tomová, Ilona. *Tsiganite v prebodniya period*. Mezhdunaroden tsentar po problemite na maltsinstvata i kulturnite vzaimodeistviya. Sofia, 1995, str. 26-30.

209 Odhady poskytol Andrei Iliev, rómsky aktivista z Plevenu, rozhovor ERRC, 27. novembra 2002.

210 Rozhovor ERRC s Nedyalkou Nikolovou, 28. august 2002, Bukovlak.

211 Rozhovor ERRC s rómskymi rodičmi z dediny Bukovlak, 28. august 2002. Asi 50 rómskych žiakov z dediny Bukovlak je zapísaných do desegregačného programu pre "Zaistenie vhodného prístupu k rómskym deťom v Plevene", ktorý iniciovala miestna rómska nevládna organizácia "Amala-R". Deti sú dopravované autobusom do bežných škôl v mestečku, kde se o ne starajú sprostredkovatelia z ich dediny. Podľa tímu organizujúceho desegregačný program je väčšina žiakov v škole úspešná a školská dochádzka je údajne pravidelná.

212 Obec Vrav nemá rómskych obyvateľov. Väčšina obyvateľov pochádza z menšiny Vlah. Informácia bola poskytnutá ERRC rómskou nevládnou organizáciou Drom v meste Vidin.

6.3. Ghetto školy, ktoré vznikli „odchodom bielych“

Školy ghetta sa vyskytujú tiež ako výsledok stiahnutia nerómskych detí ich rodičmi zo škôl, kde sa zvyšuje percento rómskych detí. Vysoký počet rómskych žiakov v škole je spájaný s nižšou úrovňou vzdelania. Pani Géza Szabó, zástupkyňa riaditeľky školy v maďarskom mestečku Forró, kraji Borsod-Abaúj-Zemplén, povedala ERRC:

Všetko začalo okolo roku 1990. Od tej doby majú rodičia možnosť zvoliť si školu pre svoje dieťa podľa svojho výberu. Nepovedia nám, prečo dávajú svoje dieťa preč z našej školy, ale myslíme si, že to je kvôli našim rómskym žiakom. Je to veľmi zlé, pretože pre rómske deti by bolo podstatné mať nerómskych spolužiakov, aby videli dobré príklady. Ide o trvalý proces, zatiaľ čo počet Rómov tu narastá.²¹³

Základná škola č. 4 v rumunskom mestečku Zimnicea v kraji Teleorman v Rumunsku je typickým príkladom tohto fenoménu. Škola je situovaná v mieste s etnicky prevažujúcou rumunskou populáciou. Ovšem podľa údajov poskytnutých ERRC riaditeľkou školy, pani Elenou Velcea z 88 žiakov prijatých v školskom roku 2002-2003 je 77 Rómov.²¹⁴ Škola mávala zmiešaný žiacky kolektív začiatkom deväťdesiatych rokov, kedy počet rómskych žiakov bol asi 50%. Niekoľko nerómskych detí v škole pochádza z veľmi chudobných rodín, ktoré nemajú vysoké požiadavky na školu, o ktorej sa všeobecne vie, že je horšia než ostatné školy v mestečku.²¹⁵

Ako pomer Rómov v škole rástol, kvalita vzdelávania sa znižovala. Kvôli zníženému počtu nerómskych žiakov poklesol počet žiakov, čo sa tiež odrazilo v zníženom rozpočte školy, ktorá má zanedbaný nábytok a zastaralé knihy. Škole chýba zodpovedajúci systém kúrenia a v zime je nútená používať kúrenie na drevo. Pani Velcea povedala ERRC, že mnohokrát platila robotníkom za rúbanie dreva zo svojho, pretože škola na to nemala prostriedky. Navyiac kolektív učiteľov v škole č. 4 v Zimnicea sa obmieňa skoro každý rok.²¹⁶ Počet detí, ktoré nepostupujú do ďalšej triedy je v škole veľmi vysoký – podľa riaditeľky školy je to každý rok približne päť

213 Rozhovor ERRC s Gézou Szabó, 28. októbra 2002, Forró.

214 Rozhovor ERRC s Elenou Velcea, 16. decembra 2002, Zimnicea. Veštcí rómski žiaci v škole sú Rudari - skupina, ktorá nehovorí rómsky a považuje sa za odlišnú skupinu než Rómovia.

215 Rozhovor ERRC s kolektívom učiteľov, 16. decembra 2002, Zimnicea.

216 Ako nám vysvetlila riaditeľka školy, značná fluktuácia v kolektíve učiteľov ďalej ovplyvňuje uprednostňovanie škôl s nižším počtom Rómov a stabilnejším kolektívom učiteľov zo strany nerómskych rodičov. Regulácia škôl umožňuje učiteľom, aby pracovali dva roky ako „detašovaní učители“ na iných miestach a vrátili sa späť, učili aspoň jeden rok vo svojej škole, po ktorom je im opäť dovolené zmeniť svoje pracovisko na ďalšie dva roky. Kvôli tejto situácii, v prevažne rómskej škole ako je škola číslo 4 sa učители menia temer každý rok, čo spôsobuje nespokojnosť medzi nerómskymi rodičmi, ktorým je zrejme dôležitou stálosťou kolektívu učiteľov pre vzdelanie ich detí, zvlášť na úrovni základnej školy. Výsledkom je, že nerómski rodičia urobia všetko pre to, aby ich deti nenavštevovali školu č. 4. Učители se väčšinou snažia vyhnúť tomu, aby v tejto škole učili, pretože má zlú reputáciu školy ghetta.

žiakov z triedy. Učiteľ prvej triedy dokázal naučiť deti len prvých šesť písmen abecedy a prvých osem číslic od začiatku školského roku.²¹⁷

Rovnaké procesy sa odohrávajú v škole č. 6 v ďalšom rumunskom mestečku, v Caracale v kraji Olt. Podľa zástupcu riaditeľa zo 736 žiakov v škole je asi 500 Rómov, aj keď väčšina učiteľov odhadovala počet Rómov v škole na viac než 90%.²¹⁸ Ako mnoho iných ghetto škôl i škola číslo 6 sa stala v posledných rokoch školou s rómskou väčšinou kvôli postupnému prechodu nerómskych žiakov do iných škôl v mestečku. Škola má všeobecne nižšiu úroveň výsledkov než iné školy v mestečku a školský učebný plán bol údajne prispôbený úrovni žiakov.²¹⁹

ERRC navštívilo desať zo šesťdesiat tri základných škôl v okrese Bardejov pri Prešove. Desať navštívených škôl vzdelávalo 27% všetkých žiakov okresu.²²⁰ Podľa odhadov školských úradov rómski žiaci v týchto školách predstavujú 84% všetkých rómskych žiakov v okrese. Výskum ERRC ukázal, že rómske deti predstavujú 100% žiackeho kolektívu v dvoch školách a v piatich školách bol pomer Rómov vyšší než 50%. V zvyšných troch školách boli podiely rómskych žiakov 4,7%, 17%, a 29,6%. Ghettizácia týchto škôl v okrese je hlavne výsledkom sťahovania nerómskych detí zo škôl, do ktorých chodia Rómovia. Tento proces je urýchlený faktom, že vzdialenosti medzi mestečkami a dedinami v okrese nie sú veľké a deti, ktoré žijú v jednom mestečku môžu jednoducho navštevovať školu v inom blízkom mestečku. Takýto je prípad základnej školy v mestečku Gaboltov, kde je najväčšia miestna škola, navštevovaná všetkými deťmi (5. až 9. triedy) z okolitých dedín. V Gaboltove nežijú žiadni Rómovia a len 14 rómskych detí z okolitých dedín navštevuje 1. až 4. triedu, ale počínajúc piatou triedou asi 119 rómskych detí zo šiestich okolitých dedín dochádza do Gaboltova. Ako reakciu na to nerómski rodičia posielajú svoje deti do školy v mestečku Bardejov.²²¹ Podobná situácia je v dedine Žehná v okrese Prešov, ktorá má približne 600 obyvateľov. Polovicu jej populácie tvoria Rómovia. Podľa školských úradov žiacky kolektív v miestnej základnej škole odrážal toto zloženie. V školskom roku 2002–2003 ovšem žiadne z nerómskych detí nenastúpilo do školy v Žehnej. Minulý rok navštevoval školu len jeden nerómsky žiak, ale škola odporučila jeho matke jeho preradenie, aby nezaostával.²²²

217 Rozhovor ERRC s pani Elenou Velcea, 16. decembra 2002, Zimnicea.

218 Rozhovor ERRC s pánom Emilom Tudorom, zástupcom riaditeľa, 13. decembra 2002, Caracal.

219 Okrem hodín prípravy na zamestnanie a učňovskej praxe zabezpečuje škola aj materskú škôlku pre 40 rómskych žiakov rozdelených do dvoch rovnako početných skupín: strední a pokročilí predškôláci. Dozor vykonávajú dvaja nekvalifikovaní učitelia. Škôlka má dve malé a preľudnené miestnosti, od decembra 2002 je odpojená elektrina. Stopercentné rómske zloženie škôlky je vysvetľované faktom, že škôlka je situovaná pri rómskej oblasti a neochotou nerómskych žiakov navštevovať také miesto, uvádza učiteľský kolektív. (Rozhovory ERRC s Marcelou Chivu a pani Alinou Gongea, 13. decembra 2002, Caracal.)

220 Vid' *Ústav informácií a prognóz školstva. Separát štatistickej ročenky školstva SR 2001*, Bratislava, 2001.

221 Rozhovor ERRC s pánom Knapom, riaditeľom základnej školy v Gaboltove, 11. decembra 2002, Gaboltov.

222 Rozhovor ERRC so zástupcom riaditeľa základnej školy v Žehne, 29. októbra 2002, Žehna.

6.4. Školy ghetta medzi bežnými školami

V mnohých krajinách výskum ERRC ukázal fenomén formovania rómskych ghetto škôl vnútri bežných škôl. To je prípad bežných škôl, ktoré majú viac ako jednu budovu. Existencia viac ako jednej budovy umožňuje vedeniu školy oddeliť rómske deti často do staršej nerenovovanej budovy. Takáto je situácia školy v Hermanovciach na východnom Slovensku.²²³ Škola mávala len jednu budovu až do roku 1990. Potom bola postavená nová budova a všetky nerómske deti boli presunuté do novej budovy, zatiaľ čo rómske deti zostali v starej. Obe budovy sú postavené vedľa seba, v meste sú známe ako “čierna” a “biela” a veľmi sa líšia v hmotnom zabezpečení, tá “čierna” je na tom omnoho horšie. Ďalej výskum ERRC ukázal, že kvôli nedostatku miesta v čisto rómskej budove, sú rómski žiaci prvého ročníka, ktorí majú postupovať podľa bežného učebného plánu umiestnení v tej istej triede s inými rómskymi deťmi, ktoré opakujú prvý ročník a majú zvláštny učebný plán.²²⁴

Podobne behom výskumu ERRC v roku 2002 navštevoval prevažný počet rómskych žiakov v Hajdúhadház v kraji Hajdú-Bihar v Maďarsku triedy v odlišných budovách než nerómske deti. Zatiaľ čo centrálna budova školy Bocskái Istvan v Hajdúhadház mala prevažne nerómskych žiakov, budovy v ulici Kossuth, v ulici Kazinczy a štvrtá budova, v ktorej boli organizované zvláštne triedy, mali prevažne rómskych žiakov. Rómske deti v pridružených častiach školy navštevovali “vyrovňavacie triedy” a časť z nich navštevovala triedy pre deti na hranici mentálneho postihnutia. Podobná bola situácia v základnej škole Földi János. Centrálna školská budova skoro nemala rómskych žiakov, zatiaľ čo budovy v uliciach Szabó Gábor a Földi János boli navštevované skoro výhradne rómskym žiackym kolektívom.

6.5. Hmotné zabezpečenie v ghetto školách

Terénny prieskum vykonaný ERRC odhalil obrovské rozdiely medzi infraštruktúrou škôl navštevovaných prevažne Rómami a infraštruktúrou ostatných škôl. V rómskej osade Ponorâta pri mestečku Coroieni, v kraji Maramureş v Rumunsku, je škola navštevovaná len deťmi z osady. Celá škola pozostáva z dvoch veľmi malých miestností, ktoré majú každá približne 4x4 metrov štvorcových. Miestnosti majú sklenené okna a dvere, ale len jedna z nich má kúrenie na drevo, takže v zime je len jedna funkčná ako trieda. Do triedy s kúrením sa zmestí približne pätnásť detí, zatiaľ čo druhá miestnosť, bez akéhokoľvek zdroja tepla je schopná poskytnúť približne rovnaký počet miest, a to aj keď je škola navštevovaná 110 žiakmi z komunity. Vyučovanie je údajne vykonávané bez akejkolvek možnosti rozdeliť deti podľa ročníkov.²²⁵ V škole nie je elektrina. Škola má učebnice, ktoré ale nestačia na počet žiakov školy. Škola má

223 Podľa údajov poskytnutých ERRC bratislavskou nevládnou organizáciou, Nadácia Milana Šimečku, je celková populácia v obci Hermanovce asi 1 500 ľudí, 370 z nich sú Rómovia.

224 Rozhovor ERRC s Paulou Tománkovou, sociálnou pracovníčkou, 5. marca 2003, Hermanovce.

225 Rozhovor ERRC s pánom G. L., 9. októbra 2002, Ponorâta.

byť otvorená každý deň. Keď ERRC navštívilo školu, neprebíhala výučba. Podľa jedného z obyvateľov osady sa komunita snažila obrátiť o pomoc na starostu okresu, ku ktorému osada prináleží, ale starosta im odmietol pomôcť zlepšiť situáciu:

Žije tu asi sedemsto ľudí. Je tu okolo tristo detí. Všetci tu žijeme celkovo v asi sto domoch. V našej komunite nie je zdroj vody. 15. decembra 2002 pán Ioan Faur, starosta Välenii Lăpușului, prišiel do tejto komunity a videl, že nemáme ani kúrenie ani elektrinu v žiadnom dome, ani v škole. Požiadali sme ho o pomoc a on povedal, že pre nás nemôže nič urobiť. Potom sme mu povedali, že mu dáme každý 500,000 lei (približne 14 euro) za elektrinu, ale on povedal, „Vylúčené, sem svetlo nikdy nedostanete.”²²⁶

Keď ERRC navštívilo školu v rómskej osade v Gura Väii, v kraji Băcau objavilo tie isté známky rozpadu. Škola, ktorú navštevujú rómske deti je v strede osady. Keď ERRC navštívilo školu skoro predpoludním jedného bežného školského dňa, dvere budovy boli zatvorené zvnútra. Vnútri školy už bola tma a bolo tam sotva vidieť. Škola samotná pozostáva len z dvoch miestností. Prvá miestnosť môže poskytnúť miesta na sedenie dvadsiatim dvom žiakom, zatiaľ čo druhá má dvadsať štyri miest na sedenie. Aj keď v deň návštevy ERRC bolo chladno, v škole sa nekúrilo, hoci v rohu jednej triedy boli kachle na drevo. V triedach, ani pri vstupe neboli svetlá a po pravde ani elektrický prúd. Behom návštevy ERRC rómske deti boli v triedach, ale ani v jednej triede neboli učebnice, zošity ani ceruzky či perá či akékoľvek školské pomôcky. V škole len málo čo naznačovalo, že sa jedná o školské prostredie. Jedna z učiteľiek, ktorá nechce byť menovaná, povedala ERRC, že v škole je zaregistrovaných sto šesťdesiat detí, ktoré učia štyria učitelia.²²⁷

Situácia bola značne odlišná v ďalšej škole v tom istom mestečku, ktorá je navštevovaná rumunskými deťmi. Škola bola omnoho väčšia, zo štyrmi triedami, mala elektrický prúd, kúrenie a deti neboli nútené ako v rómskej škole sedieť v kabátoch, aby sa zahriali. Aj keď triedy, ktoré ERRC navštívilo nenavštevovali rómske deti, starosta mestečka povedal, že niekoľko Rómov sa do tejto školy zapísalo.²²⁸ Trieda bola priestorná a lavice, pri ktorých deti sedeli, boli v omnoho lepšom stave než tie, pri ktorých sedeli rómske deti. Všetky deti v tejto škole mali pred sebou učebnice a zošity, perá a ceruzky. Okolo boli kvetiny a umelecké práce žiakov, čo kontrastovalo s holými stenami rómskej školy. Na dvore školy bolo ihrisko (rómska škola nemala dvor) s brámkami na futbal a basketbalovými košmi. Škola mala tiež školníka.

Aj keď rómski rodičia musia platiť za opravy ghetto školy, povedal ERRC jeden obyvateľ osady, jej stav sa nezlepšuje:

226 Rozhovor ERRC s pánom G. L., 9. októbra 2002, Ponoráta.

227 Návšteva ERRC v Gura Väii, 11. októbra 2002.

228 Rozhovor ERRC s Georgem Andreescu, starostom Gura Väii, 11. októbra 2002, Gura Väii.

Mám tri deti. Dvakrát za rok musíme zaplatiť 50 000 lei (asi 1,7 eura) za dieťa na školské opravy. Dostávame potvrdenie pre prídavky na deti od učiteľky v škole, s ktorými si ideme na poštu vyzdvihnúť peniaze. Keď nám tie dokumenty dáva, žiada od nás peniaze na opravy a my jej ich musíme dať, akonáhle dostaneme peniaze. To sa deje už desať rokov, ale opravu školy som ešte nikdy nevidel.²²⁹

Situácia ohľadne opráv v rumunskej škole nie je taká istá. Starosta Gura Văii popísal ERRC spôsob, akým sú peniaze distribuované ľuďom na sociálnej podpore. Podľa zákona ľudia dostávajúci sociálnu pomoc musia vykonávať spoločensky prospešnú prácu:

Asi 300 ľudí v Gura Văii dostáva sociálnu pomoc. Ja neposielam Cigánov a Rumunov na tú istú prácu, aby dostali sociálnu pomoc. Mesačne robíme zoznam vecí, ktoré je potreba urobiť a posielame ľudí podľa ich schopností. Cigáni väčšinou kopú diery a plejú polia, ale sedem Cigánov pomáhalo opraviť jednu (rumunskú) školu v mestečku. Rumuni pracujú všeteč v škole.²³⁰

6.6. Vzdelávanie v ghetto školách

Rómske deti, ktoré dokončia ghetto školy majú malú šancu na získanie takých schopností, aby mohli súťažiť so žiakmi ostatných škôl a dosiahli prijatie na strednú školu.

Jedna rumunská štúdia napríklad ukázala, že percento dedinských vzdelávacích inštitúcií, v ktorých tvoria deti bez vzdelania viac než 5% detí v školskom veku v oblasti náležiacej k určitej škole, je skoro dvojnásobné v prípade školy s rómskymi žiakmi v porovnaní so všetkými dedinskými školami v Rumunsku. Pokiaľ vezmeme do úvahy dedinské školy s pomerom rómskych žiakov nad 50%, percento škôl, v ktorých deti bez vzdelania tvoria viac než 5% zo všetkých detí v školskom veku je skoro štyrikrát väčšie v porovnaní so všetkými dedinskými školami. Podľa tej istej štúdie je percento dedinských školských inštitúcií, ktoré zaznamenali prípady predčasného opustenia školy vyššie v prípadoch škôl s rómskymi žiakmi v porovnaní s všetkými dedinskými školami. Najväčší rozdiel je na úrovni základnej školy: skoro dvojnásobný, pokiaľ porovnáme celkový počet dedinských škôl s rómskymi žiakmi, a skoro trojnásobný, v prípade dedinských škôl s viac než 50% rómskych žiakov.²³¹

229 Rozhovor ERRC s Gheorghom Mihaiom, 11. októbra 2002, Gura Văii.

230 Rozhovor ERRC s Georgom Andreescu, starostom Gura Văii, 11. októbra 2002, Gura Văii.

231 Vid' The Ministry of Educational and Research, The Institute for Education Sciences, The Institute for Research on the Quality of Life, UNICEF. *The Participation to Vzdelávací Romů Deti. Problems, Solutions, Actors.* Bukurešť, 2002, s. 64.

Behom terénneho výskumu sa ERRC stretlo s mnohými učiteľmi, rómskymi rodičmi a rómskymi deťmi, ktorí potvrdili nízku úroveň vzdelania v ghetto školách. Mnoho rómskych detí zo školy predčasne odchádza v nižších triedach, tí, ktorí dokážu školu dokončiť, sú často negramotní alebo stačili získať len základnú schopnosť čítať a písať. Expert na vzdelávanie v Bulharsku povedal ERRC: „V štvrtej triede školy G. S. Rakovski sa bežne stretnete s dieťaťom, ktoré nevie čítať a vykonávať základné počtové úkony.“²³² Behom návštevy ERRC v škole G. S. Rakovski v Pazardjik bol tým ERRC pozvaný na hodinu tretej triedy a štvrtej triedy. Počas hodiny tretej triedy ERRC zaznamenalo jedno dieťa, ktoré predviedlo čítanie bez zadrhávania. Keď ERRC opustilo školu, videli sme tretiačov a štvrtákov, ktorých hodinu sme navštívili na ceste domov, aj keď mali mať ešte štyri ďalšie hodiny. Tvrdili, že ich učitelia pustili.

Rómske deti, ktoré sa učia od 1. do 4. triedy v ghetto školách väčšinou nie sú schopné pokračovať vo svojom vzdelávaní v bežnej škole, pretože osvojené znalosti nie sú zhodné so znalosťami ich vrstovníkov, ktorí navštevovali bežné školy. Napríklad v mestečku Gura Văii, v kraji Băcau, po skončení štyroch rokov základnej školskej dochádzky v osade, v ghetto škole, rómske deti nie sú schopné pokračovať vo vzdelávaní. Túto skúsenosť nám potvrdilo mnoho detí z osady. Jedno rómske dievča v Gura Văii povedalo ERRC:

Ukončila som štvrtý ročník tu v škole a keď sem ho mala, nebolo mi povolené ísť do ďalšej školy, pretože nosím dlhú sukňu a neviem čítať a písať.²³³

Po skončení štvrtého ročníku ghetto školy vo štvrti „Iztok“ v Pazardjiku, v Bulharsku, niektorí rómski žiaci úplne odišli zo školy. Zvyšok väčšinou prechádza do inej ghetto školy, St. St. Kiril i Metodiy.²³⁴ Georgi Velev, rómsky žiak ôsmeho ročníka na škole St. St. Kiril i Metodiy povedal: „Prihlásil som sa sem, aby som mohol ľahšie zložiť skúšky. Mám vrstovníkov, ktorí nevedia bulharsky a je pre nich zložité učiť sa kdekolvek inde.“²³⁵

Slabé školské výkony rómskych žiakov v školách ghetta sú z veľkej časti spôsobené zanedbaním zo strany učiteľov. Pavel Kostov, rómsky žiak štvrtého ročníka z bulharskej dediny Bukovlak v kraji Pleven sa učil na ghetto škole Kliment Ohridski v Bukovlaku. Povedal ERRC,

232 Rozhovor ERRC s Máriou Tochkovou, vedúcou odborníčkou na základné školstvo na oblastnom inšpektoráte Ministerstva vzdelávania a vedy, 15. novembra 2002, Pazardjik. Škola „G. S. Rakovski“, o ktorej hovorí, je škola rómskeho ghetta situovaná v štvrti Iztok v Pazardjiku.

233 Rozhovor ERRC s dvanásťročnou Irinou Stanescu, 11. októbra, 2002, Gura Văii.

234 Škola St. St. Kiril i Metodiy je bývalá učňovská škola (PVS), a napriek tomu, že sa jej právny status zmenil na bežnú strednú školu, žiaci sú stále vzdelávaní podľa učebných plánov PVS. (Rozhovor ERRC s Natashou Assenovou, odborníčkou na etnické a demografické otázky na krajskom úrade v Pazardjiku, 15. novembra, 2002.) Teoretické predmety sú v PVS obmedzené a nahradené praktickým školením. Žiaci sa naučia praktickým schopnostiam, ako je napríklad výroba nábytku.

235 Rozhovor ERRC s Georgim Velevom, 15. novembra 2002, Pazardjik.

že učitelia netrvali na školskej dochádzke a žiaci „chodili do školy, keď sa pre to rozhodli.“ Pavel ďalej priznal, že „v škole Kliment Ohridski boli učiteľky, ktoré sa pri hodine pred žiakmi maľovali. Alebo sa pýtali žiakov na filmy, ktoré večer sledovali a preberali ich s nimi behom hodiny.“²³⁶ Bývalý riaditeľ školy v meste Pleven, pán Boris Vrabevski povedal, že v školskom roku 2001-2002, keď bol ešte riaditeľom videl, že rómske deti, prevedené z gheto školy v dedine Bukovlak do jeho školy v dôsledku nevládných desegregačných aktivít, zaostávali za svojimi vrstovníkmi v bežnej škole.²³⁷

Rómsky otec v maďarskom mestečku Alsózsolca povedal ERRC:

Dva moji synovia navštevujú školu č. 2, a ďalší dvaja navštevujú školu č. 3. Jeden z nich navštevoval školu č. 2, ale dvakrát prepadol a tak trval na tom, že chce ísť na školu č. 3, v ktorej sa učí jeho brat. Tak som mu to dovolil. Má teraz lepšie známky a cíti sa omnoho lepšie. V škole č. 2 je menej rómskych detí a učitelia sa učeniu venujú viac.²³⁸

Málo motivovaní učitelia v gheto školách často dávajú lepšie známky, než si deti zaslúžia, pretože ide o jednoduchší spôsob, ako sa vyrovnat' s výzvami výuky žiakov zo znevýhodneného prostredia.

Nízka kvalita vzdelávania v gheto školách je taktiež spôsobená prevažne nekvalifikovanými učiteľmi v týchto školách. Informácie výskumu v Rumunsku ukázali, že v roku 1998 nekvalifikovaní učitelia pôsobili v každej dedinskej škole, ktorá mala žiacky kolektív z viac než 50% rómsky. Bol preukázaný vzťah medzi pomerom rómskych žiakov v škole a pomerom nekvalifikovaných učiteľov. Napríklad pomer nekvalifikovaných učiteľov medzi 50 a 75% bol približne trikrát častejšie v školách s viac než 50% rómskymi deťmi v porovnaní so všetkými dedinskými školami. V školách, kde Rómovia vytvárajú skoro celú populáciu školy, bol tento pomer približne päťkrát vyšší než v celom dedinskom školskom systéme. Pomer nekvalifikovaných učiteľov väčší než 75% bol približne štyrikrát častejší v školách s viac než 50% rómskych žiakov, než v celom dedinskom školskom systéme a približne desaťkrát častejšie v školách, kde Rómovia vytvárajú skoro celú populáciu školy, než v dedinskom školskom systéme ako celku.²³⁹

236 Rozhovor ERRC s Pavlom Kostovom, 28. augusta 2002, Bukovlak.

237 Rozhovor ERRC s Borisom Vrabevským, 28. augusta 2002, Pleven.

238 Rozhovor ERRC s Tiborom Baloghom, 27. októbra 2002, Alsózsolca.

239 Surdu, Mihai. „The Quality of Education in Romanian Schools with High Percentages of Romani Pupils.“ In *Roma Rights*, 3-4, 2002.

6.7. Diskriminačné zamedzenie prístupu do bežných škôl

Aj keď miestna segregácie je podmienkou výskytu segregovaných ghetto škôl, nie je to jediný dôvod ich existencie. Napríklad v Rumunsku nedávny výskum ukázal, že v roku 1998 viac než polovica škôl s aspoň 50% rómskym žiackym kolektívom bola situovaná menej než tri kilometre od okolitých škôl rovnakej úrovne s prevažne nerómskymi deťmi. Skoro tri štvrtiny škôl s 50% alebo vyšším zastúpením rómskych žiakov boli menej než päť kilometrov vzdialené od škôl s etnicky odlišným žiactvom.²⁴⁰ Aj napriek zákonnému právu rodičov zapísať svoje deti do školy, ktorú si vyberú, je v mnohých prípadoch rómskym deťom, ktoré sa pokúsia zapísať do školy mimo rómske ghetá, zamedzený prístup do týchto škôl.

V Rumunsku rómsky otec v rómskej štvrti Calea Mireşului v meste Şomcuta Mare povedal ERRC o problémoch, ktoré ho stretli pri zápise detí z osady do miestnej strednej školy:

Minulý rok mali dve deti z osady problémy pri zápise na školu druhého stupňa v Şomcuta Mare, ktorá je tri alebo štyri kilometre odtiaľ. Neboli na škole druhého stupňa dobre prijaté a bolo im povedané, že pre ne v škole nie sú miesta. Boli ovšem prijaté potom, čo som sa stretol s riaditeľom školy a povedal som mu, že pokiaľ deťom nebude dovolené sa zapísať, bude mať škola problémy. Chceme, aby naše deti chodili do bežnej školy od štvrtého ročníka, aby pre ne bolo jednoduchšie integrovať sa.²⁴¹

ERRC sa tiež dozvedelo o prípade Papara Florina, šesťročného rómskeho chlapca, ktorého rodičia chceli, aby navštevoval spoločnú školu č. 3 v Zimnicei v kraji Teleorman, namiesto školy č. 4, ktorá je ghetto školou. Dieťa bolo odmietnuté vedením školy č. 3, ktoré údajne povedalo rodičom, že škola je obsadená, pretože registračný proces pre nerómske deti stále veľmi aktívne prebiehal.²⁴²

Napríklad v Bulharsku, podľa informácií sofijskej nevládnej organizácie Romani Baht, prinajmenšom pätnástim rómskym prvákom z rómskej štvrti Fakulteta v Sofii bol zamedzený zápis do troch škôl mimo štvrte v období medzi prvým a šestnástym septembrom 2002, t. j. pred začiatkom školského roku. Administratívni pracovníci vo všetkých troch školách - č. 17 Damian Gruev, č. 28 Aleko Konstantinov a č. 123 Stefan Stambolov - údajne znemožňovali rodičom vyplniť žiadosti o zapísanie pätnástich rómskych detí. Podľa Romani Baht ochranka školy niekoľkokrát zamedzila rómskym rodičom vo vstupe do školských priestorov. V iných prípadoch boli rómski rodičia vpustení do budovy, len aby boli donútení personálom školy budovu opustiť skôr, než mohli odovzdať prihlášku na zápis. Prípadne, akonáhle rómski rodičia

²⁴⁰ *Ibid.*

²⁴¹ Rozhovor ERRC s pánom Boldijarom, 8. októbra 2002, Calea Mireşului.

²⁴² Rozhovor ERRC s Elenou Velcea, učiteľkou školy č. 4, 16. decembra 2002, Zimnicea.

dokázali oznámiť ústne prihlásenie na školu riaditeľovi či poverenému učiteľovi, dostalo sa im okamžité ústne odmietnutie. Podľa Romani Baht boli rodičia informovaní, že buď bol maximálny počet detí v zodpovedajúcej škole vyčerpaný alebo, že rómske deti nemajú právo prihlásiť sa do školy mimo obvodu, kde sú registrované. Terénny výskum vykonaný Romani Baht taktiež odhalil, že potom, čo bolo rómskym rodičom zabránené zapísať svoje deti, nerómske deti boli zapísané bez problémov, hneď potom čo boli rómski žiadatelia odmietnutí.²⁴³

6.8. Diskriminačné vylúčenie rómskych detí zo škôl: Štatút súkromného vzdelávania v Maďarsku

Jeden zo spôsobov, ktorý umožňuje vedeniu škôl v Maďarsku zbaviť sa rómskych detí v bežných základných školách, je takzvaný „štatút súkromných žiakov“. V dôsledku jeho zavedenia bolo mnoho rómskych detí fyzicky oddelených od bežných škôl po celú dobu svojej povinnej školskej dochádzky. Následky takého postupu sa podobajú následkom segregácie ako takej: upretie možnosti rovnocenného vzdelania. Maďarský zákon o vzdelaní umožňuje deťom prestať pravidelne chodiť do školy a zároveň si zachovať právny vzťah so školou a teda splniť svoju povinnú školskú dochádzku.²⁴⁴ Rodič dieťaťa sám rozhoduje, ako jeho dieťa splní povinnú školskú dochádzku. Samozrejme pokiaľ riaditeľ školy neverí, že štatút súkromného vzdelávania je prospešný pre dieťa, môže to povedať okresnej administratíve a tá potom rozhodne.²⁴⁵ Štatút súkromného vzdelávania môže byť udelený v prípade, že dieťa trpí nejakým fyzickým či mentálnym postihnutím, problémami so správaním a integráciou v triede, poruchami učenia alebo v niektorých zvláštnych prípadoch.²⁴⁶ Podľa tohto modelu žiaci so štatútom súkromného vzdelávania sú uvoľnení z bežnej školskej dochádzky, ale naďalej majú právny vzťah so školou, z ktorej sú uvoľnení, a aby mohli dokončiť školu, požaduje sa po nich, aby zložili každý semester alebo školský rok skúšky.²⁴⁷ Školy, ktoré majú súkromných žiakov, ich majú doviesť k dokončeniu školy, a majú možnosť venovať im desať vyučovacích hodín týždenne mimo rámec bežnej výuky.²⁴⁸

243 Bližšie o prípade viď „Romani Children Denied Enrolment in Bulgarian Schools“, in Roma Rights 3/4, 2002, na stránce: http://www.errc.org/rr_nr3-4_2002/snap7.shtml.

244 Zákon o verejnom vzdelávaní (Act on Public Education), Článok 6(3) určuje, že žiaci musia navštevovať školu do konca školského roka, v ktorom dovŕšia vek 16 rokov. V prípade hendikepovaných detí môže byť povinná školská dochádzka predĺžená do veku 18 rokov. Článok 6(5) stanovuje, že v prípade detí, ktoré začali chodiť do školy po roku 1998/99 je povinná školská dochádzka predĺžená do veku osemnásť rokov. Zákon o verejnom vzdelávaní, Článok 11(1)(m).

245 Zákon o verejnom vzdelávaní, Článok 7(1-2).

246 Zákon o verejnom vzdelávaní, Článok 69(2) a 120(1).

247 Zákon o verejnom vzdelávaní, Článok 66(1)

248 Zákon o verejnom vzdelávaní, Článok 52(13).

Skoro ako iné právne mechanizmy umožňujúce segregáciu žiakov na “objektívnych” základoch, štatút súkromného študenta bol tiež použitý k oddeleniu rómskych detí od nerómskych detí. Vedenie škôl používa tento program, ako mechanizmus, ako sa zbaviť práve tých Rómov, ktorí by potrebovali zvláštnu pozornosť, aby úspešne dokončili svoje vzdelanie. Výskum ERRC odhalil, že školské úrady presviedčajú rómskych žiakov a rodičov, aby prijali štatút súkromného študenta. Akonáhle rómsky žiak získa štatút súkromného študenta, škola väčšinou prestane byť vo vzťahu k nemu aktívna. Výsledkom je, že Rómovia sú vytlačení z bežného vzdelávania do segregovaného vzdelávania horšej kvality, ktoré celkom zákonite vedie k obmedzeniu ďalších možností vzdelávania či uplatneniu na pracovnom trhu.

Nedávne prieskumy ukázali, že Rómovia sú medzi žiakmi so štatútom súkromného vzdelávania disproporčne zastúpení. Napríklad prieskum, ktorý zahŕňal 192 škôl ukázal, že zo všetkých rómskych žiakov v týchto školách, 3% majú štatút súkromného študenta, zatiaľ čo medzi Nerómami bol pomer len 0,1%.²⁴⁹ Ďalšia nedávna štúdia ukázala, že: „Získanie či udržanie štatútu súkromného vzdelávania presne zodpovedá zastúpeniu Rómov medzi žiakmi v určitej škole. Čím viac je rómskych žiakov, tým vyšší je pomer súkromných študentov a hlavne rómskych súkromných študentov. V školách so zastúpením rómskych žiakov väčším než 25% tento pomer môže dosiahnuť 80%.“²⁵⁰ Terénny výskum ERRC vo východnom Maďarsku, v mestečku Berettyóújfalú v roku 2000 odhalil, že všetkých deväť detí so štatútom súkromného vzdelávania v mestečku boli Rómovia a že mnohé opakovane zlyhávali pri skúškach. Preradenie rómskych detí do „súkromného vzdelávania“ vedie k ich vylúčeniu zo vzdelávacieho systému.

Vedenie škôl vidí v súkromnom vzdelávaní cestu, ako zbaviť svoje školy rómskych detí a často presviedča rodičov, aby akceptovali ich rozhodnutie. Akonáhle škola fyzicky odsunie žiaka z budovy a od spolužiakov, rómskych žiakov čaká len podradné vzdelanie a premárnené príležitosti. Výskum ERRC objavil, že namiesto, aby vzdelávací systém udržoval pravidelný kontakt so súkromnými študentmi a podporoval ich, často ich ignoruje alebo dokonca celkom ponecháva osudu. Matka pätnásťročného rómskeho chlapca povedala ERRC:

Môj syn sa stal súkromným žiakom minulý rok. Navštevoval šiestu triedu. Jeho škola ma informovala, že kvôli jeho problémom so správaním a fyzickej agresivite je nevyhnutné, aby som podpísala žiadosť o štatút súkromného vzdelávania, pretože inak bude vylúčený. Môj syn bol najskôr šťastný, že nemusí chodiť do školy a cítil úľavu, že nie je vystavený nepriateľstvu učiteľov a spolužiakov. Bol šťastný, že má viac voľného času, ale tiež rýchlo pochopil úskalia toho všetkého. Celý rok prebiehali jeho dni v núde a bez úžitku. Každý

249 Havas Gábor, István Kemény, a Ilona Liskó: *Cigány gyerekek az általános iskolában*. Budapest, 2001. Prieskum z roku 1997 odhalil rovnaký trend, polovica skúmaných škôl mala súkromných žiakov, z ktorých všetci boli Rómovia. (Vid' Girán János, Lajos Karos: *A cigány gyerekek iskolai sikertelenségének háttere*. Iskolakultúra, 1997/10.

250 Babusik, Ferenc. *Survey of elementary schools educating Romani children*, Delphoi Consulting, Budapest, 2000, str. 28, na adrese: <http://www.delphoi.hu/aktual.htm>.

mesiac musel ísť do školy na skúšku, ale nikto mu v samoštúdiu nepomáhal. Škola mu neposkytla žiadne zvláštne hodiny. V mnohých predmetoch prepadal neustále, každý mesiac. Pred koncom školského roka mi dali ďalší návrh, pokiaľ ho dajú do inej školy, bude mu dovolené prejsť, aj keď je jeho výkon nedostatočný, inak by prepadol. Tak som šla hľadať inú školu. V istej vzdialenosti od nášho bydliska som našla školu, ktorá bola ochotná môjho syna prijať. V tejto škole bolo percento rómskych žiakov vysoké, učitelia boli pripravení na ich konflikty a nechovali sa k nim nepriateľsky.²⁵¹

Rasistické urážky rómskych žiakov zo strany nerómskych učiteľov a spolužiakov sú tiež jedným z dôvodov, prečo sa rómski rodičia „rozhodnú“ pre status súkromného študenta. Jeden rómsky rodič povedal ERRC:

Moje staršia dcéra trpí vážnou depesiou. Zrútila sa, keď na ňu kričal jeden učiteľ, ktorý si zasadol na všetky rómske deti, a ona to nedokázala znieť. Niekoľko mesiacov už nechodí do školy a v mnohých predmetoch bude pokračovať ako súkromný študent.²⁵²

Status súkromného študenta je ponúknutý mnohým rómskym žiakom kvôli dočasným zdravotným problémom. Jednako ale, akonáhle sú raz mimo školu, nedostane sa im dostatočnej pozornosti, ktorá by im umožnila vrátiť sa do bežného vzdelávacieho systému. V dôsledku toho zostávajú súkromnými študentmi, sú vylúčení z normálneho vzdelávacieho systému a bez možnosti užívať svoje právo na kvalitné vzdelanie. Aby zakryli svoje vlastné zlyhanie, školy obvykle znižujú úroveň záverečnej skúšky, tak aby súkromní študenti mohli formálne dokončiť vzdelanie. Jedno rómske dievča uviedla ERRC typický príklad:

Keď som mala štrnásť, dostala som žltáčku, a teda stala som sa súkromným študentom. Potom čo som sa vyliečila, som navštevovala dobrovoľné hodiny... Na hodinách mi nedovolili klásť žiadne otázky, aj keď som jasne povedala, že chcem študovať s ostatnými. Učitelia obvykle povedali: „Nestaraj sa o to!“ Ale nič ma nenaučili. Po nejakej dobe som si povedala, že takáto školská dochádzka je zbytočná, pretože som učivu nerozumela a učitelia mi nič nevysvetlili. Tak som to vzdala. Behom roka som nemala žiadne zvláštne hodiny, ale na konci školského roka som musela zložiť záverečnú skúšku, čo som urobila, len preto, že úroveň skúšky bola neuveriteľne nízka. Vôbec som nebola pripravená, nemala som žiadnu podporu od školy a nič som nevedela. Do bežnej školy som sa nevrátila, pretože to škola vôbec neponúkla ako možnosť.²⁵³

251 Rozhovor ERRC s Rolandom Pusztaiom, 23. marca 2002, Budapešť.

252 Rozhovor ERRC s Etekkou Bancsókovou, 28. októbra 2002, Forró. Status súkromného študenta môže byť udelený s úplným alebo čiastočným oslobodením od povinnej školskej dochádzky. Zákon o verejnom vzdelávaní, Článok 69(2).

253 Rozhovor ERRC s Kitti Baloghovou, 30. októbra 2002, Nyíradony.

Keď je schéma súkromného študenta použitá na jedno dieťa v rodine, škola sa to snaží využiť ako argument, aby jeho bratia a sestry mali rovnaký štatút. To sa stalo bratovi rómskeho dievčaťa citovaného vyššie:

Súkromným študentom som sa stal v šiestej triede a moja mladšia sestra, keď mala sedem, pretože mala problémy so srdcom. Môjmu bratovi, má trinásť rokov, učiteľka hovoria, že kvôli jeho chovaniu je s ním ťažké vyjsť. Riaditeľ školy nútil rodičov, aby ho zaregistrovali ako súkromného študenta. Argumentovali tým, že ja aj moja sestra sme tiež súkromní študenti. Rodičia k tomu nedali súhlas, a tak ho škola poslala k psychológovi, aby ho mohli preradiť do zvláštnej školy. Psychológ ale nezistil žiadne postihnutie. Teraz sa učiteľka snažia presvedčiť mojich rodičov, aby ho vzali z triedy a ako kompromis pre neho „ponúkajú“ desať hodín týždenne navyše, pokiaľ budú súhlasiť so štatútom súkromného študenta.²⁵⁴

Školy sú často vo svojom presvedčení rodičov tak úspešné, že rodičia majú pocit, že sa rozhodli samostatne v záujme dieťaťa. Ani rodičia ani žiaci si nie sú vedomí dôsledkov, a radi prijímajú „riešenie problému“, tak ako ho ponúka škola. Jedna rómska matka povedala ERRC:

Žila som v Medgyasszó, ale nemohla som tamjšiu atmosféru vydržať, a tak som sa vrátila s deťmi do Csobádu. Môj syn chodil v Medgyasszó do školy, ale učiteľ sa k nemu nechoval dobre, nepomáhal mu a on často prepadal. Keď sme sa presťahovali do Csobádu, môjmu synovi sa tamjšia škola naozaj páčila a stal sa z neho dobrý študent. V štvrtej triede pokračoval v škole v Encs a problémy so školou opäť nastali. Riaditeľka si ma zavolala, aby so mnou prebrala možnosti pre môjho syna. Navrhla, aby sa môj syn stal súkromným študentom, aby nemusel chodiť do školy každý deň, ale len raz týždenne. Povedala, že toto je jediné riešenie, musela som ho prijať.²⁵⁵

Keď sa štatút súkromného študenta používa u Rómov, len to sťažuje možnosť študovať jednotlivé predmety a tak úspešne dokončiť školu. Dokonca aj keď je im dovolené zložiť skúšky, ich výsledok závisí na ľubovôli školy namiesto na schopnostiach dieťaťa. Záverom je možné povedať, že aj keď program súkromného študenta má ako mechanizmus segregácie svoje zvláštnosti, jeho následky sú predvídateľné. Výsledkom je upretie možnosti kvalitného vzdelania, čo spôsobuje že rómske deti sú nedostatočne vzdelané, obmedzuje ich pracovné príležitosti a posilňuje obecné mechanizmy spoločenskej segregácie.

254 Rozhovor ERRC s Kitti Baloghovou, 30. októbra 2002, Nyíradony.

255 Rozhovor ERRC s pani R. B., 18. októbra 2002, Csobád.

7. ZÁVER

Väčšina vlád v skúmaných piatich krajinách nereaguje na systematickú segregáciu Rómov vo vzdelaní dostatočnými opatreniami v legislatívnej i exekatívnej oblasti. Zákaz rasovej segregácie bol iba nedávno zavedený do maďarského a bulharského právneho systému.²⁵⁶ Aj keď vlády vo všeobecnej rovine priznávajú problémy Rómov vo vzdelávaní, jednoznačné odhodlanie desegregovať vzdelávací systém je možné nájsť len v niekoľkých vládných dokumentoch.²⁵⁷ Častejšie však vlády popierajú, že dochádza k rasovo založenej segregácii Rómov vo vzdelaní. Český štát pripustil fakt, že Rómovia sú disproportčne zastúpení vo zvláštnych školách pre deti s mentálnym postihnutím,

256 Zákaz segregácie bol začlenený do novely maďarského Zákona o verejnom vzdelávaní v auguste 2003. Zákon používa termín „nezákonná segregácia“ a zakazuje ju ako formu priamej diskriminácie. Maďarský Zákon o rovnom zaobchádzaní a podpore rovnosti príležitostí, prijatý v decembri 2003, ďalej zakazuje diskrimináciu vo vzdelaní na etnickom základe. Vo svojom článku 27(3) uvádza, „O nedodržanie požiadavku na rovné zaobchádzanie sa jedná hlavne pokiaľ osoba alebo skupina osôb je: a) nezákonne segregovaná vo výchovnej inštitúcii, alebo v sekcii, triede alebo skupine založenej v rámci takejto inštitúcii; b) obmedzená na formu vzdelávania alebo školenia, alebo zavedenia a udržiavania výchovného a školiaceho systému a inštitúcii, ktorých úroveň nedosahuje požadovanú odbornosť alebo nedosahuje odborné pravidlá, a v dôsledku toho neposkytuje príležitosť pokračovať v štúdiu, zložiť štátne skúšky alebo neposkytuje príležitosť školenia a prípravy všeobecne predpokladanej.“ (neoficiálny preklad ERRC). Maďarský Zákon o rovnom zaobchádzaní a podpore rovnosti príležitostí je k dispozícii v maďarčine na: <http://www.complex.hu/kzldat/t0300125.htm/t0300125.htm>.

Podobne potom bulharský Zákon proti diskriminácii prijatý v roku 2003 zakazuje okrem iného rasovú segregáciu (článok 5) a ukladá pozitívnu povinnosť Ministerstvu školstva a vedy a miestnym vládnym úradom, aby „prijali taktické opatrenia, ktoré sú nutné k eliminácii rasovej segregácie vo vzdelávacích inštitúciiach“ (článok 29 (1)). Článok 1(5) dodatočných ustanovení definuje rasovú segregáciu ako „vydanie nariadenia alebo príkazu, rovnako ako zanedbanie, ktorého dôsledkom je nútené oddelenie, separácia alebo izolácia osôb na základe ich rasy, etnického pôvodu alebo farby pleti.“ (neoficiálny preklad ERRC). Zákon je k dispozícii v bulharčine na: <http://www.bcnl.org/doc.php?DID=357>.

257 Takým dokumentom je napríklad bulharský Rámcový program rovnej integrácie Rómov prijatý vládou v apríli 1999 a „Návod k integrácii detí a žiakov z národnostných menšín“ bulharského ministerstva školstva zo septembra 2002. Rámcový program uvádza: „Musí byť vypracovaná dlhodobá stratégia zameraná na odstránenie segregovaných rómskych škôl v rómskych oblastiach a prijaté opatrenia na zaistenie voľného prístupu rómskych detí do „normálnych“ škôl a zabránenie segregácie rómskych detí vo zvláštnych triedach...“ Viď „Rámcový program rovnej integrácie Rómov do bulharskej spoločnosti“, Časť 2, sekcie V. (neoficiálny preklad). Program je k dispozícii v bulharčine na: <http://www.ncedi.government.bg/>.

Ministerstvo školstva a vedy identifikovalo vo svojom návode z roku 2002 nasledujúce hlavné problémy stojace pred rómskymi deťmi: izolácia rómskych detí v školách umiestnených v rómskych oblastiach, preadovanie normálne sa vyvíjajúcich detí do škôl pre deti s mentálnym postihnutím, prípady rasizmu v triedach, absencia vzdelávania v materskom jazyku, vysoká negramotnosť a nízka kvalifikácia dospelých Rómov. Návod predpokladá prípravu procesu presunu detí zo vzdelávacích priestorov v rómskych oblastiach a vytváranie možností pre rovný prístup ku kvalitnému vzdelaniu, rovnako ako odstránenie doterajšej praxe preradovania rómskych detí do škôl pre deti s mentálnym postihnutím. Cieľom návodu je postupne eliminovať izoláciu rómskych detí vo vzdelávaní a zaistiť im prístup ku kvalitnému vzdelaniu v integrovaných školách.

ale odmietol kvalifikovať tento stav ako de facto rasovú segregáciu. Napríklad vo svojej najnovšej pravidelnej správe Výboru pre odstránenie rasovej diskriminácie OSN česká vláda nepriznala vplyv rasových faktorov na zaradovanie rómskych detí do zvláštneho školstva.²⁵⁸ Vo svojom stanovisku k žalobe, ktorú s právnou pomocou ERRC v roku 1999 podali rómski rodičia z Ostravy, Ústavný súd tiež odmietol uznať porušenie českých a medzinárodných zákonov.²⁵⁹ Zástupcovia slovenskej vlády tiež popierajú rasovú segregáciu Rómov vo vzdelávaní. Napríklad behom nedávnej kontroly zavádzania Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach zástupca slovenskej vlády povedal Výboru pre ľudské práva OSN, že „nemôžeme hovoriť o rasovej diskriminácii vo vzdelávaní, pretože vykonávame individuálny prístup k potrebám žiakov.“²⁶⁰

Ešte polovičatejšie sú opatrenia vlády zamerané na desegregáciu školského systému. V mnohých prípadoch vlády praktikuju problematickú politiku zlepšovania kvality vzdelania vo vnútri segregovaného školského prostredia. Medzi takéto aktivity zamerané na zlepšenie rómskeho vzdelávania bez jeho desegregácie patrí: zavedenie prípravných tried v zvláštnych školách v Českej republike, ustanovenie asistenta pedagóga v čisto rómskych ghetto školách v Bulharsku, v Českej republike a na Slovensku, zavedenie predškolského vzdelávacieho programu v rómskych ghetto školách v Bulharsku.

Iným príkladom vládných krokov, ktoré neriešia podstatu segregovaného rómskeho vzdelania a sú preto neúčinné ako dlhodobé riešenie, môže byť program Ministerstva školstva, mládeže a telovýchovy ČR „Modifikácia vzdelávacieho programu, Základná škola pre špecifické potreby detí so sociálnym alebo kultúrnym znevýhodnením.“²⁶¹ „Modifikovaný program“, ktorý je v podstate určený rómskym deťom, má za cieľ, aby problematickí žiaci nemuseli byť preradení do zvláštnych

258 Vláda uvádza: „Preradenie dieťaťa rómskej menšiny zo základnej do zvláštnej školy teda nie je založené na jeho alebo jej rómskej národnosti, ale na jazykovom handicape v dobe zápisu do školy, ktorý predstavuje vážnu prekážku budúcemu vzdelávaniu. Vedľa jazykovej bariéry existuje tiež odlišná dynamika osobného vývoja, odlišný rebríček hodnôt a odlišné spoločenské a kultúrne postoje rómskych rodín. Dôležitú rolu hrá fakt, že prostredie zvláštnych škôl je dôverne známe generácii rodičov, z ktorých mnohí teda nasmerovávajú svoje deti automaticky do rovnakého vzdelávacieho prostredia, ktoré sami zažili. [...] Prvý krok smerom k odstráneniu negatívnych dopadov predovšetkým na deti rómskej komunity spôsobených ich odlišnými sociálnymi a kultúrnymi podmienkami bola zmena v metodike a štruktúrne diagnózy používané pri testovaní schopností dieťaťa.“ Viď Committee on the Elimination of Racial Discrimination. *Fifth periodic report of States parties due in 2002. Addendum. Czech Republic*. 20. decembra 2002, odstavce 119 a 120, na: [http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/\(Symbol\)/312713d34f4af18dc1256d560048aaf?OpenDocument](http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/312713d34f4af18dc1256d560048aaf?OpenDocument).

259 Žaloba teraz čaká na rozhodnutie Európskeho súdu pre ľudské práva. Pre bližšie informácie viď “The ERRC Legal Strategy to Challenge Racial Segregation and Discrimination in Czech Schools.” In *Roma Rights* 1/2000, na: http://www.errc.org/tr_nr1_2000/legalde1.shtml.

260 Viď poznámky ERRC behom prejednávania druhej slovenskej pravidelnej správy pred ICCPR, 7. júna 2003, v Ženeve, uložené na ERRC. Viď ďalej tlačovú správu OSN Human Rights Committee Reviews Situation of Civil and Political Rights in Slovakia, 18.07.2003, na: <http://www.unhcr.ch/hurricane/hurricane.nsf/NewsRoom?OpenFrameSet>.

261 Viď dokument č. 13365/2001-22.

škôl, čo sa snaží dosiahnuť tým, že dáva možnosť bežným školám znížiť obsah bežných osnov. Tento znížený obsah je založený na bežných osnovách, ale je viac prakticky zameraný. Podľa jedného riaditeľa školy zníženie sa týka predmetov český jazyk, cudzí jazyk, matematika, chémia, fyzika, prírodopis, zemepis, dejepis a občianska náuka. Iné predmety ako rodinná výchova, hudobná výchova, telesná výchova, výtvarná výchova a pracovné vyučovanie sa nemenia.²⁶² Autori programu považovali časť osnov za nepotrebnú pre deti, ktoré nemajú záujem pokračovať vo svojom vzdelávaní napr. na gymnáziách. „Modifikovaný program“ taktiež odporúča zahrnúť do výuky určité množstvo informácií o rómskom etniku. Marie Rokosová z Výskumného ústavu pedagogického uviedla ERRC, že zapojenie do tohto programu bude uvedené na vysvedčeniach žiakov.²⁶³

Efekt „modifikovaného programu“ vzhľadom na podiel rómskych detí v zvláštnych školách bol prinajlepšom minimálny. Navyiac zavádzanie programu, zdá sa, skôr posilňuje než odstraňuje segregáciu, pretože program je predovšetkým používaný v čisto rómskych vzdelávacích zariadeniach. Žiactvo šiestich bežných základných škôl v Prahe, Ústí nad Labem, Sokolove a Brne, kde sa učilo podľa tohto programu v dobe výskumu ERRC, bolo skoro zo 100% rómske.²⁶⁴

Opatrenia, ktoré sa netýkajú podstaty segregovaného vzdelávania Rómov, môžu viesť ku krátkodobému alebo dokonca dlhodobému zlepšeniu kvality rómskeho vzdelávania, ale napokon nedokážu zaručiť Rómom rovnosť príležitostí vo vzdelaní.

Len maďarská vláda doteraz podnikla nejaké nádejné kroky k desegregácii školského systému.²⁶⁵ Podľa informácií poskytnutých poverencom pre integrované vzdelávanie na ministerstve školstva, predpokladá Národný integračný program maďarského ministerstva školstva integráciu škôl a tried do roku 2008. Ministerstvo školstva zvýšilo finančnú pomoc poskytovanú školám, ktoré vzdelávajú žiakov zo znevýhodneného prostredia.²⁶⁶ Školy môžu tiež využiť vládne fondy a

262 Rozhovor ERRC s pani Volfovou, zástupkyňou riaditeľa školy na Havlíčkovom námestí, 21. februára 2003, Praha. Pani Volfová uviedla nasledujúci príklad praktickej orientácie programu: „aby deti pochopili, čo znamená ‘kilometer’, prejdú vzdialenosť, ktorá je kilometer dlhá.“

263 Rozhovor ERRC s Máriou Rokosovou, Výskumný ústav pedagogický, Prvá výchovná skupina, 13. februára 2003, Praha.

264 Rozhovor ERRC s Máriou Rokosovou, Výskumný ústav pedagogický, Prvá výchovná skupina, 13. februára 2003, Praha.

265 Zdá sa, že po voľbách v roku 2002 maďarská vláda urobila akýsi kvantový skok vo svojom odhodnaní zaoberať sa vážnou situáciou na poli ľudských práv Rómov v Maďarsku. Predovšetkým to bolo niekoľko Rómov prijatých do kľúčových pozícií verejnej správy: László Teleki bol menovaný politickým tajomníkom pre rómske otázky v kancelárii premiéra, Viktória Mohácsi zaujala miesto ministerského poverenca pre integrované vzdelávanie na Ministerstve školstva a Éva Orsos Hegyesiné sa stala druhou tajomníčkou na Ministerstve zdravotníctva, sociálnych vecí a rodiny.

266 Maďarský integračný program, keď hovorí o oddelených vzdelávacích zariadeniach, nemenuje špecificky Rómov, ale používa termín „znevýhodnené deti.“ Napokon program uznáva, že žiaci, ktorí môžu najviac získať zo spoločného vzdelávania sú predovšetkým Rómovia.

fondy Programu Phare ku zlepšeniu svojich služieb a k zvýšeniu prítlačlivosti svojich vzdelávacích programov. Inštitúcie, ktoré odstránia segregované vzdelávanie budú odmenené v rámci Programu národného integrovaného vzdelávania. Národný integračný program sa zameriava na žiakov navštevujúcich „vyrovnávacie“ triedy, školy v dedinách, v ktorých „percento znevýhodnených rodín je menšie než 20%“ a školy vo veľkých dedinách a mestách, kde sú „znevýhodnené deti koncentrované v jednej alebo dvoch školách alebo triedach“. V oblasti desegregácie zvláštnych škôl je vládna snaha predovšetkým preventívna v tom zmysle, že vláda sa chystá vyžadovať prísnejšie dodržiavanie kritérií pre prijatie do zvláštnych škôl a zabrániť prijímaniu nepostihnutých detí do týchto škôl. Program nepočíta s integráciou do väčšinových škôl tých detí, ktoré už zvláštne školy navštevujú.²⁶⁷

Bez ohľadu na to, ako pozitívne tieto opatrenia k integrácii Rómov môžu byť, predstavujú len nutnú, nie dostačujúcu záruku práva na rovný prístup ku vzdelaniu. Udalosti v roku 2003 behom úsilia o desegregáciu maďarského vzdelávacieho systému vedeného ministerstvom vyvolávajú isté pochybnosti. Počas zápisu 101 rómskych detí 1. augusta 2003 do súkromnej školy v meste Jászladány, v kraji Jász-Nagykun-Szolnok, založenej v spolupráci s miestnymi úradmi podľa všetkého s jednoznačným cieľom zaistiť segregovanú nerómsku školu pre deti, ktorých rodičia sa stavajú proti vzdelávaniu s Rómami, bol fyzicky napadnutý minimálne jeden človek a zápis neuspel.²⁶⁸ Ešte sa uvidí, aké opatrenia maďarská vláda prijme, aby prekonala hlboko zakorenený odpor k integrovanému vzdelávaniu v mnohých oblastiach Maďarska.

Na medzinárodnej scéne veľkí darcovia v poslednej dobe zvýšili svoju snahu zlepšiť situáciu Rómov v Európe. V júli 2003 Open Society Institute a Svetová banka zahájili iniciatívu Dekáda integrácie Rómov podporovanú deviatimi stredoeurópskymi a východoeurópskymi vládami a Európskou úniou. Jej cieľom je vytvoriť politickú vôľu ku zvýšeniu prestíže aktivít smerujúcich k integrácii Rómov do spoločností, v ktorých žijú, a stanoviť ciele pre jednotlivé vlády tak, aby ich snaha viedla ku kvantitatívne merateľnému pokroku. Dekáda sa hodlá zamerať na systémovú reformu v niekoľkých málo kritických oblastiach: vzdelanie, zamestnanosť, zdravie a bývanie, premietnutých na témy ako pohlavie, diskriminácia a nízke príjmy. Program prebehne na úrovni jednotlivých štátov pod záštitou národných vlád. Je plánovaný Rómsky vzdelávací fond, ktorý by mal pomôcť riešiť otázku vzdelávania Rómov. Cieľom tohto fondu bude zaistiť udržateľnosť iniciatív zameraných na zlepšenie stavu vzdelávania a dosiahnutých výsledkov Rómov v strednej a východnej Európe tým, že poskytne dodatočné finančné prostriedky na

267 Vid' Viktória Mohácsi, Ministerial Commissioner for the Integration of Disadvantaged and Romani Children of the Hungarian Ministry of Education. *Discriminatory Treatment of Roma Children in Education: What Can Be Done About It?* Background Paper for the Regional Seminar of Experts for Eastern Europe. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. HR/Prague/Sem.4/2003/BP.8, 31. júla 2003, s. 5-11.

268 Viac o snahe miestnych úradov v meste Jászladány segregovať rómskych študentov v oblasti základných súkromných škôl vid' "Private School in Hungary Declared Unlawful." In *Roma Rights* 3-4, 2002, na: http://errc.org/rr_nr34_2002/snap20.shtml.

programy, ktoré pomôžu znížiť rozdiel v prístupe ku kvalitnému vzdelaniu medzi Rómami a väčšinovým obyvateľstvom a ktorých potreba bola dostatočne preukázaná. Či tieto iniciatívy, do ktorých sa zapojili veľkí medzinárodní darcovia, budú mať nejaký dopad, záleží celkom na odhodlaní vlád splniť svoje záväzky. Bez jasného záväzku vlád ako v zmysle poskytovania spolufinancovania, taktiež zavedenia patričného legislatívneho i exekutívneho rámca, tieto iniciatívy ťažko prekonajú slabosť všetkých predošlých pokusov.

8. DESEGREGÁCIA ROMSKÉHO VZDELÁVANIA: ODPORUČENIE ERRC PRE VLÁDNU POLITIKU

V každej z krajín, ktorými sa táto správa zaoberala, je väčšina Rómov vylúčená z väčšinového vzdelávacieho systému a je im upretý prístup k vzdelaniu, a prospech s tým súvisiaci, ktorý využívajú ostatní občania. Ku zlepšeniu tejto situácie by vlády mali okamžite zasiahnuť tým, že vypracujú a zavedú komplexnú dlhodobú vzdelávaciu politiku zameranú na Rómov. Základnými cieľmi takejto politiky by malo byť odstránenie prekážok brániacich rovným príležitostiam vo vzdelaní pre Rómov a dosiahnutia výsledkov vo vzdelávaní porovnateľných s dosiahnutými výsledkami väčšinového obyvateľstva. Vládna vzdelávacia politika by mala hlavne:

- Zaistiť, aby Rómovia navštevovali všetky stupne väčšinového vzdelávania – základné, stredné aj vysoké školstvo. Účasť rómskych študentov by mala byť rovnocenná s účasťou nerómskych študentov;
- Zaistiť, že školské výsledky rómskych žiakov budú porovnateľné s výsledkami ich nerómskych spolužiakov;
- Zaistiť, aby vzdelávanie Rómov viedlo k ich celkovej integrácii do spoločnosti.

Aj keď sa prostredie vo vzdelávaní i v iných oblastiach v jednotlivých krajinách, ktorými sa zaoberá táto správa líši, čo sa týka rómskeho vzdelávania, zdieľajú všetky tieto krajiny jednu spoločnú charakteristiku – Rómovia sú segregovaní vo vzdelávacom systéme na základe svojho etnického pôvodu. Desegregácia rómskeho vzdelávania a prevencia ďalšej segregácie by mali byť základom vládnej vzdelávacej politiky smerujúcej k dosiahnutiu rovných príležitostí vo vzdelaní. Ako už bolo ukázané v niekoľkých minulých desaťročiach, bez integrovaného vzdelávania nemá vzdelávacia politika pre Rómov šancu na úspech. Desegregačná politika by mala mať komplexný charakter, t. j. jej opatrenia by mali smerovať ku všetkým príslušným aktérom, ktorých sa proces rómskeho vzdelávania týka: rómski žiaci a ich rodičia, učitelia a školskí pracovníci; miestna správa; nerómski rodičia a miestne nerómske komunity.

8.1. Princípy rómskej vzdelávacej politiky

ERRC odporúča aby vládna politika v oblasti rómskeho vzdelávania bola politikou desegregácie postavenou na princípe *ľudských práv Rómov s nasledujúcimi hlavnými princípmi*:

- i. *Nediskriminácia* – všetky deti musia požívať svojho práva na rovného zaobchádzanie v oblasti vzdelávania.
- ii. *Pozitívne akcie* – vlády by mali prijať opatrenia k eliminácii znevýhodnenia Rómov vo vzdelaní a vykonávať tieto opatrenia tak dlho, pokiaľ nebude dosiahnutá rovnosť príležitostí.

- iii. *Slobodná a informovaná voľba* – rómski rodičia majú mať možnosť vybrať si slobodne školu pre svoje dieťa na základe jasných a úplných informácií, čo sa týka všetkých dostupných možností neodporujúcich základným právam dieťaťa.
- iv. *Rómska spolupúčasť* – pri tvorbe a zavádzaní vzdelávacej politiky na národnej a miestnej úrovni by Rómovia mali byť nielen konzultovaní, ale aj priamo zapojení do rozhodovacieho procesu.
- v. *Rovný štart* – povinné predškolské vyučovanie zdarma by malo byť k dispozícii všetkým deťom a predškolské inštitúcie musia byť schopné splniť kritéria prípravy na školskú dochádzku.
- vi. *Používanie štatistiky založenej na rasovom a etnickom pôvode* – vzdelávacia politika musí byť založená na presnej a spoľahlivej demografickej a vzdelávacej štatistike založenej na etnických kritériách, zozbieranej a spracovanej v súlade so zákonmi na ochranu osobných údajov.
- vii. *Komplexný prístup* – k zaisteniu koherentných a dlhodobých výsledkov reforma musí zahŕňať všetkých nasledujúcich aktérov rómskeho vzdelávania a prideliť im príslušné role: rómskych žiakov a ich rodiny, miestne a centrálné úrady, učiteľov a pedagógov, sociálnych pracovníkov, vedcov, nerómskych spolužiakov a nerómske rodiny, médiá a ďalších.
- viii. *Podpora vzdelávania* – desegregácia nemá byť chápaná mechanicky ako zápis alebo preradenie Rómov do etnicky zmiešaných škôl, ale má byť zavedená len ako súčasť širšieho programu zahŕňajúceho zodpovedajúce podporné vzdelávacie programy, ako sú: školenia učiteľov, výchova k tolerancii učiteľov i príslušnej komunity, rozvoj učebnej náplne, mediácia, sociálna práca, zapojenie asistentov pedagógov, pomoc žiakom mimo osnovy vrátane pomoci s domácimi úlohami a zvyšovanie povedomia v komunite.
- ix. *Dostatočné zdroje* – vlády majú prostredníctvom zákonov vytvoriť zvláštny mechanizmus financovania tak, aby zodpovedal miestnym podmienkam, podporovať verejné inštitúcie a súkromné združenia, aby spolupracovali na cieľoch politiky desegregácie.
- x. *Nezávislé vyhodnotenie* – musí byť vykonané priebežné nezávislé vyhodnotenie ako protiváha aktivít skupín pôsobiacich v procese desegregácie, z ktorých každá sleduje svoje inštitucionálne záujmy, čo bráni úspechu reformy, a ako merítko pokroku zavádzania reformy.

8.2. Právna reforma

Udržateľnosť vládnej politiky rovnakých príležitostí vo vzdelaní by malo byť zaistené prijatím príslušnej legislatívy. Národná legislatíva by mala reflektovať a podporovať ciele politiky rovných príležitostí vo vzdelaní. Vlády by predovšetkým mali prijať nasledujúce:

- i. Prijatť a vynútiť komplexnú legislatívu zakazujúcu diskrimináciu vo všetkých oblastiach verejného života a zaisťujúcu občiansku, trestnú a administratívnu nápravu v prípade jej porušenia. Táto legislatíva by mala byť plne v súlade s ustanovením direktívy 2000/43 Rady Európskej únie, „implementovať princípy rovného zaobchádzania s osobami bez ohľadu na ich rasový alebo etnický pôvod”.

- ii. Urýchlene ratifikovať protokol 12 Európskej konvencie o ľudských právach s ohľadom na jej skorý vstup v platnosť.
- iii. Prehlásiť v návaznosti na článok 14 Medzinárodného Dohovoru o odstránení všetkých foriem rasovej diskriminácie, že štát uznáva právomoc Výboru pre odstránenie rasovej diskriminácie OSN, posudzovať sťažnosti jednotlivcov i skupín týkajúcich sa porušovania konvencie.
- iv. Definovať a zakázať v národnom práve rasovú segregáciu vo vzdelaní.
- v. Zaviesť právne obmedzenie pre výbor školy zo strany rodičov s ohľadom na zabránenie rasovej segregácie. Zástupcovia škôl by nemali mať povinnosť vyhovieť výberu školy rodičmi, pokiaľ by prijatie do vybranej školy predstavovalo rasovú segregáciu. Zástupcovia škôl, ktorí by nerešpektovali tento princíp, by sa dopúšťali porušenia protidiskriminačných zákonov.
- vi. Zaviesť pozitívny právny záväzok čeliť rasovej diskriminácii a segregácii pre vzdelávacie inštitúcie a miestne úrady.
- vii. Zaviesť povinnosť pre riaditeľov škôl vypracovať detailný štatistický prehľad o etnickom zložení školy v podobe zrozumiteľnej verejnosti, rovnako ako o všetkých ostatných relevantných otázkach týkajúcich sa rasovej segregácie vo vzdelávaní.
- viii. Novelizovať národné zákony tak, aby umožňovali štátu vykonávať pozitívne kroky s cieľom zaistiť rovnosť príležitostí znevýhodnených menšín vrátane Rómov vo vzdelaní. Hlavne zaistiť právnymi mechanizmami podporu rovného prístupu ku vzdelaniu znevýhodnených menšín, vrátane Rómov. Jedným z takýchto mechanizmov je vytvorenie zvláštneho fondu na podporu iniciatív zameraných na desegregáciu rómskeho vzdelávania.

8.3. Reforma vzdelávacej politiky

ERRC nabáda vlády v Bulharsku, Českej republike, Maďarsku, Rumunsku a na Slovensku vykonať bez odkladu dôkladnú desegregáciu rómskeho vzdelávania. Výsledkom kampane proti segregácii by malo byť:

- a) Postupné ukončenie činnosti zvláštnych škôl pre deti s mentálnym postihnutím a integrácia žiakov z týchto škôl do väčšinových škôl;
- b) Povinné zápisy do väčšinových škôl – v zvláštnych školách ani v iných oddelených a podradných triedach alebo školách nesmú byť už žiadni žiaci prvých tried;
- c) Zápis absolventov základných zvláštnych škôl do väčšinových stredných škôl a zaistenie ich úspešnej adaptácie;
- d) Odstránenie všetkých čisto rómskych škôl, predškolských zariadení a tried;
- e) Dosiahnutie rasovej alebo etnickej rovnováhy v zložení žiactva škôl a tried v každej obci porovnateľnej s demografickým zložením týchto obcí.

8.3.1. Integrácia žiakov zo zvláštnych škôl do väčšinového vzdelávania

8.3.1.1. Postupné ukončenie činnosti zvláštnych škôl

ERRC zastáva názor, že segregované vzdelanie pre deti s mentálnym postihnutím je zásadne ponížujúce a malo by byť odstránené ako také. Zvláštne školy by mali postupne ukončiť svoju činnosť a žiaci z nich by mali študovať bežné osnovy v integrovanom prostredí. Vzhľadom k tomu, že žiactvo zvláštnych škôl je v súčasnej dobe predovšetkým rómske, prosté prevedenie zvláštnych škôl na bežné školy pomocou zmeny ich štatútu by neodstránilo segregáciu rómskych detí – školy, či už zvláštne alebo bežné, zostanú čisto rómske alebo prevažne rómske ghetto školy. Súbežne so zavedením bežných osnov do zvláštnych škôl, by sa úrady mali usilovať o etnickú rovnováhu v zložení žiactva príslušných škôl (viď diskusia v podsekcii 3.2). Testy schopnosti učenia a inteligencie, ktoré sa v súčasnosti používajú, predstavujú základ pre kategorizáciu detí a ich segregáciu vo vzdelávaní. Zmysel testovania by mal byť preformulovaný a testy by mali slúžiť ako základ pre poskytovanie individualizovaného vzdelávania pre deti, ktoré nemôžu splniť požiadavky štandardného vzdelávania. Testy schopnosti učiť sa a inteligenčné testy by mali prejsť prinajmenšom nasledujúcimi zmenami:

- Testy schopnosti učenia a inteligencie by mali byť vypracované za účasti špecialistov z rómskej komunity a ostatných komunit tak, aby bola reprezentovaná kultúrna rôznorodosť detí v danej zemi;
- Testy by mali prebiehať v tom jazyku, v ktorom deti hovoria najplynulejšie;
- Testy by mali byť štandardizované pomocou vzorky detí z rôznych etnických skupín vrátane Rómov;
- Rómski pedagógovia alebo rómski jednotlivci, ktorí sú oboznámení s rodinným zázemím rómskych detí by mali byť zapojení do testovania rómskych detí.

8.3.1.2. Integrácia žiakov, ktorí sú v súčasnej dobe vo zvláštnych školách

Integrácia žiakov zo základných zvláštnych škôl pre deti s mentálnym postihnutím do väčšinových škôl by mala prebehnúť s ohľadom na počet rokov strávených vo zvláštnej škole. ERRC odporučuje aby žiaci, ktorí študovali na zvláštnej škole tri a menej rokov (prvá až tretia trieda), boli preradení do bežnej školy. Preradeniu dieťaťa by mal predchádzať test, ktorý by určil úroveň bežnej školskej výuky, ktorú dieťa zvláda. Na základe tohto testu by pedagógovia a školskí psychológovia mali vytvoriť doplnkový vzdelávací program, ktorý by dieťaťu pomohol integrovať sa do väčšinovej školy. Tieto programy by mali byť zahájené po preradení dieťaťa do väčšinovej školy a ukončené potom, čo ich cieľ bol splnený.

Žiaci, ktorí študovali viac ako tri roky vo zvláštnej škole (po tretej triede) sú najskôr do veľkej miery znevýhodnení a potrebujú značný čas, aby dosiahli úroveň vzdelania svojich vrstovníkov vo väčšinových školách. Títo žiaci by mali byť kompenzovaní za poškodenie, ktoré utrpeli preradením

do zvláštnej školy tým, že im bude umožnené zapísať sa na strednú školu. Rodičia týchto detí by mali mať možnosť vybrať si, či ich dieťa bude pokračovať na väčšinovej strednej škole, alebo na strednej škole pre absolventov zvláštnych škôl. Ak rodičia zvolia väčšinovú strednú školu, deťom by mal byť zdarma ponúknutý vzdelávací program, ktorý by zvýšil ich znalosti a schopnosti tak, aby boli schopné pokračovať vo väčšinovom vzdelávaní. Tí žiaci, ktorí sa rozhodnú nepokračovať vo svojom vzdelaní po ôsmej triede, by mali mať možnosť prejsť dodatočným školením a získať bežné vysvedčenie o absolvovaní väčšinovej základnej školy.

8.3.2. Odstránenie rómskych ghetto škôl

Odstránenie čisto rómskych škôl a predškolských zariadení by malo byť vykonané s ohľadom na špecifickú situáciu v jednotlivých krajinách. ERRC navrhuje nasledujúce všeobecné modely založené na zistených spoločných vzorcoch segregácie v daných piatich krajinách:

Model 1.

*Ghetto školy v mestských a dedinských rómskych ghettách:*²⁶⁹ Tento model desegregácie sa vzťahuje na čisto rómske školy, ktoré vznikli ako dôsledok segregácie obyvateľstva. Hlavne je aplikovateľný na čisto rómske školy, ktoré sa nachádzajú v rómskych mestských ghettách. ERRC sa domnieva, že školy v rómskych ghettách by mali byť zavreté. Vzhľadom k intenzívnym protirómskym predsudkom vo všetkých týchto krajinách nie je realistické sa domnievať, že nerómske deti budú navštevovať školy v rómskych ghettách. Rómske ghetto školy tak zostanú vo svojej podstate segregované a ich prevádzka bude odporovať záväzkom štátu podľa medzinárodného i národného práva. Je taktiež nepravdepodobné, že rómske ghetto školy zvýšia svoju kvalitu na uspokojivú úroveň. Tieto školy boli skoro päťdesiat rokov zaťažené stigmou podradnosti, čo pre ne predstavuje skoro neprekonateľnú prekážku k dosiahnutiu vysokej kvality vzdelávania. Čisto rómske školy by mali byť zavreté a ich žiaci priradení do väčšinových škôl v príslušnom meste alebo jeho okolí. Preradenie rómskych detí by malo byť vykonané tak, aby nevytváralo ďalšiu segregáciu. Tento model prinajmenšom vyžaduje zavedenie nasledujúcich krokov:

- Pravidelná a hradená doprava rómskych detí (pre tie, ktoré žijú v určitej vzdialenosti od novej školy) z ich domovov do školy a späť;
- Zavedenie podporných vzdelávacích programov, ktoré umožnia rómskym deťom z podradných segregovaných škôl dosiahnuť školské výsledky porovnateľné s výsledkami ostatných žiakov;

269 Tento model byl už úspešne použitý rómskými nevládnymi organizáciami v niekoľkých mestách v Bulharsku. Viac o desegregácii miestnych rómskych škôl viď Roma Participation Program, *PPP Reporter: Special Desegregation Issue*, na adrese: <http://www.osi.hu/> and Kanev, Krassimir. *The First Steps: An Evaluation of the Nongovernmental Desegregation Projects in Six Bulgarian Cities. An External Evaluation Report to the Open Society Institute*. Open Society Institute, 2003.

- Sledovanie školských výsledkov rómskych detí a zaistenie pedagogickej podpory pre tie, ktoré sú pozadu;
- Zavedenie finančných a iných vhodných podnetov pre školy, ktoré integrujú rómske deti podľa objektívnych kritérií školských výsledkov rómskych detí;

Model 2.

Ghetto školy vytvorené ako dôsledok demografických zmien: Tento model sa vzťahuje na školy v dedinách, ktoré sa stali prevažne rómskymi v dôsledku demografických zmien. Tam, kde Rómovia prevládajú v miestnom obyvateľstve, je ich počet medzi žiactvom miestnej školy tiež vysoký. Kvalita vzdelávania v takýchto de facto segregovaných školách má tiež zostupnú tendenciu. Navyiac v mnohých miestach sú dedinské školy udržiavané miestnymi úradmi, aj keď školy nemajú dostatočný počet študentov. K náprave tejto situácie by úrady v jednotlivých štátoch mali zvoliť jednu z nasledujúcich metód podľa konkrétne situácie na mieste:

- A. Zavrieť dedinskú školu v miestach, kde sa počet žiactva výrazne znížil. Hradená doprava do najbližšej školy v okrese by mala byť zaistená pre rómskych a ďalších žiakov.
- B. V prípadoch, keď dedinské školy majú dostatočný počet žiakov, ale sú prevažne rómske z toho dôvodu, že obyvateľstvo príslušných dedín je prevažne rómske, by úrady mali zaistiť, aby rómski rodičia, ktorí chcú zapísať svoje deti do škôl mimo svoju dedinu, mali dostatočnú podporu. Prinajmenšom by rómske deti zo znevýhodnených rodín mali dostať finančný príspevok hradiaci náklady na dopravu a denný pobyt v škole. Zároveň by mala byť poskytnutá podpora miestnym úradom, aby mohli zaviesť ciele programy ku zvýšeniu kvality vzdelávania na miestnej škole, čo by mohlo tiež prilákať žiakov z vedľajších dedín.

Model 3.

Ghetto školy vytvorené „útekem bielych“: Školy, ktoré sa po roku 1990 stali prevažne rómskymi ako dôsledok odchodu nerómskych žiakov, sa nachádzajú ako v mestách, tak i na dedinách. V každej z piatich krajín ERRC zistil, že nerómski rodičia sa vyhýbajú školám s vysokým podielom Rómov. Vedenie škôl rešpektuje vôľu rodičov, pretože rodičia majú zo zákona právo zapísať svoje deti na školu, ktorú si vyberú. V školách, ktoré sa stávajú postupne prevažne rómskymi, kvalita vzdelávania upadá. K odstráneniu tohto vzorca segregácie by mali miestne úrady a vedenie škôl v každej z oblastí, kde tento problém existuje prijať opatrenia, ktoré by zaistili rasovú alebo etnickú rovnováhu žiactva v týchto školách, a to v čo najkratšom možnom čase. Počet rómskych študentov každej školy v danom meste alebo dedine by mal proporcionálne zodpovedať podielu rómskych žiakov medzi všetkými žiakmi daného mesta alebo dediny. Každá škola by bola povinná vykonávať takú stratégiu prijímania žiakov, ktorá by viedla k dosiahnutiu tejto etnickej alebo rasovej rovnováhy. Školy s vysokým podielom rómskych žiakov by mali znížiť alebo zastaviť prijímanie ďalších rómskych žiakov, a naopak školy s vysokým počtom nerómskych žiakov by mali prijímať každý rok viac rómskych žiakov, pokiaľ by sa nedosiahla rovnováha v počte rómskych a nerómskych žiakov. Každá škola by mala určiť a verejne oznámiť počty rómskych a nerómskych žiakov, ktorí ju budú každý rok navštevovať.

Zavedenie „kvót“ pre rómske a nerómske deti, ktoré budú navštevovať školy v ten ktorý rok v danej obci, by znamenalo, že školy by museli odmietnuť niektoré z prihlášok, pokiaľ by ich prijatie narušilo etnickú rovnováhu školy. Aby sa zaistil súlad medzi miestnymi opatreniami a národnou legislatívou (obvykle zaisťujúci slobodnú voľbu školy), je potreba legislatívu upraviť a rešpektovať právo rodičov na výber školy pre svoje deti za podmienok, že toto právo je limitované požiadavkami politiky etnickej rovnováhy žiactva.

Pokiaľ nebude dosiahnutá rovnováha medzi počtami rómskych a nerómskych detí, školám s prevažne rómskym žiactvom by mala byť poskytnutá cieľená pomoc zameraná na zlepšenie materiálnych podmienok, získanie kvalitných učiteľov a zvýšenie kvality vzdelávania.

8.3.3. Odstránenie čisto rómskych tried

Segregované čisto rómske triedy by mali byť odstránené a zakázané. Školské zákony jednotlivých krajín by mali byť novelizované tak, aby zakazovali umiestnenie vyššieho počtu študentov z jednej etnickej skupiny, v akejkoľvek triede daného stupňa, po celý priebeh základného vzdelania. Zavedenie tohto opatrenia vylúči vytváranie homogénnych rómskych tried vnútri väčšinových škôl s cieľom oddelenia rómskych a nerómskych žiakov. Odstránenie čisto rómskych tried by malo byť vykonané tiež v školách, ktoré pre ne majú vyhradené zvláštne budovy.

8.3.4. Prevencia ďalšej segregácie rómskych detí

Vlády by mali zabrániť ďalšiemu umiestňovaniu rómskych detí do segregovaných škôl, predškolských zariadení a podradných čisto rómskych tried.

Aby sa zabránilo ďalšej segregácii, vlády by mali zaviesť jednotný, hradený a povinný predškolský program, ktorý by trval aspoň 10 mesiacov a pripravil by deti, vrátane rómskych, na väčšinovú školu. Tieto programy by mali byť pripravené tak, aby odstránili jazykovú bariéru rovnako ako prekážky spôsobené sociálnymi problémami chudobných alebo inak vylúčených rómskych detí a zaistiť, aby rómske deti boli na základnú školu pripravené rovnako ako ich nerómski vrstovníci. Všetky predškolské programy pre Rómov by mali byť vykonávané v integrovaných školách, a predškolské a iné prípravné triedy vo zvláštnych školách alebo v iných segregovaných inštitúciách by mali byť odstránené a zakázané.

8.4. Obecné opatrenia k zaisteniu úspešnej politiky desegregácie Rómov

V záujme zavedenia úspešnej desegregačnej politiky by vlády mali zaviesť nasledujúce opatrenia:

Sociálna podpora

- 1) Zaviesť programy na odstránenie negatívneho dopadu sociálnych problémov Rómov na ich dosiahnuté výsledky vo vzdelaní. Vlády by sa mali okamžite zaoberať základnými spoločensko-ekonomickými potrebami tých rómskych rodín, ktoré majú deti v školskom veku tak, aby sa zaistila školská dochádzka detí a zvládnutie učiva. Prinajmenšom by vlády mali zaistiť, aby rómske rodiny s nízkymi príjmami mali prístup k:
 - hradenej doprave pre školské účely
 - hradeným učebniciam
 - príspevkom na školské oblečenie a jedlo

Reforma osnov

- 1) Odstrániť súčasný nedostatok informácií o Rómoch v školských osnovách a zaistiť, aby všetky deti mali možnosť dozvedieť sa o kultúrnom vklade Rómov do väčšinovej spoločnosti.
- 2) Zaviesť programy propagujúce rešpekt ku kultúrnej rôznorodosti v školách.
- 3) Úspešná integrácia rómskych detí do väčšinových škôl môže byť dosiahnutá, pokiaľ školské prostredie bude k Rómom ústretové a tolerantné. Vlády by mali zaistiť, aby široko rozšírené predsudky a nenávisť k Rómom boli odstránené vytvorením a zavedením národných protirasistických programov určených učiteľom a vedeniam škôl. Protirasistické predmety by takisto mali byť zavedené do programu vysokých škôl a do vzdelávania učiteľov.

Osveta

- 1) Zahájiť verejné osvetové kampane s cieľom, aby integrácia rómskych detí do väčšinových škôl nebola narušená predsudkami časti nerómskeho obyvateľstva.
- 2) Široko propagovať opatrenia vlády v oblasti rómskeho vzdelávania a patrične vysvetľovať tieto opatrenia verejnému mieneniu. Zavádzanie týchto opatrení by nemalo byť vykonávané takým spôsobom, ktorý by ďalej Rómom stigmatizoval a posilňoval negatívne stereotypy vo väčšinovej spoločnosti.
- 3) Prijatť okamžité kroky smerujúce k zastaveniu neľudského a ponižujúceho jednania s rómskymi deťmi v škole. Páchatelia rasovo založeného obťažovania a násillia by mali byť okamžite volaní k zodpovednosti. Politika vlády by mala podporiť vzájomný rešpekt medzi Rómami a Nerómami.

Monitoring

- 1) Vytvoriť expertnú skupinu zahŕňajúcu jednotlivcov z radov Rómov s mandátom monitorovať zavádzanie desegregačnej politiky a prijímať sťažnosti rodičov na segregáciu.
- 2) Zriadiť krajské komisie na monitorovanie prijímania žiakov do zvláštnych škôl, ktoré by tiež boli poverené vykonávať informačnú kampaň medzi rómskymi rodičmi s cieľom vysvetliť im povahu zvláštnych škôl, postupy pri umiestnení dieťaťa do zvláštnej školy a možnosti jeho preradenia do väčšinového vzdelávania.
- 3) Zaistiť spoluprácu medzi vedením škôl a rómskymi i nerómskymi nevládnymi organizáciami, ktoré pôsobia v oblasti vzdelávania.

PRÍLOHA 1

Bulharsko

Kraj	Počet žiakov*	Počet rymských žiakov *	Počet všetkých rymských školských a materských školských objektov*	Počet škôl s 50-100% rymskými žiakmi**
1. Blagoevgrad	51,604	2,344 (4.5%)	2	13
2. Burgas	57,581	6,246 (10.8%)	4	24
3. Varna	59,691	7,259 (12%)	4	36
4. Veliko Tarnovo	37,620	3,238 (8.6%)	3	28
5. Vidin	15,154	2,735 (18%)	2	14
6. Vratsa	29,248	4,802 (16.4%)	1	N/A
7. Gabrovo	17,274	1,386 (8%)	3	N/A
8. Dobrich	29,968	1,131 (3.7%)	5	12
9. Kardjali	25,221	1,524 (6%)	4	12
10. Kiustendil	21,505	1,606 (7%)	3	N/A
11. Lovech	21,517	1,003 (4.6%)	0	N/A
12. Montana	23,185	6,231 (27%)	6	13
13. Pazardjik	36,736	6,930 (19%)	10	13
14. Pernik	19,006	1,524 (12.5%)	0	N/A
15. Pleven	40,199	5,060 (12.5%)	4	12
16. Plovdiv	77,129	10,315 (13.4%)	5	9
17. Razgrad	21,776	2,068 (9.5%)	0	12
18. Russe	34,147	3,113 (9%)	2	6
19. Silistra	17,076	1,922 (11.3%)	5	3
20. Sliven	29,492	5,645 (19%)	5	13
21. Smolian	22,443	231 (1%)	0	0
22. Sofia (city)	146,526	2,405 (1.7%)	6	4
23. Sofia (area)	31,290	5,192 (16.6%)	6	4
24. Stara Zagora	50,209	7,228 (14.4%)	6	14
25. Targovishte	19,099	3,122 (16%)	6	29
26. Haskovo	23,628	4,871 (21%)	5	5
27. Shumen	29,008	4,063 (14%)	5	30
28. Iambol	20,212	2,972 (15%)	4	26
TOTAL:	1,007,544	106,166	106	332

- * Údaje podľa Ministerstva Školstva a Vedy. Vid': Nunev, Yosif. "Analiz na sastoianieto na uchilishtata, v koito se obuchavat romski detsa." In *Strategii na obrazovatelna politika*. Ministerstvo na obrazovaniето I naukata. Sofia, 2001. Údaje o etnického pôvodu žiakov boli identifikované podľa riaditeľov a/alebo učiteľov.
- ** Údaje podľa Open Society Foundation, Sofia. Vid': Denkov, Dimitar, Elitsa Stanoeva, and Vasil Vidinski. *Roma Schools in Bulgaria 2001*. Open Society Foundation, Sofia, <http://romaschools.osf.bg/en/index.html>.

ERRC/BHC výskum v September-November, 2002, potrvdil nasledujúce fakty pre špeciálne školy v Bulharsku:*

Špeciálne školy (SS)	Počet detí	Počet detí s malým mentálnym postihom	Počet detí ktorí ukončili 8. ročník	Percenta rómskych detí
2 SS Sofia	138	92	11 (2000/01)	40 %
3 SS Sofia	160	127	15 (2000/01)	30 %
SS Pernik	138	116	8 (2000/01)	bez údaje
SS Ahmatovo	87	77	8 (2000/01)	35 %
SS Byala Slatina	271	75 %	bez údaje	80 %
SS Chokmanovo	96	bez údaje	bez údaje	60 %
SS Dimitrovgrad	103	89	13 (2000/01)	80 %
SS Nova Zagora	160	bez údaje	16 (2000/01)	70 %
SS Rakitovo	100	89	8 (2000/01)	50 %
SS Shumen	268	nad 50 %	bez údaje	43 %
SS Stan	45	45	11 (4 grade) (2000/01)	93 %
SS Assenovgrad	63	60	11 (2000/01)	19 %
SS Karnobat	88	79	6 (2001/02)	84 %
SS Kazanlak	132	132	16 (2001/02)	30%
SS Stara Zagora	198	198	15 (2001/02)	60%
SS Godech	85	70	9 (2001/02)	50-60 %
4 SS Sofia	161	nad 50 %	11 (2000/01)	nad 50%
5 SS Sofia	125	125	8 (2001/02)	60 %
SS Sredets	130	127	6 (2001/02)	40 %
SS Brestovica	120	32 %	9 (2001/02)	70 %
SS Burgas	153	122	12 (2001/02)	15%
SS Svishtov	52	80 %	8 (2001/02)	6-7 v každom ročníku
SS Novi Pazar	158	91	8 (2001/02)	51 %
SS Ruse	97	45	15 (2000/01)	11 %

SS Ruse	208	168	17 (2001/02)	5 %
SS Velingrad	107	77	bez údaje	16 %
SS Pazardzhik	200	Väčšina detí	16 (2001/02)	50 %
SS Haskovo	130	bez údaje	8 (10 grade)	50 %
SS Petrich	109	90	11 (2001/02)	77 %
SS Kranevo	158	nad 50 %	10 (2001/02)	bez údaje
SS Kavarna	140	70 %	17 (2001/02)	49 %
SS Dolno Draglishte	115	nad 50%	15 (2001/02)	55 %
SS Blagoevgrad	168	160	9 (2001/02)	80 %
SS Goce Delchev	194	pod 50 %	16 (2001/02)	80 %
SS Yambol	90	nad 50 %	bez údaje	8 %
SS Elhovo	146	nad 50 %	19 (2001/02)	70 %
SS Stob	115	nad 50 %	18 (2001/02)	74 %
SS Lozno	120	106	14 (2001/02)	nad 50%
SS Kurdzhali	108	77	8 (2001/02)	34 %
SS Vratsa	246	221	23 (2001/02)	85 %
SS Veliko Turnovo	106	86	8 (2001/02)	25 %
SS Novo selo	108	104	5 (2001/02)	0
SS Mindia	84	80	7 (2001/02)	bez údaje
SS Lom	230	220	bez údaje	80 %
SS Davidovo	102	70	9 (2001/02)	nad 50%
SS Targovishte	84	69	8 (2001/02)	nad 50%
SS Popovo	89	87	5 (2001/02)	nad 70%
SS Gabrovo	84	74	7 (2001/02)	50 %
SS Careva Livada	71	66	10 (2001/02)	nad 50 %
SS Roman	119	109	15 (2001/02)	82 %
SS Parvomaici	64	59	6 (2001/02)	pod 50 %
SS Samokov	102	88	12 (2001/02)	46 %
SS Dolni Dubnik	166	144	14 (2001/02)	64 %
SS Pleven	143	112	11 (2001/02)	33 %
SS Lovech	61	30	no children	10%
SS Berkovica	103	bez údaje	12 (2001/02)	nad 50 %
SS Ajtos	98	88	7 (2001/02)	82 %
SS Vetren	123	Takmer všetci deti	8(2001/02)	90 %
SS Sliven	192	bez údaje	bez údaje	40 %
SS Harmanli	313	299	23 (2001/02)	41 %
SS Svilengrad	162	137	9 (2001/02)	60 %

SS Topolovgrad	124	119	8 (2001/02)	86 %
SS Vidin	80	72	8 (2001/02)	70 %
SS Muglitzh	48	48	4 (2001/02)	80 %
SS Chirpan	68	Takmer všetci deti	3 (2001/02)	80 %
SS Silistra	121	114	16 (2001/02)	50 %
SS Radotina	99	91	8 (2001/02)	63 %
6 SS Sofia	109	81	9 (2001/02)	1 %
SS Slavyanovo	88	79	9 (2001/02)	70 %
SS Osenec	105	98	8 (2001/02)	42 %
SS Krivnya	75	69	8 (2001/02)	79 %
SS Varna	102	77	19 (2001/02)	12 %
SS Pernik, Carkva	107	74	7 (2001/02)	77 %
SS Kubrat	187	150	13 (2001/02)	48 %
TOTAL:	9,399			

* ERRC spolu s Bulharskou Helsinkí Komisiou (Bulgarian Helsinki Committee – BHC) navštívil 46 škôl pre mentálne postihnutých (tučné písmo). Odstatné školy navštívil BHC.

PRÍLOHA 2

Česká Republika

Region	Počet obyvateľov ²⁷⁰	Počet rómskych obyvateľov ²⁷¹	Počet špeciálnych škôl ²⁷²
Mesto Praha	1,169,106	653	33
Stredné Čechy	1,222,473	1,416	53
Južné Čechy	625,267	613	28
Plzeň	550,688	599	19
Karlovy Vary	304,343	753	22
Ústí nad Labem	820,219	1,905	41
Liberec	428,184	615	31
Hradec Králové	550,724	722	30
Pardubice	508,281	477	25
Vysočina	519,211	258	21
Južné Moravsko	1,127,718	631	31
Olomouc	639,369	868	25
Zlín	595,010	439	20
Moravsko- Sliezske	1,269,467	1,797	48
Total:	10,230,060	11,746	427

270 Sčítání lidu, domů a bytů. Obyvatelstvo podle národnosti a krajů k 1. 3. 2001. <http://www.czso.cz/cz/cisla/1/10/2002/data/29/2906.xls>.

271 Sčítání lidu, domů a bytů. Obyvatelstvo podle národnosti a krajů k 1. 3. 2001. <http://www.czso.cz/cz/cisla/1/10/2002/data/29/2906.xls>.

272 Statistická ročenka školství. 2001/2002, p. C-43, table: C3.3.

Základné školy - Kladno

Škola	Počet žiakov 2002/2003	Počet rómskych žiakov 2002/2003
Církevní	139	3
C. Boudy ²⁷³	496	0
Pařížská ²⁷⁴	385	49 (58) ²⁷⁵
Vodárenská	602	3
Plzeňská ²⁷⁶	254	0
Amálská ²⁷⁷	520	1
Vašatova ²⁷⁸	345	0
Moskevská ²⁷⁹	541 ²⁸⁰	13 ²⁸¹
Brjnaská ²⁸²	517	39
Školská	500	39 ²⁸³
Velvarská	224	16 ²⁸⁴
Ukrajinská	656	0 ²⁸⁵

273 Cudzojazyčné školy.

274 Táto škola silne zdôrazňuje multikulturálnosť projektom "Multikulturálna integrovaná výchova". Predseda školskej rady je rodič rómskej národnosti.

275 Predbežné čísla v zátvorkách podal Anton Lukáč, rómsky poradca, Okresný úrad, Kladno.

276 Škola so špecializáciou na telesnú výchovu. Deti s vývinovými chybami učenia alebo správania sa učia v integrovaných triedach pri bežných školách podľa individuálnych plánov ktorý boli zostavené spolu s rodičmi.

277 Deti s telesným postihom sa učia podľa individuálnych plánov ktorý boli zostavené spolu s rodičmi.

278 Riaditeľ prehlásil na dotazníku: "Všetci naše deti sú slovenskej národnosti". Deti s vývinovými chybami učenia sa učia podľa individuálnych plánov.

279 Škola so špecializáciou na hudobnú a telesnú výchovu. Deti s vývinovými chybami učenia sa učia podľa individuálnych plánov.

280 Informácie od riaditeľa školy zo dňa 4. marec 2003.

281 Predbežné čísla podal Anton Lukáč, rómsky poradca, Okresný úrad, Kladno.

282 Väčšina učiteľov sú kvalifikovaní špeciálni pedagógovia. Deti s vývinovými chybami učenia sa učia podľa individuálnych plánov.

283 Predbežné čísla podal Anton Lukáč, rómsky poradca, Okresný úrad, Kladno..

284 Predbežné čísla podal Anton Lukáč, rómsky poradca, Okresný úrad, Kladno.

285 Predbežné čísla podal Anton Lukáč, rómsky poradca, Okresný úrad, Kladno.

Škola	Počet žiakov 2002/2003	Počet rómskych žiakov 2002/2003
Norská	619 ²⁸⁶	28 ²⁸⁷
Zd. Petřík ²⁸⁸	420	N/A ²⁸⁹
Doberská ²⁹⁰	287	12 ²⁹¹

286 Informácie od riaditeľa školy zo dňa 5. marca 2003, potvrdené na Mestskej samospráve Kladno.

287 Predbežné čísla podal Anton Lukáč, rómsky poradca, Okresný úrad, Kladno.

288 Deti sa učia v integrovaných triedach podľa individuálnych plánov ktorý boli zostavené spolu s psychologickou poradňou.

289 Údaje nie sú k dispozícii.

290 Deti s telesným postihom sa učia podľa individuálnych plánov pre deti s vývinovými chybami učenia.

291 Predbežné čísla podal Anton Lukáč, rómsky poradca, Okresný úrad, Kladno.

Základné školy - Teplice

Škola	Počet žiakov 2002/2003	Počet rómskych žiakov 2002/2003
Na Stínadlech	316	8
U Nových lázní 1102	515	20
Metelkovo nám. ²⁹²	652	0
Verdunská ²⁹³	505	0 (20)
Koperníkova	558	18
Maršovská ²⁹⁴	580	15
Edisonova ²⁹⁵	688	50
Buzulucká ²⁹⁶	752	1 (50)
Plynárenská ²⁹⁷	566	30-40
M. Švabinského ²⁹⁸	343	3
Total:	5,475	224

292 Škola so špecializáciou pre cudzie jazyky.

293 Podľa školských úradníkov, "žiadne rómske deti z národnostného hľadiska nechodia do našej školy". Predbežné čísla (v zátvorkách) rómskych detí podala Zlataše Tomášová, rómska poradkyňa, Okresný úrad, Teplice. Škola má špeciálne triedy pre deti s vývinovými chybami učenia.

294 Informácie podľa Mestskej samosprávy Teplice, Odbor školstva, 12. novembra 2002. Predbežné čísla rómskych detí podala Zlataše Tomášová, rómska poradkyňa, Okresný úrad, Teplice.

295 Informácie podľa Mestskej samosprávy Teplice, Odbor školstva, 12. novembra 2002. Predbežné čísla rómskych detí podala Zlataše Tomášová, rómska poradkyňa, Okresný úrad, Teplice.

296 Škola má rozšírený program z matematiky a prírodných vied. Škola má špeciálne triedy pre deti s mentálnym postihom. Podľa Zlataše Tomášovej, rómska poradkyňa na Okresnom úrade v Tepliciach, väčšina detí v špeciálnych triedach je rómskej národnosti. Podala aj predbežné čísla rómskych detí okolo 50. /ERRC rozhovor so Zlatašou Tomášovou, 5 októbra, 2002/. Podľa riaditeľa, iba jeden žiak je rómsky. /ERRC rozhovor s pánom Kaborekom, 4 februára, 2003.

297 Škola má špeciálne triedy pre 50 detí, väčšina je rómska, podľa informácií pani Černej, úradníčky školského odboru na samospráve v Tepliciach /ERRC rozhovor s pani Černou, 12 novembra, 2002./ Predbežné čísla rómskych detí podala Zlataše Tomášová, rómska poradkyňa, Okresný úrad, Teplice.

298 Informácie podľa Mestskej samosprávy Teplice, Odbor školstva, 12. novembra 2002. Predbežné čísla rómskych detí podala Zlataše Tomášová, rómska poradkyňa, Okresný úrad, Teplice.

Základné školy - Sokolov

Škola	Počet žiakov 2002/2003	Počet rómskych žiakov 2002/2003
Boženy Němcové	390	20
Křížiková	550	71
Běžecká ²⁹⁹	295 v 2001/0002	N/A
Mánesova ³⁰⁰	73 v 2001/0002	N/A
Pionýrů ³⁰¹	648 v 2001/0002	N/A
Rokycanova ³⁰²	624 v 2001/0002	N/A
Sokolovská ³⁰³	362	136
Švabinského ³⁰⁴	506 v 2001/0002	N/A

299 Informácie podľa Krajského úradu Karlovy Vary, 12. novembra 2002. Z 23 tried 9 je špeciálnych.

300 Informácie podľa Krajského úradu Karlovy Vary, 12. novembra 2002.

301 Informácie podľa Krajského úradu Karlovy Vary, 12. novembra 2002.

302 Informácie podľa Krajského úradu Karlovy Vary, 12. novembra 2002. Škola má rozšírený jazyčný program.

303 Školský program "Modifikovaný školský program pre deti so socio-kulturálnym postihom". Sú aj prípravné triedy. /ERRC rozhovor s pánom Rudolfom Fenclom, školský riaditeľ, 9 októbra, 2002, Sokolov./

304 Údaje podľa Krajského úradu Karlovy Vary, 12. novembra 2002.

PRÍLOHA 3

Rumunsko

Krajské rozloženie škôl podľa percentov rómskych žiakov

Region	Kraj	Miešané školy (pod 50%)	Rómska väčšina (50,1%-70%)	Drvivá rómska väčšina (nad 70,1%)	Total
Muntenia	ARGES	91	6	13	110
		82.7%	5.5%	11.8%	100.0%
	BRAILA	54	1		55
		98.2%	1.8%		100.0%
	BUZAU	146	9	4	159
		91.8%	5.7%	2.5%	100.0%
	CALARAȘI	67	1		68
		98.5%	1.5%		100.0%
	DAMBOVITA	126	8	8	142
		88.7%	5.6%	5.6%	100.0%
	GIURGIU	84	3	1	88
		95.5%	3.4%	1.1%	100.0%
	IALOMITA	10		1	11
		90.9%		9.1%	100.0%
	PRAHOVA	80	4	5	89
		89.9%	4.5%	5.6%	100.0%
	TELEORMAN	45	2		47
		95.7%	4.3%		100.0%
	Total	703	34	32	769
		91.4%	4.4%	4.2%	100.0%

Region	Kraj	Miešané školy(pod 50%)	Rómska väčšina (50,1%-70%)	Drvivá rómska väčšina (nad 70,1%)	Total
Dobrogea	CONSTANTA	14	1	1	16
		87.5%	6.3%	6.3%	100.0%
	TULCEA	13			13
		100.0%			100.0%
	Total	27	1	1	29
93.1%		3.4%	3.4%	100.0%	
Moldova	BACAU	47	3	8	58
		81.0%	5.2%	13.8%	100.0%
	BOTOSANI	23		2	25
		92.0%		8.0%	100.0%
	GALATI	37	2	1	40
		92.5%	5.0%	2.5%	100.0%
	IAȘI	58	1	6	65
		89.2%	1.5%	9.2%	100.0%
	NEAMT	19	2	3	24
		79.2%	8.3%	12.5%	100.0%
	SUCEAVA	50	2	3	55
		90.9%	3.6%	5.5%	100.0%
	VASLUI	25	1	4	30
		83.3%	3.3%	13.3%	100.0%
	VRANCEA	36	1	3	40
		90.0%	2.5%	7.5%	100.0%
	Total	295	12	30	337
		87.5%	3.6%	8.9%	100.0%

Region	Kraj	Miešané školy(pod 50%)	Rómska väčšina (50,1%-70%)	Drvivá rómska väčšina (nad 70,1%)	Total
Transilvania	ALBA	63	7	4	74
		85.1%	9.5%	5.4%	100.0%
	BISTRITA - NAŞAUD	66	3	4	73
		90.4%	4.1%	5.5%	100.0%
	BRASOV	75	23	19	117
		64.1%	19.7%	16.2%	100.0%
	CLUJ	122	9	2	133
		91.7%	6.8%	1.5%	100.0%
	COVASNA	57	6	9	72
		79.2%	8.3%	12.5%	100.0%
	HARGHITA	49	5	2	56
		87.5%	8.9%	3.6%	100.0%
	HUNEDOARA	38	1	2	41
		92.7%	2.4%	4.9%	100.0%
	MURES	226	24	17	267
		84.6%	9.0%	6.4%	100.0%
	SALAJ	113	9	7	129
		87.6%	7.0%	5.4%	100.0%
SIBIU	97	16	23	136	
	71.3%	11.8%	16.9%	100.0%	
Total	906	103	89	1098	
	82.5%	9.4%	8.1%	100.0%	
Crişana-Maramureş	ARAD	96	7	2	105
		91.4%	6.7%	1.9%	100.0%
	BIHOR	180	13	9	202
		89.1%	6.4%	4.5%	100.0%
	MARAMURES	56	3	1	60
		93.3%	5.0%	1.7%	100.0%
	SATU MARE	145	6	5	156
		92.9%	3.8%	3.2%	100.0%
	Total	477	29	17	523
		91.2%	5.5%	3.3%	100.0%

Region	Kraj	Miešané školy (pod 50%)	Rómska väčšina (50,1%-70%)	Drvivá rómska väčšina (nad 70,1%)	Total
Banat	CARAS - SEVERIN	67	2	4	73
		91.8%	2.7%	5.5%	100.0%
	TIMIS	119	2		121
		98.3%	1.7%		100.0%
	Total	186	4	4	194
	95.9%	2.1%	2.1%	100.0%	
Oltenia	DOLJ	27	1	1	29
		93.1%	3.4%	3.4%	100.0%
	GORJ	28		1	29
		96.6%		3.4%	100.0%
	MEHEDINTI	17	9	1	27
		63.0%	33.3%	3.7%	100.0%
	VALCEA	36	3	1	40
		90.0%	7.5%	2.5%	100.0%
	Total	108	13	4	125
		86.4%	10.4%	3.2%	100.0%
Ifov (S.A.I.)	ILFOV	76	5	6	87
		87.4%	5.7%	6.9%	100.0%
	Total	76	5	6	87
		87.4%	5.7%	6.9%	100.0%

Prameň: The Ministry of Education and Research, The Institute for Educational Sciences, The Institute for Research on the Quality of Life, UNICEF. *The Participation in Education of Roma Children. Problems, Solutions, Actors.* Bucharest, 2002.

PRÍLOHA 4

Slovensko

*Žiaci štátnych základných a špeciálnych základných škôl na Slovensku
v školskom roku 2001/2002³⁰⁵*

Celkový počet základnoškolských žiakov	600,855
Počet žiakov slovenskej národnosti	543,988
Počet žiakov maďarskej národnosti	49,125
Počet žiakov rómskej národnosti	4,448

Celkový počet žiakov v špeciálnych základných školách pre mentálne postihnutých	18,581
Počet žiakov slovenskej národnosti	14,323
Počet žiakov maďarskej národnosti	1,447
Počet žiakov rómskej národnosti	2,775

Prešovský kraj

Celkový počet do-školských žiakov	Počet do-školských žiakov slovenskej národnosti	Počet do-školských žiakov rómskej národnosti	Celkový počet žiakov v špeciálnych základných školách pre mentálne postihnutých	Počet žiakov slovenskej národnosti v špeciálnych základných školách pre mentálne postihnutých	Počet žiakov rómskej národnosti v špeciálnych základných školách pre mentálne postihnutých
101,927	99,166	1,987	4,412	2,519	1,892

305 Ústav informácií a prognóz školstva Bratislava. *Separát štatistickej ročenky školstva SR 2001.*

Slovenská Republika – 2001/2002	Počet škôl	Počet žiakov	Počet žiakov rómskej národnosti
Spolu	411	30900	3081
Špeciálne materské školy	65	1494	64
Základné a špeciálne základné školy	288	25394	2943
<i>Špeciálne základné školy pre mentálne postihnutých</i>	<i>175</i>	<i>18581</i>	<i>2755</i>
Špeciálne odborné učilišťa a učilišťa	40	3804	61
Špeciálne odborné učilišťa a učilišťa pre mentálne postihnutých	26	3366	43
Praktické školy	18	208	13
Praktické školy pre mentálne postihnutých	16	167	13

Bratislavský kraj	Počet škôl	Počet žiakov	Počet žiakov rómskej národnosti
Spolu	48	3370	48
Špeciálne materské školy	7	309	19
Základné a špeciálne základné školy	33	2581	29
<i>Špeciálne základné školy pre mentálne postihnutých</i>	<i>10</i>	<i>1008</i>	<i>14</i>
Špeciálne odborné učilišťa a učilišťa	5	431	0
Špeciálne odborné učilišťa a učilišťa pre mentálne postihnutých	1	279	0
Praktické školy	3	49	0
Praktické školy pre mentálne postihnutých	2	28	0

Trnavský kraj	Počet škôl	Počet žiakov	Počet žiakov rómskej národnosti
Spolu	48	2814	183
Špeciálne materské školy	7	58	1
Základné a špeciálne základné školy	34	2309	179
<i>Špeciálne základné školy pre mentálne postihnutých</i>	<i>26</i>	<i>1680</i>	<i>155</i>
Špeciálne odborné učilišťa a učilišťa	4	430	1
Špeciálne odborné učilišťa a učilišťa pre mentálne postihnutých	2	350	0
Praktické školy	3	17	2
Praktické školy pre mentálne postihnutých	3	17	2

Trenčiansky kraj	Počet škôl	Počet žiakov	Počet žiakov rómskej národnosti
Spolu	23	1776	0
Špeciálne materské školy	2	94	0
Základné a špeciálne základné školy	16	1263	0
<i>Špeciálne základné školy pre mentálne postihnutých</i>	<i>15</i>	<i>1055</i>	<i>0</i>
Špeciálne odborné učilištia a učilištia	3	397	0
Špeciálne odborné učilištia a učilištia pre mentálne postihnutých	2	341	0
Praktické školy	2	22	0
Praktické školy pre mentálne postihnutých	2	22	0
Nitriansky kraj	Počet škôl	Počet žiakov	Počet žiakov rómskej národnosti
Spolu	41	2732	155
Špeciálne materské školy	8	173	1
Základné a špeciálne základné školy	29	2079	154
<i>Špeciálne základné školy pre mentálne postihnutých</i>	<i>20</i>	<i>1728</i>	<i>152</i>
Špeciálne odborné učilištia a učilištia	3	469	0
Špeciálne odborné učilištia a učilištia pre mentálne postihnutých	3	469	0
Praktické školy	1	11	0
Praktické školy pre mentálne postihnutých	1	11	0
Žilinský kraj	Počet škôl	Počet žiakov	Počet žiakov rómskej národnosti
Spolu	44	2431	11
Špeciálne materské školy	8	184	0
Základné a špeciálne základné školy	31	1819	8
<i>Špeciálne základné školy pre mentálne postihnutých</i>	<i>16</i>	<i>1330</i>	<i>8</i>
Špeciálne odborné učilištia a učilištia	4	424	3
Špeciálne odborné učilištia a učilištia pre mentálne postihnutých	4	424	3
Praktické školy	1	4	0
Praktické školy pre mentálne postihnutých	1	4	0

Banskobystrický kraj	Počet škôl	Počet žiakov	Počet žiakov rómskej národnosti
Spolu	73	4396	226
Špeciálne materské školy	10	226	4
Základné a špeciálne základné školy	51	3622	202
<i>Špeciálne základné školy pre mentálne postihnutých</i>	<i>30</i>	<i>2584</i>	<i>191</i>
Špeciálne odborné učilišťa a učilišťa	8	493	14
Špeciálne odborné učilišťa a učilišťa pre mentálne postihnutých	5	430	14
Praktické školy	4	55	6
Praktické školy pre mentálne postihnutých	3	35	6
Prešovský kraj	Počet škôl	Počet žiakov	Počet žiakov rómskej národnosti
Spolu	72	6703	2056
Špeciálne materské školy	14	264	25
Základné a špeciálne základné školy	48	5853	1984
<i>Špeciálne základné školy pre mentálne postihnutých</i>	<i>28</i>	<i>4412</i>	<i>1892</i>
Špeciálne odborné učilišťa a učilišťa	7	550	42
Špeciálne odborné učilišťa a učilišťa pre mentálne postihnutých	4	484	25
Praktické školy	3	36	5
Praktické školy pre mentálne postihnutých	3	36	5
Košický kraj	Počet škôl	Počet žiakov	Počet žiakov rómskej národnosti
Spolu	62	6678	417
Špeciálne materské školy	9	186	14
Základné a špeciálne základné školy	46	5868	389
<i>Špeciálne základné školy pre mentálne postihnutých</i>	<i>30</i>	<i>4784</i>	<i>363</i>
Špeciálne odborné učilišťa a učilišťa	6	610	1
Špeciálne odborné učilišťa a učilišťa pre mentálne postihnutých	5	589	1
Praktické školy	1	14	13
Praktické školy pre mentálne postihnutých	1	14	13

Z O Z N A M P O U Ž I T E J L I T E R A T Ú R Y

International/European Law

Convention against Discrimination in Education, adopted by the General Conference of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization on 14 December 1960. **http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/d_c_educ.htm**.

Convention for the Protection of Human Rights and Dignity of the Human Being with Regard to the Application of Biology and Medicine: Convention on Human Rights and Biomedicine, CETS No 164, entry into force 1.12.1999. **<http://conventions.coe.int/treaty/en/treaties/html/164.htm>**.

Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, CETS No. 005, entry into force 3 September 1953. **<http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/005.htm>**.

Council Directive 2000/43/EC of 29 June 2000 implementing the principle of equal treatment between persons irrespective of racial or ethnic origin. **http://europa.eu.int/eur-lex/pri/en/oj/dat/2000/l_180/l_18020000719en00220026.pdf**.

Council of Europe, Committee of Ministers. Recommendation No. R(97) 18. **<http://cm.coe.int/ta/rec/1997/97r18.html>**.

Economic and Social Council. The right to education (Art.13): 08/12/99. (E/C.12/1999/10, CESCR General comment 13.) **<http://www.cesr.org/ESCR/gencomment13.htm>**.

Framework Convention for the Protection of National Minorities, CETS No. 157, entry into force 2 January 1998. **<http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/157.htm>**.

International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination, Adopted and opened for signature and ratification by General Assembly resolution 2106 (XX) of 21 December 1965, entry into force 4 January 1969. **http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/d_icerd.htm**.

Office of the High Commissioner for Human Rights. Committee on the Elimination of Racial Discrimination, General Recommendation IV, Demographic composition of the population (Art. 9), (Eighth session, 1973). **<http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/0/5786c74b85372739c12563ee003d8c89?Opendocument>**.

Office of the High Commissioner for Human Rights, Definition of discrimination (Art. 1, par.1): 22/03/93. CERD General recom. 14. **<http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/0/d7bd5d2bf71258aac12563ee004b639e?Opendocument>**.

Office of the High Commissioner for Human Rights, "Racial segregation and apartheid (Art. 3): 18/08/95. CERD General recom. 19. **<http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/0/18c91e92601301fb c12563ee004c45b6?Opendocument>**.

Domestic Law

Lege nr. 84 *din 24 iulie 1995* . Legea înv ăță mântului (Romanian Education Act 84/1995.)

Metodický pokyn k zajištění přeřazení úspěšných žáků zvláštních škol do základních škol c. 28.498/99-24. (Methodological Instruction about the Transfer of Successful Children from Remedial Special Schools to Regular Primary Schools No 28.498/99-24 of the Czech Ministry of Education.)

Naredba No6 ot 19.08.2002 za obuchenieto na detsa sas spetsialni obrazovatelni poterbnosti i/ili s hronichni zaboliavaniya, izdadena ot muinistara na obrazovaniето I naukata, obn, DV, br. 83 ot 30.08.2002 (Decree No. 6 of the Bulgarian Ministry of Education and Science on the Education of Children with Special Educational Needs and/or Chronic Diseases. Official Gazette, No 83, 30, 30 August 2002.)

Vyhláška MŠMT è.127/97 Sb.o speciálních školách a speciálních materských školách. (Decree No. 127/97 Coll., on Special Schools, of the Ministry of Education, Youth and Sports of the Czech Republic.)

Zákon è. 19, ze dne 12. ledna 2000, kterým se miní zákon è. 29/1984 Sb., o soustavì základních škol, středních škol a vyšších odborných škol (školský zákon), ve zninì pozdijších předpisù (Czech Law no 19/2000 Coll. amending Law on Schools No. 29/1984.)

Zakon za narodnata prosveta. (Bulgarian Public Education Act, last amended December 2003.)

Zakon za zashtita sreshtu diskriminatsijata, Darzhaven vestnik br. 86 ot 30.09.2003. (Bulgarian Protection against Discrimination Act.)

1993. évi LXXIX. Törvény a közoktatásról (Hungarian Public Education Act.)

2003. évi CXXV. Törvény az egyenlőbánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról (Hungarian Act on Equal Treatment and the Furtherance of Equality of Opportunities.)

14/1994. (VI.24.) MKM rendelet a képzési kötelezettségről és a pedagógiai szakszolgáltatokról (Hungarian Ministry of Education Decree 14/1994 (VI.24).)

29/1984 Zákon o sústave základných a středných škôl (školský zákon). (Law No 29/1984 Coll. on primary and secondary schools amended and supplemented by Slovak Law No 229/2000 Coll.)

32/1997. (XI. 5.) MKM rendelet a Nemzeti, etnikai kisebbség óvodai nevelésének irányelve és a nemzeti, etnikai kisebbség iskolai oktatásának irányelve kiadásáról. (Hungarian Ministry of Education Decree on the issuance of the guideline on the education of children of national and ethnic minorities in kindergarten and the guideline on the education of members of national and ethnic minorities in school.)

212/1991 Vyhláška o špeciálnych školách (Order on Special Schools 212/1991 of the Slovak Ministry of Education.)

Statistical Data

Český statistický úřad. *Sčítání lidu, domů a bytů. Obyvatelstvo podle národnosti a krajů k 1. 3. 2001*. <http://www.czso.cz/>

Infostat – inštitút informatiky a štatistiky výskumné demografické centrum. *Prognóza vývoja školstva SR do roku 2050*. Edícia: Akty, Bratislava, November 2002.

Natsionalen statisticheski institut. *Naselenie kam 01.03.2001 po oblasti i etnicheska grupa*. <http://www.nsi.bg/Census/Census.htm>.

Natsionalen Statisticheski Institut. *Obrazovaniето v Republika Bulgaria za uchebnata 2000/2001*. Sofia, 2001.

Népszámlálás 2001, Központi statisztikai hivatal, 2002.

Ústav pro informace ve vzdělávání, *Statistická ročenka školství ČR 2001/2002*, Praha, 2001.

Ústav informácií a prognóz školstva. *Separát štatistickej ročenky školstva SR 2001*. Bratislava, 2001.

Ústav informácií a prognóz školstva, mládeže a telovýchovy. *Separát štatistickej ročenky školstva 1990*. Bratislava, 1990.

Publications

Babusik, F. *Survey of Elementary Schools Educating Romani Children*. Delphoi Consulting, Budapest, 2000.

Čaněk, D. *Roma and Other Ethnic Minorities in Czech and Slovak Schools (1945–1998)*. <http://www.policy.hu/ipf/fel-pubs/samples/ResearchSample3a>.

Closs, A. “Proces vzdělávací inkluze v České republice. Srovnání dětí s poruchami učení a romských dětí: pohled ‘odjinud’”. In: *Pedagogika roč. LI*, 2001, Universita Karlova, Pedagogická fakulta.

Denkov, D. E. Stanoeva, and V. Vidinski. *Roma Schools in Bulgaria 2001*. Open Society Foundation. Sofia.

“Diszkriminatív eljársók a pátkai iskolában”. In *RomNet*, 2 February, 2003.

European Roma Rights Center. *Time of the Skinheads. Denial and Exclusion of Roma in Slovakia*. January 1997. <http://www.errc.org/publications/reports/slovakia.pdf>.

European Roma Rights Center. *A Special Remedy. Roma and Schools for the Mentally Handicapped in the Czech Republic*. 1999. <http://www.errc.org/publications/reports/czcont.htm>.

European Roma Rights Center. “The ERRC Legal Strategy to Challenge Racial Segregation and Discrimination in Czech Schools.” In *Roma Rights* 1/2000. http://errc.org/rr_nr1_2000/legalde1.shtml.

European Roma Rights Center. *Roma Rights* 2/2002. http://www.errc.org/rr_nr2_2002/snap14.shtml.

European Roma Rights Center. “Romani Children Denied Enrolment in Bulgarian Schools”. In *Roma Rights* 3-4/2002. http://www.errc.org/rr_nr3-4_2002/snap7.shtml.

European Roma Rights Center. “Private School in Hungary Declared Unlawful.” In *Roma Rights* 3-4/2002. http://www.errc.org/rr_nr3-4_2002/snap20.shtml.

Girán, J., L. Kardos. *A cigány gyerekek iskolai sikertelenségének háttere*. Iskolakultúra, 1997/10.

Havas, G., I. Kemény, I. Liskó. *Cigány gyerekek az általános iskolában*. Oktatáskutató Intézet. Budapest, 2001.

Jurová, A.: “Dejiny rómskeho národa po roku 1945”, In: *Kaj Džas (Kam kráèaš)*. Nadácia Milana Šimečku. Bratislava, 2001.

Kanev, K. *The First Steps: An Evaluation of the Nongovernmental Desegregation Projects in Six Bulgarian Cities. An External Evaluation Report to the Open Society Institute*. Open Society Institute, 2003.

Ladanyi, J. “Patterns of Residential Segregation and the Gypsy Minority in Budapest.” In *International Journal of Urban and Regional Research*. Vol. 17, No. 1, 1993.

Marushiakova, E. and V. Popov. *Tsiganite v Bulgaria*. Sofia, Klub 90, 1993.

MEC (Romanian Ministry of Education and Research), ISE (Institute for Education Sciences), ICCV (Institute for the Research of Life Quality), UNICEF. “*Participation to Education of Romani Children*”. Bucharest, 2002.

Nunev, Y. “Analiz na sastoianieto na uchilishtata, v koito se obuchavat romski detsa.” In *Strategii na obrazovatelna politika*. Ministerstvo na obrazovaniето i naukata. Sofia, 2001.

Report on the Activities of the Parliamentary Commissioner for the Rights of National and Ethnic Minorities, 2000. <http://www.obh.hu/nekh/en/reports/reports.htm>.

Roma Participation Program. *RPP Reporter: Special Desegregation Issue*. August 2002.

Save the Children. *Denied a Future: The Right to Education of Roma/Gypsy and Traveller Children*. London, 2001.

Surdu, M. “The Quality of Education in Romanian Schools with High Percentages of Romani Pupils.” In *Roma Rights* 3-4/2002. http://www.errc.org/rr_nr3-4_2002/noteb1.shtml.

Tomova, I. *Tsiganite v prehodniya period*. Mezhdunaroden tsentar po problemite na maltsinstvata i kulturnite vzaimodeistviya. Sofia, 1995.

Viktória Mohácsi, Ministerial Commissioner for the Integration of Disadvantaged and Romani Children of the Hungarian Ministry of Education. *Discriminatory Treatment of Roma Children*

in Education: What Can Be Done About It? Background Paper for the Regional Seminar of Experts for Eastern Europe. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. HR/Prague/Sem.4/2003/BP.8, 31 July, 2003.

World Bank. *Bulgaria. Poverty Assessment*. Report No. 24516-BUL. October 29, 2002. **http://www-wds.worldbank.org/servlet/WDSContentServer/WDSP/IB/2002/12/06/000094946_02112204044990/Rendered/PDF/multi0page.pdf**.

World Bank. *Poverty and Welfare of Roma in the Slovak Republic*, 2002.

Zoon, I. *On the Margins. Roma and the Public Services in Slovakia*. Open Society Institute, New York, 2001.

Európske centrum pre práva Rómov (ERRC) je medzinárodná mimovládna organizácia venujúca sa obhajobe verených záujmov a monitoruje situáciu Rómov v Európe. Realizuje celú škálu aktivít, ktorých cieľom je boj proti rasizmu a porušovaniu ľudských práv Rómov, najmä prostredníctvom strategickej litigácie, medzinárodnej advokačnej činnosti, výskumu a tvorby politík a koncepcií, či v neposlednom rade vzdelávaním rómskych aktivistov.

ERRC je spolupracujúcim členom Medzinárodnej helsinskej federácie pre ľudské práva a má poradný status pri Rade Európy a v Hospodárskom a sociálnom výbore OSN.

EUROPEAN ROMA RIGHTS CENTER

Address P.O. Box 906/93; H-1386 Budapest 62, Hungary

Phone 36-1 413-2200

Fax 36-1 413-2201

E-mail office@errc.org

Internet <http://errc.org>